

10

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.
16.
17.
18.
19.
20.

DISSERTATIO THEOLOGICA DOGMATICO-POLEMICA.

REGIA
IESV CHRISTI DOMINI
MAIESTAS

13

HANC
CONTRA
INTERPRETEM N. T. BEROLINENSEM

ADIVVANTE DOMINI SPIRITV
PERMITTENTE S. VENERANDO THEOLOGORUM ORDINE
PRAESIDE
VIRO MAGNIFICO ET REVERENDISSIMO
DOMINO

IEREMIA FRIDERICO REVSS

SS. THEOL. DOCT. ET PROF. PVBL. PRIMARIO, SERENISSIMI WIRTEM-
BERGIAE DVCS CONSILIARIO, VNIVERSITATIS TVBINGENSIS
CANCELLARIO, ECCLESIAE PRAEPOSITO, ET ABBATE
LAVREACENSI,

PATRONO AC PRAECEPTORE SVO OMNI ET PIETATIS ET
OBSEQVII CVLTV AETATEM DEVENERANDO

SPECIMINIS LOCO CONSCRIPTAM

IN AVLA NOVA d. XIII. SEPT. 1765.

PVBLCO ERVDITORVM EXAMINI SVBICIT
AVCTOR

IOHANNES SAMVEL HERBORT, *Bietigheimensis,*

PHILOSOPHIAE ET ARTIVM LIBERALIVM MAGISTER,
SS. THEOLOGIAE CVLTVR, ILLVSTRIS STIPENDII THEOLOGICI
BIBLIOTHECARIVS.

TVBINGAE
EX OFFICINA SCHRAMMIANA.

DISSERTATIO THEOLOGICA DOGMATICO-POLEMICA

13

REGIA
IESU CHRISTI DOMINI
MAIESTAS

HANC
CONTRA
INTERPRETEM N. T. BEROLINENSEM

ADVALENS DOMINI SPIRITU
PERMISSU ET VENERANDO THEOLOGORUM ORDINE
PRAESIDE
VIRI MAGNIFICI ET REVERENDISSIMO
DOMINO

FRIDERICO REUSS

PHILOSOPHO DOCTO ET ROMANO PRAEFECTO, BEROLINENSIS UNIVERSITATIS
THEOLOGICI CONSILII, THEOLOGICAE FACULTATIS CENSURAE
CENSURAE, THEOLOGICAE ET ACADEMIAE

IN REGIA AC PRAELECTORIS SUI OMNI ET PRAELECTORIS
OPERA DIGNA DETATEM DEVERENDISSIMO
OPTIMIS BOON DESCRIBIT

IN VITAE ANNO L. XIII. APR. 1788
VITAE REVERENDISSIMO THEOLOGICO

AVCTORE
IOHANNES SAMUEL HERBERT, Rectoris

PHILOSOPHO DOCTO ET ROMANO PRAEFECTO, BEROLINENSIS UNIVERSITATIS
THEOLOGICI CONSILII, THEOLOGICAE FACULTATIS CENSURAE
CENSURAE, THEOLOGICAE ET ACADEMIAE

UNIVERSITATIS
P. O. OFFICINA JOHANNIS MARIANA

I. N. I. C. D.

PRAEFATIO.

S I.

Audax haud paucis & temerarius admodum videri ego possem, qui, primum qualiscumque, quam per hoc ipsum triennium comparavi mihi, scientiae theologiae specimen editurus, non dogmatica tantum, atque adeo etiam exegetica, tradere, sed, quod magis videtur esse arduum, polemicum quoque, quem vocant, mihi agere sumam. Neque profecto etiam omni ego me culpa conarer ipse liberare, delectatus praecipue semper eorum animis, qui cum Celeb. D. D. ERNESTIO *maluit vera docere, quam falsa refellere, & laudare recta, quam prava arguere, (in Anti-Muratorio p. 9.)* si meo ipsius ausu, temere, nemine me ad id faciendum impellente, non propter DEI ac Domini mei Iesu Christi gloriam, sed laudis alienius ac famae, at quam vanae! apud homines captandae causa, ad institutum ego hoc accessissem. At haec non ita se habere, ab initio statim quemuis harum, qualescumque sint, pagellarum lectorem edocere mihi liceat. Adii ego haud ita pridem, legibus SERENISSIMI DOMINI DUCIS, Nutricii mei Clementissimi, id ita postulantibus, Magnificum Dominum PRAESIDEM meum, Reverendissimum Vniuersitatis nostrae Cancellarium, deuotissima Eum mente rogans, ut, pro constanti Stipendiariorum ad examen theologicum Stuttgartiam proxime vocandorum consuetudine, dissertationem ab Ipso conscriptam sub Eius praesidio defendere mihi publice liceat. Hic, quae est Eius singularis, uti in omnes, ita aduersus me praecipua & maxima, beneuolentia ac summa voluntatis propensio,
A
preci-

precibus his meis haud quidem destitutum Se esse significabat, quaerens tamen ex me, annon proprio, quod aiunt, Marte conscribere, & praefide deinceps Ipse tueri. dissertationem ego vellem, addito statim consilio, ut illud ipsum, de quo in lectionibus Ipse Suis Polemicis & agere iam instituerit, & porro acturus sit, argumentum ego pertractarem. Quamuis vero deinceps & virium, quas bene noui, mearum imbecillitas, & ipsius argumenti grauitas, & aliae etiam haud minoris ponderis rationes, deterrere me ab instituto tali potuissent ac forsitan etiam debuissent: promptum tamen, diuino fretus, quo semper adhuc frui mihi, indigno licet, contigit, auxilio, praestare TANTI VIRI consilio, praeepti enim loco mihi erat iucundissimi, obsequium, nullus prorius dubitauit, excitatus etiam exemplo amici mei ac sodalis studiorum, *Clar. Dn. M. Schmurreri*, qui paucis abhinc mensibus eandem, eamque etiam polemicam, & scripsit ipse, & masculae tuitus est, dissertationem. Hac igitur ratione superatis, quae dissuadere mihi rem hanc DEO auspice feliciter nunc peractam, poterant, difficultatibus omnibus, prodit iam haec de Regno Iesu Christi Domini mea commentatio.

S. II.

Prudenter, & ad temporum, in quibus nos hodie viuimus, rationes valde adcommodate, Max. Rev. Dn. ZIMMERMANNVS, Archidiaconus Hamburgensis in praefatione libelli sui, hoc ipso anno Hamburgi in lucem editi: *Betrachtungen über den Verstand und die Folgen der ersten Drohung Gottes &c.*, monet, optabile esse, ut plures ad propugnandam coelestem veritatem se adingerent, ea quidem ratione, ut singuli peculiarem quamdam eorum, qui nunc in veritatis detrimentum tam audaces ac proterui prodeunt, opinionem eo adcuratori subicerent examini: quo ex instituto, sapienti sane, quantum sit utilitatis redundaturum, uberius ibi solide ac grauiter commonstrat. Neque tamen is ego nunc sum, aut videri etiam volo, qui huic Virorum eruditorum agmini adnumerari cupiam, & tenui hoc meo specimine arduam hanc de Christi Regno doctrinam vel solide satis demonstratam, vel ab aduersarii, contra quem pugno, telis sufficienter vindicatam, vel aduersus aliorum etiam, qui posthac insurrecturi sunt, oppugnationes ita ut par est firmiter praemunitam, dedisse existimem. Pro viribus, quidquid potui, egi: erunt, post me, alii, qui, valentiores me doctioresque, defectus, quotcumque illi & quancumque sint, supplebunt, & negotium hoc grauissimum maximique omnino momenti perficient.

Mea

Mea vero haec opella duabus constabit partibus, prout ex ipsa dissertationis huius inscriptione sponte patescit.

§. III.

Antea vero, quam ipsam, de qua acturus sum, rem adgredior, haud fore superuacaneum arbitror, monuisse, me integram illam de persona Iesu Christi Θεωλογικόν doctrinam, utpote in clarissimis Scripturae Sacrae dictis optime fundatam, & a quam plurimis, iisque magni prorsus nominis, Theologis dudum demonstratam, atque a peruersis, quibus labefactare illam & euertere penitus cum Anti-Trinitarii omnes, tum praecipue qui a Socino nomen fortiti sunt suum, conati sunt, detorsionibus liberatam vindicatamque (1), hoc quidem loco supponere, neque adeo in eam excurrere Regni Christo competentis considerationem, qua *naturale* Ei atque *essentiale* regnum & *independens* in omnia imperium, ut DEI Filio, rectissime adscribitur. Subsistam ego in solo illo Christi, ut Saluatoris mundi Mediatorisque, DEI causam erga nos atque DEVM nostram agentis, regno, quod inde ipsum etiam, apto nomine, *mediatorium* nuncupatur vel oeconomicum. Regat me Dominus noster Iesus Christus, Rex caelorum pariter atque terrarum, Spiritu Suo sanctissimo, ut, quae de Regno Iplius, adeo illo nobis salutari & solatii pleno, differere heic mihi licebit, cedant in Sanctissimi Sui nominis gloriam, & in regni Iplius longe lateque patentis incrementum laetissimum!

(1) Recentissimi, qui argumentum hoc gravissimum dilucidarunt & grauer solideque pertractarunt, auctores sunt S. R. D. D. COTTA, Patronus ac Praeceptor meus aetatem colendissimus, in *Dissertationum*, Gerhardi Locor. Theol. quorum splendidam ille editionem adornandam suscepit, Tomo IVto praemissurum, *prima, de Christo, redentore hominum*, inprimis §. XI. & §§. XVII-XIX. XXXI-XLIV. Celeb. D. Prof. CLEMM in *der Vollstaendigen Einleitung in die Religion und gesammte Theologie*. III. B. I. Sr. §. 23-68. nec non *Betrachtungen über die Religion* P. II. XXXV. Betr. p. 491-521. Vener. Dn. Andr. Gottl. MASCH in *der Lehre von Iesu Christo dem Erloeser*. I. Th. II. Abschn. p. 172-282. Taceo alios, quorum ingentem copiam in his ipsis, quae adlegavi, scriptis citaram inuenire est.

PARS PRIOR
SINCERAM DE REGNO CHRISTI DOCTRINAM
CONTINENS.

§. IV.

Mediatorium, quod a Patre Christo demandatum ab aeterno erat, officium, *trīs* complecti, distincta quidem inter se, neque tamen unquam

quam a se ita separata, ut non semper se mutuo immeauerint ac perfecterint, munera, Sacerdotale, Propheticum, Regium, (rectius equidem naturae, quam temporis, ordinem respici putem (2), tum ex nominibus, Christum in Sacris Litteris & V. & N. T. designantibus, tum vero etiam ex ipsa officii illius administratione, triplici omnino ratione perfecta, a plerisque Theologis rectissime adseritur. *Christus enim*, ait b. D. TELLERVS in *Dav. Hollazii Examine Theologico Aeroamatico*, p. 729. *mediatorem inter DEVM atque homines sibi praestitit, 1) praez dissidentes, DEVM & homines, cruenta víctima sua piaculari inter se conciliando, ac deinde sua apud DEVM deprecatione hominum salutem applicandam procurando (id quod est Sacerdotis munus); 2) divinae voluntatis decreta hominibus patefaciendo (hoc est Doctōris sive Prophetae); 3) fructum divinae gratiae hominibus impertiendo, hominumque animos ad obsequium suscitendo, immorigeros autem & contumaces coercendo ac puniendo (atque hoc est Regio muneri tribuendum). Idem hoc etiam bene expressit b. D. BVDDEVS in *Instit. Theol. Dogm.* p. 806. sq. Addantur loca Ps. CX, 4. XL, 7. 8. Ies. XLII, 1-9. LIII. Hebr. III, 1. IV, 14. V, 6. VI, 20. VII, 17. 21. 26. VIII, 1. 3. X, 2. Deut. XII, 15. 18. 19. Matth. III, 17. XVII, 5. Ioh. V, 47. 1, 18. Luc. XXIV, 19. IV, 18. Hebr. II, 3. Plura dant libri dogmatici. Sunt tamen, quibus etiam b. GERHARDVS est accensendus, *Loc. Theol. Tom. III.* p. 577. *ed. nov.*, qui reuocari ad duo membra illud posse existimant, ita, ut duplex Christi statuatur officium: Sacerdotale & Regium, prophetico munere ad prius illud relaxato, quod Sacerdotum erat, praeter alias muneris sui partes, etiam docere populum; meliore certe id facientes mente, quam Sociniani, qui Sacerdotale & Regium coniungere & unum idemque officium efficere ausi sunt, qua de re pauca quaedam infra adnotabo.*

(2) *Singulorum munerum horum exercitia ita sibi invicem innexa fuere, ut non tam tempore, quam natura, distinguenda sint*: ait Herm. WITSIVS, V. D. in *Exercit. S. in Symb. Apost. Exerc. X. §. 12. p. 143.*

§ V.

His iam praemissis ad ipsam thematis mei de Regno Christi expositionem propius accedere mihi licet. Huius vero Christo Iesu Salvatore nostro Optimo competentis regni & existentiam & indolem & adiuncta quam plurima probabo illustraboque. *Rex* cum in genere dici soleat is, cui ius competit supremum ac potestas constituendi res multitudinis et salute civium; vel ex ipsa hac vocis notione, omnibus usitata,

tata, satis demonstrari posse putem, Iesum Mediatorem nostrum ac Redemptorem exoptatissimum, regio etiam esse munere conspicuum. At vero extra Scripturam euagari, & ex notionibus philosophicis, a priori, quod aiunt, argumentari. & animus mihi non est, neque tutum ego & Theologis admodum esse dignum, autumo. Hinc ex claris potius Scripturae Sacrae oraculis id ipsum euidenter, perspicue, solide, atque ita demonstrabo. ut, qui uocibus ac significationibus, ex linguis humanis, modoque loquendi hominibus usitato, petitis, scriptores Sacros in conscribendo DEI uerbo ufos fuisse conuincit, conuinci omnino de ueritate hac queat longe saluberrima.

§. VI.

Regiam itaque, eamque ueri nominis talem, *Majestatem*, dignitatem, ac potentiam, Christo, Mediatori ac Saluatori nostro Perfectissimo, non posse non tribui concedique, Sacrae Litterae, cum Veteris, quod nuncupatur, tum Noui Testamenti, clarissime, innumeris fere in locis, abunde declarant & commonstrant. In illius quidem, Veteris Testamenti, diuinis libris tam aperte promissus Messias ut futurus *Rex* praesignificatus est, ut haec ipsa de regno Messiae testimonia luculentissima in causa fere sint unice, cur Iudaei quam plurimi, sinistre illa interpretati, Iesum, Mariae filium, esse illum a DEO per tot saecula promissum Messiam, & olim inficias iuerunt, & hodiernum praefraete negare perseuerent. *Conf. supra laudata Dissertatio S. R. D. D. COTTAE §§. IV. V.* Cum uero Sapientiae diuinae, reuecto primum, de reparanda hominibus quam peccando amiserant, salute, uoluntatis diuinae mysterio (Gen. I. 1, 15.), uisum fuerit, *quouis deinceps tempore, eo lucis gradu, quem & quaelibet humani generis aetas & oeconomiae diuinae sapientissime constitutae ratio ferebat, ostendere Redemptorem & delineare* (ita egregie docet Magnificus Dominus PRAESES in primis, quas duobus abhinc annis edidit, *Theologiae Propheticae Lineis, §. I.*); non ab initio statim, sed ultimo demum loco, hoc, regium, Messiae munus a DEO reuelatum est & scripto consignatum. Dauidi nimirum, quem hac ipsa in re typum Messiae ex DEI uoluntate gessisse in apriquo est, fatente uel ipso Illustri Viro I. D. MICHAELIS, (3.) qui certe in concedendis V. T. typis non nimis liberalis est, *Dauidi*, inquam, primo de Rege hoc deque Eius Regno dictum esse quiuis adcuratus & ordini etiam rerum a DEO reuelatarum & magis subinde magisque declaratarum intentus lector V. T. facile, arbitror, largietur. Licet enim oraculum illud moribundi iam ac Spiritu prophetiae illa ipsa mortis suae hora

hora impleti Iacobi Gen. XLIX, 10. obuerti mihi posse videatur, utpote in quo Christo, ex tribu Iuda oriundo, uni illi salutis ac felicitatis verae fonti & auctori, gentes in obsequium concessuras esse praedicatur, & nomen Schiloh tranquillatorem, pacificatorem, designare multis videtur; non tamen equidem probare sustinuerim, praesertim cum non tam officium ac munus, quam *tempus* potius aduentus Messiae a Iacobo heic una cum *tribu*, ex qua oriturus sit, definiatur, primam de regno Messiae promissionem hoc in loco esse quaerendam. Praeterquam enim, quod vox Schiloh dubium admodum habeat significatum, & hodieque, cuius sit originis,

Grammatici certent & adhuc sub iudice lis sit,

de quo diuersissimae illius a diuersis interpretibus excogitatae deriuationes abunde testantur (4): ipsum etiam nomen שִׁלּוֹחַ, a radice Arabica شَلَّحَ, paruit, obediuit (vid. GOLI Lex. Arab. p. 2721.) deriuatum, obsequium quidem & obedientiam denotat, sed non illam praecise, quam regibus debent subditi ciues. Maiori cum veri specie provocaueris contra me ad Hannae, prophetici Spiritus virtute precantis, verba: 1 Sam. II, 10., ubi & *Regis* & *Messiae* nomen prima de Christo vice occurrunt. Enimuero non erat ista sollempnis, qualem res haec grauissima postulare omnino videtur, & publica per diuinum vatem facta promulgatio ac promissio, neque tamen diu vaticinium hoc ab ea, quam ego inuuo, sollempniori illustrique promissione aberat. Quemadmodum itaque Abrahamo *semen* promittebatur, per quod in omnes terrae populos manatura sit benedictio (Gen XII, 3. XIIX, 18. XXII, 18. & XXI X, 14.): ita Dauidi regi promissio data est, *Regem* futurum esse Messiam, & ex ipsius quidem familia nasciturum; cuius egregius itatim typus existere debuit Salomo, Dauidis filius & successor (II Sam. VII, 13-16. coll. I Paralip. XIII, 17.). Vt iam igitur ex ingenti de Regno Christi testimoniorum segete praecipua tantum adlegem, referenda omnino huc sunt loca Pl. II, 2. 6 lqq. VIII. XIIX, 51. XXII, 29. XXIV. XLV. XLVII. LXIIX. LXXII. LXXXIX. XCIII. XCV - XCIX. CX. CXXXII, 13 lqq. CXLIX. Ies. IX, 6. 7. XI, 1 lqq. XXV, 9. XXXII, 1. LII, 7. LV, 4. Ierem. XXIII, 5. XXX, 9. 21. XXXIII, 14 fs. Ezech. XXXIV, 23 lqq. XXXV II, 25. Dan. VII, 14 IX, 25. Hof. III, 5. Mich. II, 13. V, 1. 3. Zach. VI, 13. (5) IX, 9 sq. Mal. III, 1. Quae & familia loca de alio quopiam, quam promissio Messiae, interpretari, tam est absurdum, quam quod absurdissimum: cuius tamen mei adfert veritatem certissimam,

a multis contra Grotium & eiusdem cum eo indolis homines, quemvis potius regem terrestrem vel alium hominem deprehendere in illis sibi visos, satis superque dudum probatam (6), mihi hoc quidem loco supponere tuto licet. Pergo itaque ad ea de regno Christi diuina testimonia, quae Nouum nobis suppeditat Testamentum.

(3) Vid. I. D. MICHAELIS *Entwurf der, christlichen Gottesgelartheit.* p. 29. sq. & 171. edit. 1753. Et addatur omnino Ven. Nostratis Ph. Fr. HILLERI *Neues System aller Vorbilder* &c. p. 686 sqq.

(4) Evoluantur Magnif. Dn. PRAESIDIS *Theol. Propbet. primae lineae, §. XXXVII.* Math. HILLERI *Onom. S. P. II.* p. 931. *Synragm. Hermen.* p. 223 sq. *Diff. de Schilo.* Ioh. SIMONIS *Arcan. Form. Sect. II. Cap. IV.* p. 131 sq. & *Onomast. V. T.* p. 356. Qui Viri omnes locis citatis complures alios huc pertinentes nominarunt, quos tibi videas.

(5) Nemo hanc locum adcuratius, solidius, fecundius, pleniusque pertractavit, quam Magnificus Dn. PRAESES in *Dissert. tribus Tab. 1758. editis*, quibus illustre hoc oraculum Zacharianum explanavit.

(6) Fecit id imprimis Abrah. CALOVIVS in *Bibliis Illustratis*, in quibus praecipue etiam id egit Vir doctissimus laboriosissimusque, ut oracula prophetica de Christo Eiusque regno ex instituto adieret: prout id titulus huius libri promittit & inspectio libri quemvis docet. Summa etiam cum voluptate animique gratitudine memini, ea V. T. loca, quae in N. T. de Christo expresse explicantur, ab adeomodationibus, adusionibus, allegoricisque interpretationibus, Socinianorum, Arminianorum, Eniedini, Rich. Simonii, Clerici, ut & a corruptionibus textus hebraici, quas Guil. Whittonus probare adniscus est, vindicta & tum quoad collationem tum quoad adplicationem textuum dilucidata audire ex ore doctissimo S. R. atque Excell. Dni Prof. Imman. HOFFMANNI, Patroni ac Praeceptoris olim mei pie, quoad vixero, colendi: quod egregium & omni mea laude maius critico-exegeticum opus ut typis exscriptum in publicam edere lucem placeret viro Doctissimo, multi saepe mecum optarunt.

§. VII.

Et haec quidem primo statim loco ea in medium proferre me oportebit loca, in quibus Dominus ac Rex aeternus, a Patre constitutus (Ps. II, 6.) Iesus Christus Ipse talem Se esse profitetur, vel nomen regium Sibi impertiendo vel actiones de Se regias praedicando. Legantur hoc consilio loca Matth. V. 35. IX. 38. X. 25. XI. 27. XXI. 3. XXII. 2. 45. XXIV. 42. XXV. 34. XXXIX. 18. Luc. VI. 5. 46. Ioh. XI. 1. 14. XIII. 37. II Cor. XII. 9. Apoc. I. 18. li. 1. 26-28. III. 7. 21. XXII. 12. 16. Matth. IV. 19. IX. 6. XIII. 41. XVI. 27. XIX. 28. XXIV. 30. 31. XXV. 31. XXVI. 64. Marc. XVI. 15. coll. v. 19. 20. Quae quidem loca, una cum iis, quae antea citata fuerunt quaeque citan-

citanda postea erunt, ut & euoluantur singula & penitus ponderentur atque expendantur, beneuolum lectorem etiam atque etiam rogitō. His uero, quae adhuc uidimus, cum Patris de Filio, tum Filii, Saluatoris nostri Dulcissimi, de Se Ipso, testimoniis addere nunc possumus innumera prope alia, idem illud, Christum Regem, comprobantia partim a testibus, qui in caelis degunt, partim ab hominibus in terra uersatis, cum summa aduersus Christum reuerentia ac submissione prolata. Ita quatuor illa ζωα, una cum XXIV. Senioribus, maiestatem Agno ac dignitatem regiam tribuunt Apoc. V, 8-14, idem faciunt caelites omnes, ibid. & Apoc. XI 15. XII, 10. XIV, 1-3, & angeli Apoc. XVII, 14. Luc. I, 32. 33. II, 11. Matth. XXIX, 6. Act. I, 11. Et quam magnificae adpellationes, quam potens imperium, caelum terrasque complectens ac prorsus illimitatum, quam splendidae nonnisi Regi ac Domino competentes actiones, taceo cultum & adorationis & inuocationis, Ei, & cum in terris adhuc uisibilis uersaretur, & posteaquam ad dextram Patris in throno maiestatis confedit, praestitum, in omniū fere paginis N. T. Christo tribuuntur? Legantur modo ex numerosa dictorum huc pertinentium multitudine loca: Matth. III, 3. VII, 21. Marc. XVI, 19. Luc. X, 1. XXII, 42. Act. II, 36. VII, 59. 60. IX, 13. 27. 28. 35. X, 36. XV, 11. XVII, 3. Rom. XV. 6. I Cor. I, 7-9. II, 8. VIII, 6. XV, 24. 47. I. Cor. III, 16. IV, 5. Eph. VI, 7. Phil. IV, 5. Col. I, 13. II Tim. IV, 18. Hebr. II, 3. 9. VII, 1-3. II Ioh. v. 3. Apoc. I, 8. XIX, 16. Matth. VIII, 9. Act. III, 21. Rom. VIII, 34. IX, 5. XV, 12. Eph. I, 20 sqq. Marc. I, 25. Act. IX, 34. XX, 24. X, 42. I Cor. IV, 5. Eph. IV, 10. 11. Phil. III. 21. Matth. XX, 20. Luc. XXIV, 52. Act. XIX, 17. XX, 19. 21. Rom. I, 7. I Cor. I, 3. Rom. XIV, 8. His, quae adduximus, locis rite consideratis, immo obiter tantum perlectis, qui regnum gloriosum agnoscere ac Regem Christum uidere nolit, nae is, cum vel caeco id adpareat, apertis oculis Solem non uidet, quando dudum

Surgere coepit

Oceano, & toto flammis diffundere caelo.

Obf. 1. Nomen *Domini*, de Christo, uariam in N. T. habet significationem, pro rerum, temporum, & loquentium, uarietate. *Hominēs, inter quos ambulabat, Eum sic adpellauerunt, pro diuerso fidei suae captu. Apostoli & fideles deinceps saepe simul spectauerunt. Eius dominationem & potestatem in suos & in omnia, in ipso etiam statu exinanitionis, sed magis, in statu exaltationis.* Ita Illustris Nostras Theo-

Theologus, b. D. BENIGELIVS in *Guom. ad Matth. III.* 3. p. 32. Idem hic Vir incomparabilis & eruditionis & animi *libro cit.* p. 1255. *absoluta*, ait, *uncti* (Christi, Messiae) *adpellatio non nisi Regem denotat*; immo: *quotiescumque in Scriptura Messias memoratur, regnum Eius spectatur. Rex antonomastice dicitur Christus.*

Obf. 2. Locutiones aequae ac voces in citatis Scripturae dictis occurrunt, quae, ambiguae multis visae, & perperam a multis explicatae, vindictis omnino & iusta opus habent interpretatione: dabitur vero in altera dissertationis huius parte occasio amplissima atque opportuna, huic quoque, quod incumbere mihi sentio, officio satis quod est faciendi.

S. VIII.

Nulli itaque nunc, arbitror, dubio, iusto certe & rationi idoneae innixo, locum amplius relinquet sequens argumentatio generalis: Quemcumque DEVS ipse, cum immediate, tum mediate per legatos ac seruos suos, Dominum & Regem constituit, declaravit, nuncupavit, partibus Ei, quae ad officium Regis spectant, omnibus demandatis; quicumque de Se Ipso publice & saepissime & constanter professus est, omnia a Patre sibi esse tradita, Dominum Se esse vel ipsius Sabbati, iudicium omnium & hominum & lapsorum angelorum uniuersale nouissimum a Patre ad Se esse delatum, Regem Se esse, immo omnem in caelo & in terra datam Sibi potestatem esse, hisque de Se Suis adfertis per opera diuina, miracula puto, sua ipsius auctoritate, ad confirmanda illa ipsa, quae magnificentissime atque excellentissime competere Sibi adseuerabat, perpetrata, fidem irrefragabiliter fecit; cuiuscumque porro, constanti Scripturae tenore, Regis ac Domini nomen, imperium omnipotens & nullis circumscriptum limitibus, actus regii, nunc ab hominibus, sensu potentiae & maiestatis Eius tactis imbutisque, nunc ab apostolis, DEI Spiritu actis DEIque ipsius verba elocutis, nunc ab aliis, iisque & beatissimis & excellentissimis, spiritibus, adscribuntur, cultusque & honor ob id ipsum exhibetur; cuiuscumque tandem regnum verbis clarissimis magnificentissime describitur & symbolicis quoque actionibus nec non per typos illustres, DEO ita iubente atque efficiente, repraesentatur: is Rex est & Dominus, non metaphorice vel ex stili Orientalis tantum indole, sic dictus, sed vere, proprie, exochice, talis. Quae omnia & singula cum vi §§ VI. VII. in Iesum Christum, Saluatorem nostrum longe Exoptatissimum, perfectissime atque unice cadant; demon-

B

strata

strata erit; puto, regia Eius potentia, dignitas ac maiestas, & sano quidem sensu, referre huc verissime licebit illud *Palingenii in Piscibus*:

*Vt ste las inter multo nitidissimus est Sol:
Sic inter diuos lucet Rex ille deorum.*

§ IX.

Hoc Christi Iesu, Domini ac Regis Summi, regnum totam rerum omnium uniuersitatem, caelos terramque, angelos aequae ac homines, cum creaturis vel rationis vel vitae expertibus, complectitur, adeoque non est nisi *unum*. I Cor. XV, 25. 27. Eph. I, 20. 21. Matth. XXII, 18. Christus dicitur *ὁ κύριος ὑπὲρ πάντων*, & actus Eius regii non videntur esse displicendi, seu alii ad hoc, alii ad aliud, Eius regnum referendi. Omnia tendunt ad unum, Gloriam Patris & Christi. Cum vero, quod exinde patescit, maxima sit ciuium ac subditorum Regi huic uni subiectorum diuersitas, adeoque etiam praecipuas eiusdem huius regni partes administrandi ratio non sit una eademque, sed admodum variet: haud inepta est illa Theologorum ad unum fere omnium locutio, in ipsis etiam Sacris litteris satis superque fundata, qua *triplex* esse dicitur Iesu Christi Domini regnum: *naturae* unum seu potentiae, alterum *gratiae*, ac tertium denique *gloriae*. Conferri hac de re quam maxime merentur, quae ex D. Ferd. Helfr. LICHTSCHEIDII, anno 1707 defuncti, oratione sacra *von der reinen Absicht auf die Seeligkeit*, adtulit Vener. Dn. OETTINGERVS in *der Einleitung zu dem Neu-testamentlichen Gebrauch der Psalmen Davids* p. 14-23. Consentit cum istis Lichtscheidii cogitatis S. R. D. D. S. R. TORIVS, quo & Patrono meo summo & Praeceptore quoque doctissimo maxima animi deuotione suspiciendo, uti mihi licet, quando in *Positionibus Theologicis* §. 434. p. 213. scribit: *diuisio in regnum potentiae, gratiae, & gloriae, non triplex regnum, sed triplicem modum eius administrandi, pro subditorum, qui ei subsunt, statu vario dicit*. Interim ex mente Theologorum regnum *naturae* consistit in prouidentissima huius uniuersi gubernatione & conseruatione, adeoque complectitur & caelum & terram, resque & animatas & inanimatas (Eph. I, 20-22. Pf. VIII.); regnum *gratiae* Ecclesiam, & fideles maxime, respicit, quatenus eos & cunctos & singulos per gratiae influxum regit, ipsumque potentiae regimen illorum ad salutem dirigit; Rom. XIV, 7-9. II Thess. III, 5. Col. I, 13. II Petr. II, 9.); *gloriae* vero regnum illud dicitur, ubi maiestas ac gloria DEI ac Domini Iesu Christi manifestatur plenissime. (Matth. XXV, 34. Eph. V, 5. II Tim. IV, 18. II Petr. I, 11. II Thess.

I, 5. Apoc. XII, 10.). Aducratas eorum definitiones qui legere velit, euoluat modo laudatas *Pof. Theolog.* S. R. D. D. SARTORII, §§. 435. 440. 448.

§. X.

Demonstrata, quod fatis est, Regni Iesu Christi gloriosissimi existentia, ad *indolem* eius declarandam alacriter me nunc accingo. Pertinet huc imprimis illa Domini ipsius locutio, quando de ipso hoc *Suo* regno coram Pilato adserit: *regnum meum non est ex hoc mundo* (7). Orta exinde est in libris acroamaticis locutio Theologorum: regnum Christi non esse mundanum ac terrenum, sed caeleste & *spirituale* (8). Ipsa etiam adpellatio huius regni (BEN GELIO debetur haec obseruatio) Matthæo, qui Iudaeis scribebat, praecipue familiaris &, quod Concordantiae testantur & sedula N. T. lectio quemuis docet, priua ac propria, qua *regnum caelorum* illud vocat, ad *eximendam regni terreni opinionem* & *spem regni talis praecidendam*, omnes contra *suauiter inuitandos ad caelestia*, & *simul cum prospecta ad consummationem ipsam*, adhibita fuisse videtur. Notum vero est, Iudaeos, licet vera de Messia hominum redemptore doctrina in gente Israelitica diu conseruata fuerit ac propagata, successu tamen temporis, cum primis post solutam captiuitatem Babylonicam, tempore Hasmoneorum seu Maccabaeorum, cum nec vates nec reges etiam amplius in populo Iudaico existerent, in eam incidisse opinionem (9), ut arbitrarentur, Messiae nomine non regem spiritualem, sed mundanum, eundemque potentissimum splendidissimumque, denotari, qui omnibus populis bellum sit illaturus, hostesque Iudaeorum externos omnes deuicturus, genti vero Iudaicae, DEO dilectae, salutem corporalem & temporalem felicitatem adlaturus, omnes Iudaeos, eosque solos, Hierosolymam & in terram suam a patribus acceptam iterum adducturus, legem Mosaicam, caerimonias praefertim leuiticas, & regnum etiam externum, denuo restauraturus, & quae sunt id genus alia. At vero Messiam fore & esse saluatorem, eumque non corporalem, sed spiritualem, ad animas hominum saluandas vitamque aeternam illis & comparandam & conferendam a DEO missum, unctum, exaltatum, adeoque etiam regnum Ipsi spirituale esse, caeleste ac diuinum, quo hostes populi sui spirituales, diabolum, mundum, infernum, peccatum, deuincit, ex innumeris fere de hoc Messiae regno agentibus & V. & N. T. locis, quorum magnam quoque partem supra ego adduxi, indubitato constat. Licet enim in prophetarum oraculis, quibus erroneam illam suam Messiae

haec notionem adprime censuerunt consentaneam esse Iudaei, regnum Christi Eiusque fata prospera phrasibus ad externum in Israel regnum adludentibus subinde describantur: descriptiones tamen istae non secundum litteram omnes videntur esse explicandae, ad initium certe regni Christi & prima illius tempora non debebant referri, cum, quod haud pauci censent Theologi, suo olim tempore etiam istae locutiones suum naturae sint complementum exactissimum regnoque Christi simul convenientissimum (10). Placuerunt mihi, quae Ven. MASCHEVS l. c. §. 377. p. 542. sqq. de his ipsis expressionibus prolixè disseruit. Et ex his omnia probe perpendis elucescet, puto, clarissime, quam sit falsa & grauissimis erroribus referta illa nominis munerisque Christi Iesu regii origo, quam auctor versionis novae germanicae N. T. infra notandus in praefatione Parti Operis sui secundae praemissa comminiscitur: cui vero illius figmento infra locus erit & detegendo ulterius & infringendo. Neque tamen spiritualis haec regni Christi, quod inuisibiliter ideo administratur, indoles impedit, quo minus actu & realiter, secundum omnia, quae Regi huic competunt, iura imperet, regnet, ac dominium in omnia exerceat; traditum enim Ei a Patre est hoc regnandi munus, cum primum caelos ipse ingressus est, sollemnissime Act. III, 21. I Cor. XV, 25. Apoc. V.; regnat vero, mediis in hostibus, cum summa & auctoritate ac potestate, & potentia ac maiestate, ut *αυτοκρατωρ*, adorandus aequè ac Pater, cum quo in uno eodemque sedet throno, Apoc. XXII, 1.

(7) Conf. Christoph. Matth. PFAFFII *Diff. in haec verba*. Tub. 1744.

(8) Egregius est, isque, qui haec quoque legatur, dignissimus, locus, qui in *Lud. Wolzogenii Praeparatione ad usum SS. litterarum lectionem exstat Cap. I. Opp. T. II. p. 241. Bibliorb. Fr. Pol. T. VIII.* Omnia, quae ad naturam & essentiam regni Christi pertinent, non carnalia, sed spiritualia sunt: nempe spiritualis est Rex, spirituale imperium ac regimen, spiritualis populus, spiritualis dignitas ac praecminentia populi, spirituales leges & ordinationes, spiritualia iura ac iudicia, spirituale servitium ac obedientia, spirituales mores, spiritualia bella & arma, spiritualia praemia ac poenae.

(9) Leg. omnino saepe memorata S. R. D. D. COTTAE *Diff. de Christo redemore hominum* §§. IV. V. ubi etiam occasionem erroris huius Iudaeorum gravissimi exponit Vir Doctissimus.

(10) Vid. Ven. Domini Decani OETINGERI *Theologia ex idea vitae deducta &c.* p. 366. ff. 400. ff. *Sensus Propheciae Ezechielis Capp. XL. XLIX. summarie expositus a Ven. Dno Decano HELLWAG, in Cel. Prof. CLEMMII Nov. Amoen. Litter. Fasc. II. p. 284. 296.* b. D. SPENERI *Bebauptung der Hoffnung künftiger besserer Zeiten*. Francof. 1693. & praecipue Einsd. *Theolog. Bedenk. Tb. III. Art. II. Sect. XVII.* sub finem p. 734. nec non *I. Tb. C. I. Sect. XLIII. XLIV.*

§. XI.

Regnum hoc mediatorium competit Domino *inde a primo incarnationis* Eius momento. Licet enim illud demum ab adscensione sua in caelos ac sessione ad dextram Patris in throno maiestatis plenissime, licet adhuc quodammodo occulte, exerceat; non tamen vel iure vel potestate hac regia destitutus erat, cum in terris adhuc verfaretur & infirmitates carnis humanae sentiret: immo non habuit modo ius ipsum & potestatem regnandi, sed haud raro actu etiam ipso imperium in omnia suum exercuit. (Matth. IV, 23-25. VII, 29. VIII, 3. 13. 27. 32. IX, 6. XII, 13. XIV, 17-22. XVII, 18. XXI, 3. 12. 19. Ioh. II, 11. 15. IV, 50. V, 8. XI, 43. XIII, 6.) *Formulae concordiae* auctores (nam in ceteris Confessionum libris nihil est admodum huc pertinens) idem hoc egregie docent: *Adsumta* (ita inquit *Declar. Art. Conc.* p. 873. ed. Pfaff.) *Adsumta humana Christi natura per glorificationem exaltata est ad dextram maiestatis, virtutis, & potentiae, super omne, quod nominatur* -- quod vero ad hanc maiestatem adinet, ad quam Christus secundum humanitatem suam exaltatus est, non eam tum demum accepit, cum a mortuis resurrexit & ad caelos ascendit, sed tum, cum in utero matris conciperetur & homo fieret. Itemque in *Epit. Art. C.* p. 703 sq. *Filius hominis ad dextram omnipotentis maiestatis & virtutis DEI realiter, hoc est, vere & re ipsa, secundum humanam suam naturam, est exaltatus: eamque maiestatem semper Christus habuit, sed in statu suae humiliationis se excinavit. Quare maiestatem illam non semper, sed, quoties Ipsi vitium fuit, exseruit. donec -- in plenariam usurpationem, manifestationem, & declarationem divinae maiestatis collocaretur* (11). Confirmat hanc sententiam agmine argumentorum Abrah. CALOVIVS in *Syst. Loc. Theol. T. VII. Cap. VIII. Q. 2.* p. 595--598., quae ibi legantur. Consentit cum his Theologus nostras & doctus & pius, Ven. Dn. Fr. Christ. OETINGERVS in nouissime edita *Theologia ex idea vitae deducta. Loc. IV. de Gratia* p. 210. *Hoc maiestaticum regimen, quoad rem, in puncto incarnationis quidem iam inceperat, sed, quoad usum plenarium, sese manifestavit per sessionem ad dextram.* Et de regno gratiae quidem S. R. D. D. SARTORIVS in *Posit. Theol.* p. 219. egregie hoc ipsum ita exprimit: *respectu humanae Christi naturae coepit cum primo conceptionis momento; in adscensione maiestaticè occupatum, & pentecostes die solemniter proclamatum fuit.* Silentio heic praetereo certamen illud theologicum, Tubingenses inter atque Giellenses ineunte saeculo superiori exorum, ubi inter alia ab illis contra hos etiam hoc affirmabatur, quod Christus in officio regio & quoad actum directum idiomata divina usurpauerit, regi-

menque in ecclesiam omnesque creaturas, licet latenter, semper exercuerit. Ablegare vero lectores meos iure optimo possum ad S. R. D. D. COTTAE *Dissert. de statibus & officio Christi mediatorio*, quae cum aliis tribus *Gerhardi Loc. Theol. Tom. IV.* praemissa est, inde a §. V- XI. p. 61--66. ubi etiam Scripta huc spectantia & integra huius litis historia cum eius momento copiose ac solide recensentur. Taceo etiam peruerfum illud quorundam ex Socinianis dogma, quo Christum ante resurrectionem non nisi *designatione* regem fuisse contendunt. Legatur Abr. CALOVIVS in *Opp. Anti-Socinian. T. I. P. II. p. 268* sqq. Mea hac de re mens huc redit: Christo inde a conceptionis iam momento maiestas ac potestas regia, regnumque adeo mediatorium ipsum, competeat, quapropter etiam angelus de Eo ut rege loquebatur Luc. II. 2. DEVS ipse a Magis, ut Regem, Eum saluari & coli volebat Matth. II, 2. 11., & Christus ipse diuinam Domini adpellationem deberi sibi agnoscebat Matth. VII, 21. Ioh. XIII, 13. Matth. XXV, 37. immo natum se esse ideo, ut Rex sit, profitebatur: at, quod Sacerdotalis rex futurus ipse erat, oportebat prius victimam offerri, quam potestatem suam atque imperium in regno DEI manifestare atque exercere plenarie ipse poterat. Hinc etiam per glorificationem demum & in caelos receptionem inauguratus, & in thronum suum a Patre euectus fuisse censendus est (Act. II, 36. Pf. CX, 1. Hebr. XII, 2. II, 7. 9. 10.) Ius postulandi huius regni morte Is Sua sibi adquisiuit, & Pater nos atque omnia Ei dono dedit. Nos si respiciamus, misericordia DEI ac benignitas immensa elucescit: at si spectemus Christum, iustitiam magis suam in concedendo Ei regno hoc mediatorio DEVS demonstravit.

(II) B. D. BAUMGARTEN in *den Erläuterungen* &c. p. 374. & D. BOERNERVS in *List. Theol. Symb.* p. 273. contra Theologos Tubingentes, qui suam, qua utebantur, docendi formam de Statu Exinanitionis confirmari his locis putabant, monent, ea agere tantum de occultatione possessionis, non vero de occultatione usurpationis. His qua ratione respondendum sit, docuit S. R. D. D. SARTORIVS in *Collegio* suo nuperrime in *Libros Symb.* habito.

§. XII.

Quod vero *durationem* imperii huius ac regni mediatorii adinet, distincte de ea pronuntiandum esse censeo. Christus saepissime dicitur futurus esse Rex *in aeternum*, & regnum tamen etiam suum *traditurus esse* DEO ipse dicitur. Hoc posterius Paullus adfirmat I Cor. XV, 24. quo etiam referri posse videtur Petri effatum Act. III, 21. nec non Pf. CX, 1. Sine fine vero duraturum esse regnum Christi, idque, de quo sermo heic mihi est, mediatorium, probant loca complura, (12) v. gr. II Sam. VII, 16. Pf. XLV, 7. LXXII, 17. LXXXIX, 5. 37. CXLV, 13. Ies. IX, 7. Dan. II, 44. VII, 14. 18. 27. Mich. IV, 7. Luc.

Luc. I, 33. II Petr. I, 17. Apoc. XI, 15. Et frequentissimae hae aeternitatis regni Christi commendationes eo adegerunt h. D. WEISMANNUM. Theologum Nostratem & doctissimum & sincera olim pietate insignem, ut in *Inst. Theol. Dogm.* p. 560. statueret, nisi verba illa Paulli de fine regni Christi, & traditione illius in manus Patris, & subiectione ipsius Filii DEI, cum aliqua limitatione ratione modi & circumstantiarum accipiamus nihil superesse, quam ut dicamus, scripturam sibi ipsi in gravissima materia crasse & aperte contradicere, quod absit, ut unquam adfirmemus. Multis certe Theologis textuum horum conciliatio commoda crucem fixit. Sunt, qui heic ita distinguunt, ut dicant, gratiae quidem regnum cessaturum esse: (13) naturae vero & gloriae, quae dicuntur, regna in aeternum esse permansura. Alii de sola regiminis forma heic cogitant, adferentes, hanc, quae nunc in regno gratiae obtineat, regiminis formam esse desituram. Sed neutra harum satis mihi videtur adequata esse responsio. Nihil iam dicam de singulari illa, & satis quidem ingeniosa, explicatione dicti Paulli, quam doctissimus D. G. G. ZELTNERVS exornavit, & in *dissertatione*, lectu sane haud indigna, 1715. edita, cum magno eruditionis apparatus proposuit, de *Subiectione Iesu Christi gloriosa*: quam novam illius sententiam videre quoque licet in *germanicis*, quae 1740. edidit, *bibliis glessatis*, p. 319. Minus forsan coacte, rei ipsi & integro Scripturae Sacrae tenori convenienter, ita res mihi confici videtur posse. Quoniam munus hoc regium, mediatorium puto, a Patre Filio traditum erat, & hic DEI causam in illo administrabat, hominum causam erga Patrem Patrisque erga homines peragendo: iam, obtento regii Sui imperii scopo, & absolutis atque ad exitum gloriose perductis omnibus, quae ad hanc praesentem pertinebant oeconomiam, regimen, quod administraverat adhuc Filius. Ei, e cuius id manu acceperat traditurus, negotiumque, quod fidei er, plenarie, gloriose, ad maximum DEI beneplacitum, peregerat haecenus mandaturus est, neque habebit amplius, cur in nomine ac gloria Patris regnet. Regnabit deinde ut Filius cum Patre, non, uti antea, tanquam mediator in Patris nomine (longe tamen haec mea sententia a Socinianorum mente abest, quando hi Christum Regem non nisi *Vicarium Patris* agnoscunt), quia, peccato, indignitate, atque incapacitate, sublatis, saluatisque hominibus, immo restitutis, quae restituenda sunt, omnibus, non iam indignum DEO erit, qui Ipse cum illis agat, eos inhabitet, regat & impleat. Tunc etiam locutio, quae nunc obtinet: agnus in throno, commutabitur in aliam gloriosiore: thronus DEI & agni Apoc. XXI, 1. regnum

regnum DEI & Christi Eph. V, 5. tunc demum adparebit plene atque agnosceretur ab omnibus, quod Ipse & Pater sint unum. B. D. BENGELIUS in Gnom. p. 756 sq. eandem, ut arbitror, sententiam, duo ista, contraria sibi vilia, Scripturae enunciata conciliaturus, ita proponit: *Non incipiet tum regnare Pater, sine Filio: neque desinet tum Filius, sine Patre, regnare. Nam regnum diuinum & Patris & Filii est ab aeterno & erit in aeternum. Sed sermo est de regno Filii mediatorio, quod tradetur, & de regno Patris immediato, cui tum locus fiet. Regnum, quatenus Pater Filio dedit, Filius Patri tradet: nec Pater, quum Filium regem constituit, nec Filius, cum regnum Patri tradit, regnare desinit: non abolendum, sed Patri tradendum, dicitur. Traditio regni fit, ut fiat abolitio omnis imperii.* Conf. omnino etiam solida meditatio, quam hac de re instituit Herm. WITSIVS Ex. S. in Symb. Ap. Ex. X. §§. 43. 44. p. 153-155. *Erklärende Umschreibung sämtlicher Apostol. Briefe.* ad h. l. p. 186. sq. nec non Paschas. QUESNEL. N. T. ad I Cor. XV, 28. p. 1182. ed. germ. 1718.

(12) Herm. WITSIVS ex rei natura id ita probat: *Si regnum aliquod suum habeat: vel ex eo id procedit, quia ipse rex moritur; vel quia hostes eum regno privant; vel quia subditi per rebellionem se eius imperio subducunt; vel quia ipse se regno abdicat. At nihil horum in Christo est. Exerc. X. in Symb. Ap. §. 40 sq. p. 152 sq.*

(13) Dan. GERDES, Prof. Groning. in *Meltemar. S.* in I Cor. XV. Ecclesiae regimen & oeconomiam gratiae intelligit, adprobante S. R. D. D. ERNESTI in *Biblioth. Noua Theol. T. I. p. 289.*

Obf. Ven. MASCHIVS l. c. p. 544. inter alia haec adnotat: *DEVS Messiam constituit singularissimum Ecclesiae Dominum, tradito Ei regimine spirituali, & ideo mediate per Messiam Ipse regnat. Lux ex his aliqua, in nota adiicit haec, accendetur difficili illi loco I Cor. XV, 24-28. praecipue si vocabulum Filius non essentialiter, sed personaliter, explicaueris, & Christum non consideres ut naturalem DEI Filium, sed ut Messiam. CHRYSOSTOMVS in Comment. in N. T. T. V. Hom. XXXIX. ad h. l. p. 438. ed. Ducaeo. Antwerp. 1723. de abolitione principatus daemonum haec interpretatur, adlegato loco Eph. VI, 12., qui tunc cessaturus sit. At distinguenda non distinxit. Idem facit THEODORETVS Opp. T. III. Ed Paris. 1642. p. 199. παραδίδωσι τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, καὶ αὐτὸς τῆς βασιλείας γυμνούμενος, ἀλλὰ τὸν τυραννὸν διαβολὸν καὶ τῆς ἐκείνου συνεργῶν ὑποτατῶν, καὶ πάντας ὑποκυψά παρασκευάζων, καὶ τὸν τῶν ὁλῶν ἐπι-*

ἐπιγινώσκαι θεόν. S. L. MAIEVIVS in *Animadvers.* ad varia loca N. T. Dec. I. particulam *οταν* interpretatur per *postquam*, & verbum *παραδιδουαι* per *curam alicuius rei alicui demandare*. Sententia, quae curatori examini subiiciatur, dignissima. Conf. ERNESTI N. B. T. p. 706. sqq. T. V. Prioris quidem vocis *οταν* (*οτε αυ*) significatus, quem docet, longe est certissimus (*ωεννικη*), conf. *Dammii Nouum lexicon graecum* col. III. sq. & *Messerschmidii lexicon, Isocratis*, quas 1760. edidit, orationibus adiectum p. 123. At vero verbi *παραδιδουαι* hanc significationem esse, vix ullo probari poterit exemplo. Usurpatur plerumque de iis, qui supplicio destinati sunt, ut: *παραδιδουεν υμιν, εφν, Θηρα εννυτητοι κατακρημενον κατα τον νομον*. Xen. Hist. Gr. L. II. p. 366. & in N. T. saepissime.

§. XIII.

Huic vero de aeternitate regni Christi sententiae, tot Scripturae dictis confirmatae Sociniani ad unum fere omnes contradicunt, confidentibus, immo, quod mireris, cum Zelo & dolore sodalium doctrinae de futura Christi maiestatis & regni depositione sese opponentibus, aliquibus ex hac societate. Fecit id inprimis Sam. PRIZPCOVIVS, a b. Weismanno in *Inst. Theol. Dogm.* p. 603. adlegatus, ex quo non nisi paucissima (plura vero legi l. c. possunt & utiliter legentur) huc ego adferam: *propter unius loci, inquit, sine ulla graui causa, in prauum, & innumeris Sacrae Scripturae locis repugnantem, sensum, male detorti, suspectam explicationem, nihil aliud praeter tropici regni titulum, caeli & terrae Domino, in gloriam DEI & Patris vere ac proprie constituto, & cui gloriam & nunc & in saecula saeculorum Petrus tribuit, in aeternum relinquere & adsignare, opinio est periculi plena, ne plus aequo maiestati Christi derogetur, & sola necessitate excusabilis, quoties forte locus iste cuiuspiam aliter intelligi aut explicari posse non videtur. Quae necessitas ubi remouetur, tutiorem explicationem obstinate respuere, facinus est non parui ausus, nec magnae erga Christum reuerentiae.* -- At vero in alia omnia abeunt reliqui Socini adhaerentes quamplurimi. Legantur modo Ion. SLICHTINGIVS in *Opp. Exeg. T. II Biblioth. Fr. Pol. T. VI.* p. 81 sq., ubi *regnum felicitatis & dignitatis* (hoc est tropicum illud, quod Prizpcouius vocat, regnum) a *regno supremae in omnia potestatis* distinguit, & illud aeternum permanens, hoc vero cessaturum esse adserit; & praecipue Ioh. CRELLIVS ad h. l. *Opp. Exeg. p. 331 sqq. Bibl. Fr. P. T. III Verbum tradendi*, ait hic, hoc loco id significat, quod vulgo dicere solent resignare - hoc modo Christus regnum DEO & Patri tradet, ut

C

nimi-

is, quos Romanorum antilitum variis malignis oppressit, ex hoc libro se consolati sint. At quanti hoc iudicium faciendum sit, non ex eo velim percipi, quod auctor iste Berolinensis, quem P. II. faepissime nominabo, eandem sive sententiam, sed ex iis potius argumentis, euidentibus, solidis, adfensa omnium dignissimis, quae b. D. BENGELIVS passim adducit & in *Gnomone*, & in *germanica explicacione Apocalypses* v. gr. p. 161-168. & in *LX. Oratr. S. in Apoc.* v. gr. p. 6-8. Conf. D. IOACH. LANGIVS in *dem Apok. Licht und Rechr.* S. V. D. D. CRVSIVS in *Obs. Sel. de Eccles. Mil.* 1756. Camp. VITRINGA in *ἀνακριται Apoc. Iohannis.* C. M. PFAFFIVS in *den Akad. Reden über die Grundlehren der Christl. Rel.* p. 570 sq. 582. Taceo alios.

(15) Conf. *Diss. sub praesidio b. D. Baumgartenii 1753. editam de miraculis in regno gratiae.* §§. 12. 13. & add. omnino Magnif. D. PRAESIDIS *Inst. Th. M. C. V.* p. 168 sqq.

Obs. Beneficia, quae a Christo Domino redundant in nos, praecipua recenset ac commendat Magnif. Dnus PRAESES in *Inst. Th. M. C.* IV. §. VIII. pag. 109. seq.

§. XVI.

Superfunt vero adhuc illustrissimi Regis huius actus vere regii, in propheticis Scripturae Sacrae libris magnifice descripti, suo quilibet olim tempore perficiendi. (16). Apocalypsin, Iesaiam, Danielelem, Ezechielem, reliquosque V. T. prophetas, immo & multa cum Christi ipsius, tam in parabolis (Matth. XIII.) (17) quam claris verbis propofita vaticinia, tum Apostolorum, Paulli imprimis & Petri, praedictiones, spectare me, non est, quod moneam. Fateor vero magnam meam in his, propheticis, rebus ignorantiam, nonnisi aetate, & naturali, quae longe adhuc a triginta annis adest, & theologica praecipue, si loqui ita licet, quae ne triennium quidem integrum adhuc compleuit, excusabilem. Operae autem summum esse pretium statuo, si Theologi, experientia rerum spiritualium gaudentes & vias Domini cum ex Scripturis tum ex suis ipsorum ad illas adcommodatis multorum annorum obseruationibus penitus cognitae habentes perspectasque, grauius his rebus, ex Domini voluntate non negligendis, immo accurate potius & studiose meditandis per scrutandisque, post egregios neque satis a me celebrandos b. D. BENGELII labores, studia nuncupare sua curamque & industriam consecrare suam non dedignentur. Non itaque ego iam singularissimos quosque euentus, qui singulimuneris Christi regii documenta sunt illustrissima, commemorabo: sed eorum tantum, qui neminem vel obiter Scripturas volentem praeterire possunt, breuem iniciam mentionem. Solos enim Christi Domini tres ultimos actus regii, ad consummationem praesentis oeconomiae pertinentes, paucis attingam.

(16) Vix

los, ciuitatem sanctam, quam in terris Christus habet, opprimentes, impugnantes, & si fieri posset prorsus euertentes. Praecipuus, quem graphice Scriptura notat, aduersarius regni Christi ille est, quem Antichristi nomine designat. Inuisibiles, quos nominarius, regni Christi hostes sunt Satanas cum angelis suis, mors, infernus, peccatum, & uniuersalis naturae hominum corruptio: de quibus singulis ulterius agendi locus heic non est. Neque vero nescius sic in centuram supra memorati D. TELLERI incido, qui l. c. p. 174. sqq. distinctionem hanc hostium regni Christi ideo pronunciat erroneam, quia metuit, ne plebs ignara denominationem hanc hostium propter ipsum Iesum Christum exortam esse censeat, cum tamen Hunc nihil omnino quidquam moliminum illorum fugiat. At dubito equidem admodum, num praeter ipsum unquam tale quid in mentem cuiquam venerit. Nouam, quam Is excogitauit, cur illi consuetae praeferat, nisi ipsius nouitatis caussa, equidem profunde ignoro. Rectius putat diuidi hostes posse in spontaneos, conductos, & coactos. Horum non nisi unum nominat, mortem nimirum naturalem; istorum in classem refert proteruos peccatores & incredulos, deistas, redemptionis irrisores (Socinianos itaque & qui iis sunt similes), Saluatoris contemtores, quasi non sit Ille unigenitus DEI filius, & praecipue Pontificem Romanum; illos denique esse putat Satanam eiusque angelos. Instituti mei ratio haud permittit, ut in solidiorem inuenti huius disquisitionem descendam: neque etiam operae fore pretium autumo. Vix enim erunt, quibus noua haec nouaturientis ingenii proles admodum se probauerit.

§. XV.

Supereft primaria adhuc quaestio de *actibus regis* Domini Iesu Christi. Varii varios commemorant. Plurimi, tria illa, gratiae, naturae, gloriae, regna sigillatim pertractantes, suos singulis peculiare actus tribuunt. Egregie prorsus hoc modo illos descripsit S. R. D. D. SARTORIUS l. c. §§. 438. 442 sq. 451. TELLERVS quatuor tantum numerat Regis Christi actus: missionem Spiritus Sancti, quorum curam refert propagandi euangelii per verbi praedicationem; vocandorum ad illud hominum, illuminationis, conuersionis, & sanctificationis continuae; intercessionem ac deprecationem pro hominibus; praesidium angelorum; tutelam ac protectionem contra omnes malorum spirituum impetus. Non video, perpensis etiam tribus, quae adfert, argumentis, cur intercessionem regis accenseat actibus, quae tamen ab omnibus semper, idque rectissime, Sacerdotali Eius officio

tr bui-

tribuitur, duce Scriptura ipsa (Hebr. VII, 25. Eph. II, 18. I Ioh. II, 1. Ioh. XIV. XVI. XVII.). Plura non addo. Conf. ERNESTI *N. B. Th. T. V. p. 143.* Actus Christi Domini recensere ego aliquos, eosque tantum praecipuos. *Pugna & victoria*, quam de hostibus Suis reportat, insignis est Regis huius actus. Potestas tenebrarum continuo se lucis regno opponit (Col. I, 12. 13 Apoc. XII, 7. I. oh. III, 8. Col. II, 15 Hof. XIII, 14. I Cor. XV, 54.). Dominus vero & consilia prava & periculosas eiusmodi machinationes irritas efficit atque infringit, donec, subuersis primum mundi regnis sublatoque antichristo, aduersus sanctos omnes adhuc pugnaturus, totumque terrarum orbem seducere & ad plenariam discessionem atque a DEO & Christo abalienationem perducere conaturus (I Thess. II, 3 fqq. Apoc. XI, 15. XIII, 2. XIX, 20.) (14), detrusoque in suum locum Satana Apoc. XX, 2. 3. 8. 10.), mortem tandem, ultimum hostium I Cor. XV, 26.) aboliturus est. Negotium spiritualis huius regis praeclarum etiam illud est, quod *ministros instituit* in terris, (Eph. IV, 11 fqq. Matth. XXII, 18. 19. I Cor. XII, 28. Act. XX, 28.) per quos salutem hominum & fidelium praecipue procurat ac gubernat. *Promulgatio legum*, ab Ipso omnibus veris Sui cultoribus iniunctarum, rectius etiam, me quidem iudice, propter auctoritatem & vim, quam & tum exseruit, & adhuc per Verbum Suum exserit, regio, quam propheticis, muneri tribuitur. Quemadmodum enim omne imperium per leges & praecepta regitur: ita & Rex hic caelestis subiectos imperio suo, & in eis praecipue fideles suos, verbo ac Spiritu suo gubernat (Rom. VIII, 14), animosque eorum influxu illo suo gratioso, spirituali, & summe efficaci, regit, ut consociatis operis viribusque suam inuicem operentur & promoueant salutem & felicitatem aeternam (15). Non est, cur de quaestione illa triticissima, num nouus fuerit Christus legislator, agam hoc loco, eamque, suo utrumque vero sensu, & aduersus Socinianos negem, & contra Iudaeos doctores adfirmem. Factum id est a plurimis, qui Theologiam Dogmaticam tradiderunt, auctoribus. Eoluatur b. D. WEISMANNS, *Inst. Theol. Dogm. p. 595-597.* Ita nec locus est hic, saluberrimam sapientissimamque, quam tradidit Christus, morum doctrinam, a multis summo opere depraedicatam, contra deistarum nonnullorum & praecipue Thom. Chubbii (*Opp. posthum. Vol. I. p. 48. p. 13.*) calumnias vindicandi. Tamquam Rex, qui simul est Sacerdos in throno DEI, largitur etiam Suis bona spiritualia una cum iis omnibus, quae ad hanc quoque vitam pertinent, quaeque proficua illis esse m-

nimirum summam illam potestatem ac imperium in omnia, sibi a Patre concessum deponat & Patri iam penitus administrandum relinquat. — Diluere hoc ipse in loco conatur obiectiones, sententiae huic suae, quam plañissimam vocat, opponi solitas ab iis, qui, ipso iudice, praedudicatis opinionibus ducuntur. At vero ad istas *Crelkii* exceptiones *b. D. Weismannus* l. c. ea regerit, quae ne speciem quidem veri ullam eius opinioni relinquunt. Neque vero nunc equidem video, quid, cuius nomen inde ab aliquo tempore satis ubique celebratur, *D. G. A. TELLERS V. D.* sibi velit in libro nouissimo, *Lehrbuch des christlichen Glaubens*, quo in libro

sunt mala mixta bonis,

quando p. 178. audacter adserit, Socinianos, qui finitum esse regnum Christi statuunt. idem velle dicere, quod nos nobiscum cogitemus, quando aeternum illud pronunciamus. Aeternum putat vocari illud posse, quatenus vel consideretur ut regnum DEI, vel alia regiminis forma adsumatur: finitum vero, quando vel praesens administrationis modus respiciatur, vel repraesentetur illud, quatenus Iesu Christo per finitum temporis spatium singulari plane ratione gubernandum traditum est. Enimuero quis est, qui nesciat, de hac in nostra Ecclesia usitata distinctione, rite intellecta, Socinianorum coetum ne cogitasse quidem unquam? Ipsi dubium non est, quin tentatam hanc sui nobiscum conciliationem vehementer repudiaturi sint. Monenda vero haud pauca essent ad aliud auctoris huius adsertum, quando ibid. regnum Christi mediatorium ipse non prius cepisse initium statuit, quam confederit Christus ad dextram DEI. At meum heic non est, cum Viro hoc, a magna iam Theologorum multitudine acriter impetito, congregari.

Obf. *Iac. Fosterus*, apud Mennonitas Londinenses presbyter, cuius liber, Tindalio oppositus, & a *L. Schmidio* Interpr. Werth. in germanicam linguam translatus, ipso illo Tindalii libro mihi videtur periculosior esse, eadem quippe cum auctore, contra quem seribo, infra nominando, principia continens, (conf. *Baumg. Nachr. von merkw. Büchern IX. B. p. 328-341.* & *Ei. Nachr. von einer Hallischen Bibl. II. B. p. 288.*) regulam, quam dat, hermeneuticam: discrimen linguarum & peculiare cuiusque loquendi modos probe esse attendendos, peruerissime applicat, quando vocem aeternus, admodum in Scriptura Sacra *πολυσημιος*, etiam in his de regno Christi locis ita interpretatur, quasi idem denotet ac usque ad finem huius mundi, licet Lucae I, 33. longe aliter illa

illa exprimat. Vid. Eius *Reden über wichtige Wahrheiten der christlichen Religion. X Rede von den Regeln die heilige Schrift nützlich zu lesen* p 245.

§. XIV.

Cives, Regi huic Potentissimo subiecti, non sunt, uti de regno gratiae strictius sumto solidissime statuitur, soli fideles, sed omnes omnino creaturae intelligentes. Interim id tamen longe est verissimum, propter illos, qui per veram & viam fidem uniti cum Christo sunt, quique ideo populus Eius sunt stricte dictus; *λαος περιειρος*, ex omni gente & tribubus & populis & linguis collectus, corpus Eius & Ecclesia, quorum Ipse Caput, Maritus, Sponsus ac Dominus adpellatur, propter illos, inquam, & conseruandos & tuendos atque amplificandos, immo & glorificandos, maxima in tota uniuersitate, in caelis & in terris, opera peragi, haud raro etiam talia, quae consuetum naturae cursum excedunt & finitas creaturarum, quantumvis cetera potentium, vires longissime superant: hi enim sunt illi, quorum est, salutem aeternam haereditatis iure adipisci, quibus & sacerdotalis ad DEVM admissio, quae summam habet dignitatem, & regnandi etiam potestas, concedetur olim, gloria cum Christo sempiterna fruituris. *Ministris* vero in gubernatione tanti imperii utitur omnis generis creaturis, excellentissimis aequae atque minimis, hominum quidem aestimio, & abiectissimis. Magnifice amplissimum hoc Domini huius ac caelestis Regis ministerium ac seruitium describunt Psalmi, qui regii ideo dicuntur, fere omnes. Angeli, beati illi caelorum incolae, reges ac principes terrae, siue aduersentur Ecclesiae Christi militanti siue eam amplectantur ac foueant, omnes in uniuersum homines, bestiae, quas agri alunt, res non animatae, caelorum exercitus, sol, stellae, luna, fulgura, tonitrua, aquae, imbres, niues, ignis, & quid non? praesto huic Domino sunt, & mandata Eius exsequi debent, quandocumque & quomodocumque Ei placuerit. *Mediis* utitur cuiusuis creaturarum naturae & indoli conuenientissimis. Inter homines verbum praecipue & Sacramenta eo sunt destinata, ut per ea in beatam Christi Regis, & per Eum ipsius etiam DE, communionem vocentur, trahantur, perducantur. *Hostes*, regnum hoc Christi, inprimis quod ad homines saluandos adinet, undiquaque infestantes, iterum sunt varii. Dispersuntur plerumque praecipui eorum in visibiles & eos, qui in conspectum hominum non incurrunt. Illis adnumeramus, praeter infideles omnes, improbos & hypocritas, inprimis regna mundana integra integrosque populos,

(16) Vix hodie quisquam est, qui cum D. RIEBIVIO in *Diff. de termino vaticiniorum V. T. ultimo. Goetz. 1748.*, quem D. I. D. Wincklerus in *Animadu. Philol. & Crit. P. III. p. 664. fqq.* refutatuit, statuat, vaticinia V. T. non ultra tempora Christi & templi vastationem prospicere, sed tum plenarium suum complementum nacta fuisse. Leg. S. R. D. D. SARTORII *Theol. Theol. §. 985. 986.* (4). Thom. NEWTONI *Abb. über die Weissagungen &c. Christ. Matth. PFAFFIVS in Diff. de recta Theologiae propheticæ conformatione. 1728.*

(17) Legatur omnino solidissimum meletema Magnifici Domini PRAESIDIS, de *Sensu Seprem paraboliarum Matth. XIII. propheticæ.* Havni. 1733. quo adcurate perlecto & studiose expensio conferri deinceps & facile diiudicari poterunt ea, quae Cel. D. SEMLERVS hanc in rem disserit in *Antiqu. Hermeneut. ex Terull. Specim. Imo nor. 20.* Addatur etiam C. M. PFAFFII modo cit. *Comment. Cap. II. §. IV. lit. b*) p. 38 sq.

§. XVII.

Primus eorum est gloriosissimus Christi *adventus*, qui continget, quando peractis diebus mundi & diebus hominum aderit unus ille Domini dies, cuius tam frequens fit in Scripturis mentio (I Cor. I, 8. Phil. I, 6. 10. II, 16. II Theff. II, 2. I Theff. V, 2. II Tim. I, 12. 18. IV, 8. II Theff. II, 1. I Theff. II, 19. III, 13. II Tim. IV, 1. I Cor. I, 7. II Theff. I, 7. I Tim. VI, 15. Tit. II, 13.) Veniet vero in nubibus (Apoc. I, 7.) cum celestimate & voce archangeli & cum tuba DEI (I Theff. IV, 16.), stipatus angelis virtutis suae & cum flammis igneis (Act. I, 11. II Theff. I, 7. 8.) cum multis myriadibus sanctorum (Iudae v. 14. I Theff. III, 13.) in gloria Patris Sui (Matth. XVI, 27. XXVI, 64). Alter, qui primum hunc mox subsequetur, actus Domini regius erit *resuscitatio mortuorum*, per quam simul hostis ultimus aboletur: exhausta enim tunc erit mors. Fructus est illa mortuorum resurrectio resurrectionis Christi (I Cor. VI, 14. XV.) & veritas omnino fundamentalis ac primariae Euangelii (I Cor. XV, 16 sq.), documentum vero longe excellentissimum roboris Christi omnipotentis dominiique Eius in omnia (Phil. III, 21). Inde est, quod in Scriptura illis, qui Domini sunt, tamquam fructus fidei & communionis suae cum Christo Capite contingere illa dicitur (Rom. VIII, 11. VI, 4. 11.). Circumstantias eius omnes, notatu dignissimas, recensere hic ego superfedeo. Legantur I Cor. XV, 53. 23. 35-50. II Cor. IV, 10. 11. I Cor. VI, 13. XV, 50. ib. v. 41. 42. Apoc. XX, 12. I Cor. XV, 51. 52. II Cor. V, 4. I Theff. IV, 15-17. Ioh. V, 28. Act. XXIV, 15. Apoc. XX, 15. XIV, 11. Ies. LXVI, 24. Marc. IX, 44. 46. 48. Dan. XII, 2. quae loca, hoc, quo posita sunt, ordine singula perlecta & adcurate pensitata multum docere poterunt sapientem. Pergo ad tertium, eumque, cuius mentio a me heic faciendâ

facienda est, ultimum, regium Domini actum, longe illum gloriosissimum & in Scriptura celebratissimum. *Iudicium* peraget Dominus, idque prorsus uniuersale, & homines omnes & ipsos etiam angelos malos cum eorum principe complexurum. Tunc demum euidentissime ac plenarie adparebit, Iesum ab omni creatura pro Domino esse agnoscendum (Phil. II, 10. 11.): gloriosius enim maiestatis diuinae negotium est nullum ipso illo, quo redditurus est Ipse unicuique secundum suam actionem. Ideo etiam reditus ad iudicium coniungi in Scriptura solet cum sessione a dextris: est nimirum ille argumentum gloriosissimum ac certissimum eius, quod Ipse sit Filius DEI, & fidelium respectu coronidem simul denotat beneficiorum Christi. Fundamentum, cur tradi Ei iudicium hoc potuerit, in ipsa Eius Filiatione diuina positum est: traditum autem Ei est illud ideo, quia est filius hominis (Ioh. V, 27.). Considerentur, velim, loca Act. X, 42. XVII, 31. Matth. XXV, 31. Apoc. XX, 11. Rom. XIV, 10. II Cor. V, 10. Apoc. XX, 12. 13. Matth. XXV, 34. 41. VII, 23. Iudae v. 14. 15. Ioh. III, 18. I Ioh. IV, 17. Apoc. XX, 12. II Tim. IV, 8. Mal. III, 4. Matth. XXIV. Apoc. XX, 13. XXII, 12. II Cor. V, 10. Matth. VI. 2. I Cor. IV, 5. Eccl. XII, 14. II Cor. V, 9. 11. II Petr. III, 14. Iudicio hoc peracto totum DEI circa hunc praesentem mundum eiusque oeconomiam gratiosam decretum ad finem est perductum: tunc manifestabitur thronus DEI & Agni, tunc adparebit nouum caelum & noua terra (Ies. LXV. Apoc. XXI, 1. II Petr. III, 13.), noua Hierosolyma, urbs DEI regia, caelestis, diuina; tunc reuelabitur ineffabilis gloria, splendor, nitor, diuitiae, salus, beatitas, summa ciuium dignitas; tunc vigebit filiatio, haereditas caelestis, fruitio bonorum promissorum omnium, vita aeterna, intima cum DEO & Christo communio, finis fidei, meta exoptatissima. (II Cor. V, 1-17. Apoc. XXI. XXII. Rom. VIII, 23. 19. I Ioh. III, 2. II, 25. I Petr. I, 9. 4. II Tim. IV, 18.).

Obf. Doctrinas nunc etiam ex haecenus dictis ad praxin spectantes, seu usus varios, adicere superioribus possem ac deberem. At, quae dicenda restant, locum illis nullum relinquunt. Legatur egregia meditatio de regio Christi munere, quatenus anima in se illud experitur sentitque, quae exstat in S. R. D. D. Lud. Eberh. FISCHERI, Sacrorum Aulicorum Wirtembergensium Antistitis Primarii, *Geistlichen Betrachtungen* 1748. p. 227-246 B. D. WEISMANNI *Inst. Theol. Dogm.* p. 612 sq. luuat, inquit S. R. D. D.

D. D. SARTORIUS in *Pos. Theol.* p. 215. *inuuat cogitare, quantus Monarcha sit Christus, quot in regno Eius admiranda contingant, quanta catastrophe futura sit, cum haec omnia gloriose suo tempore patefient.*

§. XIIX.

Talpa nunc caecior sit necesse est & Verbi diuini irrisor petulantissimus, qui, neglectis tot tamque euidentiis, immo meridiano Sole clarioribus de Christo Domino & Rege, de Imperio Eius & Regno potentissimo, de actibus regis illustrissimis, de ciuibus, ministris, mediis, hostibus, negare etiamnum sustulerit, Iesum esse Regem. Vix itaque est, quod miremur, vel in ipsorum Socinianorum scriptis imensum istud, quod leui licet penicillo delineare ego studui hucusque, independens, caeloterrasque complexum, neque ullis terminatum limitibus, Christi Domini in omnia imperium non agnoscit modo & concedi sed magnifice etiam extolli & excellentissima prorsus ratione praedicari. Fidem huic meo adserto faciam, testimonia adducendo, & ex publicis eorum, quae totus Socinianorum coetus agnoscit & defendit ac pro Symbolicis plane habet, scriptis, & ex libris doctorum huius sectae praecipuorum, qui summa apud illos semper auctoritate valuerunt, desumpta. Patefcet deinceps, quo id nunc a me consilio fiat.

§. XIX.

Prouoco itaque primum ad insignia de Regia Christi Maiestate testimonia, quae in *Catechesi Ecclesiarum Polonicarum*, Racouieniensi vulgo dicta, anno 1619 primum edita, occurrunt. Vfus autem sum editione illa, quae 1680. 4to. Stauropoli in lucem prodiit, quam Magnus Dominus *Pratsis*, (cujus tot ac tanta in me existunt beneficia & maximae benevolentiae specimina, ut Viro Huic Summo tantum me debere, quantum vix alii cuiquam homini, & agnoscam gratissimus & cum summa animi voluptate publice profitear) hunc ipsum in finem benevolentissime mecum communicauit. Ibi *Sect. IV. Cap. I. de persona Christi*, pag. 24. *Iesum Christum nullo prorsus pacto merum esse aut vulgarem hominem, inter alia & ex eo probatur, quod imperio ac suprma in omnia potestate DEO similis immo aequalis sit essetius. Et p. 25. dicitur, omnem illum in caelo & in terra potestatem accepisse, & omnia, DEO solo excepto, Eius pedibus esse subiecta. Pag. 62. Christum DEI esse Regem a DEO unctum esse. Sect. VI. Cap. IX. de fide*, p. 156. *elegantem concludunt: qui credit, Iesum a mortuis resuscitatum*

tatum esse, idem credit, Eum factum esse a DEO Dominum & Christum: qui id credit, fidem etiam in Ipso collocabit & nomen illius invocabit: qui hoc fecerit, totum sese ad obedientiam illius conuertet. Sect. VII. de munere Christi Sacerdotali, p. 170. oblatio Sui ipsius & adparitio Christi coram DEO vultu in adscensione facta adeo fuisse DEO grata & accepta dicitur adeoque efficax, ut ipsi Christo deinde omnem nos seruandi potestatem dederit, nostrumque Regem & Caput super omnia Eum fecerit. P. 171. Potestate sua, quam a Patre plenam & absolutam consecutus est, perpetuo nos tuetur. Similia leguntur pagg. 144. 152. 172. 175. 5. 39. 38. 49. 50. 64. 46. 70. 71. 74. 75. 84. 86. &c. Sect. VIII. de officio Christi Regio p. 176. magnifice ita loquuntur: DEVS Christam, suscitatum a mortuis, & in caelos adsumtum, a dextris Suis collocauit, Ei potestate in caelis & in terra omni data, ut fidelis Suos liberrime gubernare, tueri, & aeternam seruare possit. Et p. 179. Sessio Christi a dextris DEI exaltationem Eius significat, qua longe supra omnem principatum - Eph. I, 21. - euectus est, cum subiectione omnium sub pedes Eius, & supremo Eius in omnes & omnia dominatu ac potestate, quae in eo eminet, quod Christus in corpora & animas nostras absolutam habeat potestatem: nec hominibus tantum, verum etiam angelis, & bonis & malis, & morti ac inferno, dominetur, ut in omni necessitate, & spiritali, & temporali, Suis subuenire possit, & contra etiam immorigeros poenis adficere, tam spiritalibus, quam corporalibus. Quandoquidem constitutus est viuorum & mortuorum iudex, qui cuique secundum opera ipsius reddere debeat: qua de causa etiam tanta Ei data est Sapientia, ut corda quoque ac renes scrutari & secundum occultarum cordium omnes iudicare queat. Vnum addo ex hoc libro: p. 89. Christum quoque & adorare semper debemus & in omnibus necessitatibus nostris preces ad Eum, quoties volumus, dirigere possumus, atque ut id lubentissime faciamus, non una causa impellimur. Diuina Christi adoratio praecipitur Ioh. V, 22. Phil. II, 9-11. Etiam si nullum exstaret expressum de Christo adorando mandatum, nihilo minus tamen ipsum illud tam sublime imperium, quo Christus est a DEO donatus, diuinum illius cultum omnino a nobis exigeret. Imperio enim omni honor a subiectis, & diuino quidem diuinus, ut humano humanus, debetur, &c. -- Concordat cum his clausula praefationis libello huic praemissae: precamur DEVM omnis gratiae, ut facit pro Sua misericordia, ut brabeum aeternae salutis obtineamus in glorioso aduentu Domini ac Seruatoris nostri Iesu Christi, cui una cum DEO Patre sit laus, honor, & gloria, in omnem saeculorum perennitatem! Similes preces ad Dominum Christum Iesum directas legi in Comp. Cogitat. Nov. de primo & secundo Adamo p. 145 sq. Amst. 1700

quo de libro, eiusque auctore, *Sam. Crellio*, conf. III. *B. der Nachr. von einer hallischen Bibliothek* p. 549-553 breuiter hunc librum & solide refutavit *Ioh. Schmidius* in *dissert.* cui titulus: *Stricturae breues libelli &c. Lips.* 1702.

§. XX.

Succedant nunc pauca quaedam ex libris eorum dogmaticis hac ipsa de re enunciata. Audiamus *Lud. Wolzogenium*, qui in *Compend. Rel. Christi*, pag. 5 sq. (*Bibl. Fr. Pol. T. VIII.*) ita differit: *Christus ad tantum honoris ac dignitatis caelestis fastigium euectus est, ut Ei DEVS regimen totius uniuersi & omnem in caelo ac in terris potestatem concesserit, Eumque necessariis ad tale regimen donis nempe diuina potentia & diuina sapientia repleuerit: praecipue autem Eum Caput ac Dominum ecclesiae ac fidelium suorum constituerit, salute eorum in manus Ipsius tradita.* — *Cum igitur DEVS Christo communicauit diuinam potestatem, ut in omnibus necessitatibus nostris possit nobis opitulari, nec non diuinam sapientiam, ut omnia nostra desideria & necessitates etiam abditissimas scire atque intelligere possit: iustissimas habemus causas, ut fiduciam ac spem nostram in eo collocemus, Ipsum adoremus tamquam Dominum ac DEVM nostrum, ad Eum in omnibus casibus ac necessitatibus confugiamus, honoremque eundem Ipsi tribuamus, quem DEO Patri.* (cur non etiam, Sociniane coe-ce, ut veram Eius aeternamque diuinitatem & agnoscamus exinde & ex animo credamus ac profiteamur?) Legantur etiam, quae idem *Wolzogenius* in supra citata *Præparatione ad utilem S. literarum lectionem* (eodem Tom. VIII. *Bibl.*) *Cap. II. pag. 241* sqq. tradit adeo illustria, magnifica, solatii plena & fiduciam excitantia, ut vix videatur auctor esse eorum Socinianus. *Faustus Socinus*, *Senensis*, *Opp. T. I de inuocatione Christi* p. 353. (*Bibl. F. P. Tom. I.*) ita ad quemdam scribit: *video, nihil hodie edi posse in tota christiana religione maioris momenti, quam hoc sit, demonstratio videlicet, quod Christo — inuocatio & adoratio seu cultus diuinus conueniat. — Honor, quo DEVS ipse adscitur, debetur Christo, non quatenus Eius praeceptis & mandatis obeditur, sed quatenus pro nostro Rege ac Domino caelesti agnoscitur, qui in nos omnes vitae necisque potestatem habet, ac perpetuo — nostri curam gerit. Hunc autem honorem, adorationem & diuinum cultum esse, nemo, opinor, sanae mentis negauerit. — Gubernatio & potestas a DEO Christo concessa tanti est, ut ipsa per se moueat, Christum esse adorandum. Conf. etiam eiusd. *Instit. Christi. Rel. de diuino Iesu Christi imperio*, ib. p. 655 sq. Et p. 777 de officio Christi th. XLV. *regium Christi munus in eo consistere adlerit, quod a mortuis exci-*
tatus*

tatus sedet ad dextram throni maiestatis in excelsis, obtinens omnem potestatem in caelo & in terra, & omne imperium in omnes & spiritus & homines, & vim Sibi omnia subiiciendi habens, & praeterea quod ipsa etiam corda nostra norit, in omnibus calamitatibus notis subuenire, ab omnibus malis nos adserere, & ab ipsa denique morte nos liberare possit. Plura non exscribam. Legi autem similia possunt in ERN. SONERI Catechismo Cap. XVIII. in Supplem. Hist. Crypto-Socinismi a D. Zeltnero editae p. 8. 9-856, nec non in Epist. Mart. R V A R I, quae ibid. continentur, quam plurimis, v. gr. p. 215. 225. 245 &c. Illustria etiam huc spectantia testimonia L. M. ARTEMONIVS, h. e. Sam. Crellius, habet in Init. Evang. Joh. ex antiq. eccles. restit. 1726. v. gr. P II. Cap I p. 273. Christus Iesus omnem potestatem in caelo & terra adeptus & super omne nomen hujus futurique saeculi a DEO Patre superexaltatus est.

§. XXI.

Tandem, ut aliquid etiam hoc iam loco (plura enim in Part. II. occurrunt) ex libris eorum adferam exegeticis, pulcre Iud. W O L Z O G E N I V S Opp. T. I. in Comm. ad Luc I 32. (Bibl. T. VII. p. 529.) commentatur: indicat angelus Mariae, Filium eius fore Messiam seu illum Regem, qui Davidi ex illius semine in regni administratione debet succedere, de quo Ps. CXXXII, 11. dictum est: collocabo in throno tuo fructum ventris tui. Dicitur autem regnum Christi solium Davidis (i. e. Davidis regnum, per metonymiam), non quod Christus carnali modo Hierosolymis, ubi Davidis fuerat regni thronus, regnaturus esset; sed quia David fuit typus ac figura Christi, qui ex ipsius semine seu posteritate nasci debebat, ipsiusque temporarium ac terrenum regnum fuit figura caelestis, spiritualis, & aeternum durantis, regni Christi, quod non super Iudaeam solum, sed supra totum orbem terrarum, imo & super angelos in caelo extenditur. --- Idem ad Marc. XVI, 19. 20. (ib. p. 499.) adnotat: & sedit ad dextram DEI, id est, regnum, quod Ei a Patre destinatum erat, re ipsa obtinuit.

§. XXII.

Restat, ut, quod pollicitus supra sum, de illo Socinianorum errore, quo Sacerdotale Christi munus cum Regio, quod adeo extollunt, confundere amant, pauca quaedam dicam. F. S O C I N U S Opp. T. I. p. 775. de officio Christi, th. XLVII. sq. fatetur: munus Christi Sacerdotale non quidem re ipsa, sed tamen per viam intellectus, a regio ipsius munere distinguimus: nam quemadmodum, dum Regem spiritualem & caelestem Christum esse nouimus, Eius admirandam & infinitam in nobis seruandis contem-

contemplamur potestatem : ita , dum Pontificem esse seu Sacerdotem intelligimus (quod tamen figurate accipitur), sollicitam curam , quam nostri gerat , ob oculos nobis ponimus ; & hac ratione incredibilem animi consolationem percipimus . Cernimus enim , quod non tantum possit , sed etiam velit nobis perpetuo opitulari . Eadem prorsus ratione Lud. WOLZOGENIUS in Praepar. ad util. S. lit. lect. C. II. p. 242. (Bibl. T. VIII.) Regia dignitas , ait . longe maior est ac sublimior , quam Pontificia ac Sacerdotalis : immo Sacerdotalis Christi honor prorsus & omnino regia Eius dignitate continetur , dum id , quod alioqui ad Pontificium munus pertinet , nempe expiationem peccatorum nostrorum & abolitionem , magis tamquam Rex , quam tamquam Sacerdos , perficit . Eandem cantilenam canunt Ostorodus , Smalcus , Volkelius , alique huius sectae presbyteri . Enimuero nemo non videt , Systematis eos sui gratia haec talia debuisse excogitare , ut eo licentiosius ac proteruius veram Sacerdotii Christi indolem pervertere ac deformare , immo subvertere prorsus , possent . Cumque ideo magis haec in detrimentum Sacerdotii Christi , quam Regiae Eius Maiestatis , de qua ego heic ago , cedant , non opus mihi esse censeo operosa erronei huius adfert refutatione & proluxa veritatis defensione . Ne tamen nihil plane dicere velle videar , pauca haec adiicere placet . Sacerdotale Christi officium per Aharonicum V. T. : regium vero per Dauidem ac Salomonem praefiguratum est : cum igitur ad tribum Iudae prorsus nihil attinuerit unquam sacerdotium , Leuiticae contra tribui regium munus nullo modo conuenerit ; haec duo munera , non sola forma , sed vere ac realiter , a se esse distincta , facile patet . Si non distincta essent munera , cur Melchisedecianum potius , quod utrumque complectebatur , quam Aharonicum , praefigurauisse Christum , cum a Davide Ps. CX. , tum in Ep. ad Hebr. , adferitur ? Nonne in V. T. actus Sacerdotales prorsus erant Regibus prohibiti ? Nonne aliqui illorum grauiter a DEO puniti sunt , quod Sacerdotum partes obire ipsi audebant ? Et quid de obiectis utriusque muneris dicam , quae diuersissima sunt ? Nullibi autem regium officium solam continet potestatem , quin potius in cura ipsa subditorum & propensissima ad iuandos / stuendosque eos voluntate positum illud est . De regia Christi maiestate in Scriptura Sacra saepissime agitur absque ulla Sacerdotii Eius mentione . Sunt tamen etiam loca haud pauca , in quibus & regia & sacerdotalis Christi dignitas simul commemorantur . Fit id praecipue Zach. VI. 13. cuius loci supra mentionem feci , Dissertationesque Magnifici Domini PRAESIDIS in istum scriptas iterum iterumque omnibus commendo perlegendas . Egregia sunt , quae Vener. Dominus BURCKIUS in

Gnom.

Gnom. ad XII. Proph. Min. ad h. l. adnotat: Solium Iesus habet ut Rex, sed Sacerdos item est super eodem folio. Easdem & regias & sacerdotales functiones non per intervalla, distincte, sed uno continuo eodemque facit actu, ipsoque munere regio etiam sacerdotale splendidius fit atque efficacius. Regnum Sacerdotio Sacerdotium Regno, non obstant, ubi ambae dignitates in una persona conveniunt. Aliter tamen, ac sodales, sensisse videtur SCHLICHTINGIVS, cuius verba in Præf. ad Joh. Crellii Comment. in Ep. ad Hebr. adlegantur in laudatissima Magnif. Domini PRAESIDIS Diss. I. modo citata p. 33 sq. Opp. Exeg. Crellii T. II. p. 61-65. (Bibl. T. III.) nec non Sam. CRELLIVS in supra citatis Cogitationibus Novis &c. ubi p. 133. munus, inquit, sacerdotale a munere Christi regio plane differt.

§. XXIII.

Antequam nunc ad alteram dissertationis huius meae partem accedam, licebit ex iis, quae §§. XIX-XXI. adduximus, Socinianorum essatis corollarii loco nonnihil deducere. Ansam vero harum, quae sequentur, cogitationum praebeuit mihi oratio Magnifici Domini PRAESIDIS, qua momentum doctrinae de Salvatore nobis nati divinitate declaravit. pridie festi Christi natalitii ante hos sex annos a Summo hoc Theologo recitata, & typis etiam Tub. 1759. exscripta. Sociniani nimirum, quanto, quod satis, puto, luculenter ex iis, quae & in laudata ista oratione p. 12-17. occurrunt, & ego adhuc attuli, patefcet, quanto, inquam, propius, luce & vi verbi divini, ad agnoscendam maiestatem & imperium Christi in omnia adducuntur, tanto magis fingunt pugnantia & labyrinthis sese implicant inextricabilibus, immo tanto magis in ea incidunt, quae ab ipsa etiam ratione, & communi, quem vocant, sensu, abhorrent, & DEO Patri non minorem, quam Filio, iniuriam inferunt. Omnia autem haec systematice sui vulnera perniciosissima sanare possent illi facilius, si, missis humani cerebri figmentis, unam veram summam atque aeternam Christi deitatem pie & humiliter agnoscerent. Inde est, cur omni veneratione dignissimus Magnificus Dominus PRAESSES, saepissime iam & verissime in praeflectionibus Suis theologicis pronunciauerit, hanc esse praecipuam, immo unicum hanc superesse viam, neque illam adeo difficilem, qua ex suis ipsorum adfertis per pronam & cuiuslibet nullo negotio agnoscendam consequentiam errorum suorum convinci Sociniani & ad rectius cum de persona tum de redemptione Christi sentiendum adigi possint atque impelli. (18) Maiestas quidem Christi in throno DEI sedentis & regnantis ita quorundam ex illis oculis adfulsit, ut mirabile sit & stupendum,

verita-

veritatem integram, quam quasi manibus iam tenebant, non esse illos adsecutos. Infinita enim gaudere potentia & sapientia, & diuinis ideo axiomatibus honoratum esse, idque ita, prout uni ac soli DEO competunt, neque tamen, nisi factitium, simul DEVM esse, figmentum est, primis etiam rationis principis aduersum, & indoli naturae diuinae prorsus contrarium, & grauissimis DEI ipsius, in prophetarum praecipue scriptis occurrentibus, oraculis repugnans, adeoque longe & falsissimum & insanissimum. Tali profecto, quale ipsi negare non sustinent, omnipotenti, uniuersali, & sufficientissimae prudentiae regimini & gubernationi rerum omnium, homo etiam exaltatissimus non sufficit, nisi DEVS ex homine DEVM faciat, quod nec potest nec velle potest. Nullibi itaque hic eohaeret Systema Socinianum (19). Negare coguntur consequentiam solidissimam, a multis etiam Sectae huic addictis ingenue agnitam & cum Zelo immo cum vitae ipsius discrimine famaeque & munerum amittendorum periculo defensionem, uti constat ex hitorum illorum, imprimis *Franc. Dauidis*, Hungari, qui, post *Sim. Budnaeum* huiusque cum in Lithuania tum in Polonia Ruffica discipulos, negans, Christo, si non sit verus DEVS, adorationem competere & cultum diuinum, Superintendentis & Concionatoris aulici, quibus fungebatur, muneribus ei ademtis, in carcerem ab Vnitariis Transyluanae est coniectus, in quo senex anno 1579. vita defungebatur. In eandem illius sententiam concesserunt postea *Ge. Emedinus*, *Iac. Palaeologus*, *Christ. Francken*, *Ioh. Sommer*, cum multis aliis, qui Semi-Iudaizantes ideo adpellabantur. (20)

(18) Confirmatur ex his ipsis insigne, quod hoc ipso, quo haec scribo, die ex ore S. R. D. D. SARTORII occasione loci Ioh. IV, 25. audire mihi licuit, monitum: *consensum, qui inter eos, qui in religione fundamentaliter dissentiant, quoad quasdam veritates supersit, numquam esse parui faciendum.* Et hanc ipsam regulam, sapientissimam, Magnificam etiam Dominus PRAESES in polemicis suis, quas inpraesentiarum habet, praeselectionibus ad Naturalistas ipsos cum de erroribus suis grauissimis tum de doctrinae christianae & veritate & diuinitate conuincendos & adplicat ipse & enixe commendat.

(19) Conf. b. D. WEISMANNI *Iust. Theol. Dogm.* p. 226. sq.

(20) Legi haec prolixius possunt in Ill. Domini P. L. MOSHEMII *Iust. Hist. Eccles. L. IV. Sect. 3. P. II. §§. 22. 23.* p. 823. sq. B. D. WEISMANNI *Introd. in Hist. S. T. II.* pag. 554. sq. ed. nov. & imprimis etiam *Celeb. Dni Prof. CLEMENII Einleir. in die gesante Theologie II. B. I Hauptst. III. Absch. I Kap. §. 551.* p. 508.

§ XXIV.

§. XXIV.

Memini vero, dum haec scribo, iudicii de Theologia Vnitarianum a iudiciolissimo Nostrate Theologo B. D. WEISMANNO prolati, quod fit illa destructiua potius quam adseruiua, Pelagianismi & Rationalismi excrementum, haeresium terminus & complementum, petulantis licentiae in mysteria quaeuis exemplum stupendum. Addatur & illud, quod ex hoc ipso laudatissimo Auctore Cel. CLEMMIVS l. modocit. pag. 511 tit. V. adlegat. Atat, quam quaelo obstupefceret Vir ille pius olim, nunc beatus, si hodie viueret & nobiscum sentiret, quam fuerit, non sua culpa, falsus, cum negaret (neque vero etiam, si iudicasset aliter, fidei ille tum inuenisset), fieri posse, ut, qui Scripturam Sacram verbum DEI esse agnosceret, historiamque Christi & Apostolorum in illa descriptam veram pronuntiaret, plus derogeret honori & gloriae ac dignitati Christi, quam detractum iam est a Socino eiusque familia. Spoliarunt hi Christum aeterna ac naturali, qua veram Illius diuinae naturae, unius eiusdemque cum Patre & cum Spiritu Sancto, communionem innuit, modumque subsistendi exprimit, Scriptura Sacra, a Patre generatione; spoliarunt Eum Sacerdotis, peccata nostra per mortem Suam, quam nostri loco subiit, perque suum sanguinem pro nobis effusum, expiantis, iustitiam DEI explentis, DEIque adeo gratiam, cuius iacturam nos feceramus, nobis iterum conciliantis, munere longe saluberrimo atque exoptatissimo; spoliarunt adeo Eum, praecipuam mysterii partem remouentes, humanaeque rationi & suo ipsorum captui adtemperare omnia conantes, redemptionis expectatissimae, & in tota Scriptura Sacra, Noui imprimis Testamenti libris, magnifice ubique depraedicatae, & euidentissime declaratae, immo sexcenties solis ipsius radiis ibi scriptae, negotio diuinissimo: at, quod sufficienter comprobauimus, Dominum tamen Eum esse & Moderatorem totius uniuersi, eam esse Christi in throno maiestatis ad dextram Patris potentiam ac dignitatem, ut idem illi, qui Patri, propter hoc Eius regimen absolutum, debeat honor, reuerentia similis, par gloria, immo adoratio atque ipsa etiam inuocatio, iudicem etiam Eum totius terrarum orbis ex Patris mandato & destinatione futurum aliquando esse, & fatentur eorum plerique omnes, & ita etiam acriter propugnant ac tuentur, ut, qui contrarium adserere audeat, haereticis eum adscribere nulli prorlus dubitent. Verum enimvero ut non omnem frugem neque arborem in omni agro reperire possis: sic non omnis error in omni secta nascitur & omni tempore fouetur. Nostrae eheu! nostrae tandem aetati referuata est illa calamitas, quam praesagire ante haec no-

stra tempora vix quisquam sustinuisset, ut, quis hoc credat? vel ipsa haec veritas clarissima, tam largiter ac lubenter a Socinianis concessa, regia, inquam, Iesu Christi, Domini, dignitas, imperium Eius in omnia potentissimum, suum olim unicuique tribuendi potestas, non in dubitationem modo adducatur, sed, idque saluis scilicet! etiamnum Scripturae Sacrae oraculis, euertatur plane ac proflus abnegetur. O stupendam malignitatem hominum! O miserabilem dierum nostrorum sortem! Quis quaeso fatis eam deplorauerit? Non de iis iam conqueror, qui ipsam Scripturam Sacram omnemque diuinitus factam veritatum caelestium, salutem animarum aeternam spectantium, reuelationem reiiciunt, & christianam religionem palam conuiciantur & penitus eiurant. Mitto Eduardum Heribertum *de Cherbury*; Ioh. Tolandum, *Ant. Collinum*; Matth. Tindalium, Thom. Woolstonum, Morganum, Chubbium, Sam. *Arvishium*, & qui in viuis adhuc est, Dav. Humium; taceo quos Gallia quosque Germania nostra alit, religionis Christianae aduersarios, quorum vel nomina vel scripta recensere hic longum foret & absque omni utilitatis alicuius fructu. Eum ego noto, qui, retento Christiani seu boni hominis (synonyma enim ei haec sunt) nomine, agnita Scripturae Sacrae diuinitate, ad crassos tamen istos Empaectas & Naturalistas quam proxime his ipsis annis & diebus accessit. Fuerunt quidem dudum, qui ad insanissimum hunc, de quo mox disseram, conatum viam pararunt. Vidimus, qui uniuersas sacras litteras ad Naturalistarum, moderatiorum paullo nec dum penitus insanientium, placita adcommodare adlaborarunt. Vnum ego haec nominabo, fatis illum celebrem, quem, vix dubito, quin is, cum quo manus me conferere mox oportebit, auctor in Praefatione sua admodum animosa, quam versioni vel, ut verius loquar, peruersioni Euangelii Lucae praemittere ei placuit. Simul significauerit, quando ibi in memoriam reuocare nos iubet tempora ante hos triginta vel quadraginta annos praeterlapsa, quibus quidam veritatis doctores scilicet! ab ignorantia in summum adducti sint fastidium, cum contra hodie fastidiosi isti viri ab omnibus rei intelligentibus vere fastidiantur. Siue vero hoc ita se habeat, siue alia fuerit auctoris huius mens; ego quidem famosissimum illum noto *Ioh. Laur. Schmidium*, Sui-furentsem, informatorem tum temporis Wertheimensem, qui 1735. (XXX. abhinc annis) *novam* edidit *Pentateuchi versionem*, subiunctis adnotationibus, qui liber quantum excitauerit strepitum, inter omnes constat. Vix vero hoc laboris illius specimen prodierat, cum ad supremum imperii Romano-Germanici tribunal, tamquam capitalis religionis christianae hostis & proter-

proteruus diuinæ veritatis caullator, deferretur, & innumera fere fcriptorum ubiuis aduerfus eum editorum multitudine oppugnaretur. (21). In custodiam ille datus caullam capitis dicere iullus est sed fuga periculo euasit. Memoratu de vesano istius hominis conamine digna omnino sunt auctoris captiuitas & custodia, unanimis prope Zelus aduersus hunc abortum singularis plane exempli, inprimis vero edicta summorum totius fere Germaniæ magistratuum: quæ singula in fcriptis in nota adlegatis prolixè commemoratà legi possunt & legi iuuabit. Moderni, eiusdem cum illo Wertheimenfi interprete fufuris, auctores habent, quod sibi gratulentur de tolerantia, quod vocant, principio, quod nuperrime etiam Dominus de Voltaire (22) stabiliu voluit, cuius deinceps beneficio, quidquid in buccam venerit, effacere unicuique licebit. Animum certe illud addidit auctori, quocum res mihi nunc erit, ut singulos N. T. libros deteriori multo atque infolentiore ratione, atque ille Schmidius Pentateuchum suum, peruertere conaretur ac petulantissime deprauare. Optarem equidem, sufficeret ei, & se ipsum nunc hocce infelicissimos ingenii sui foetus enixum esse, & ante hos decem & quod excedit annos Berolini *Institutionem Christianam*, e gallica in germanicam linguam conuersam, cuius auctor erat *Iacobus Vernetus*, Geneuenfis Professor, editam esse: quo in libro, prout ex *recensione eius Kraftiana* (*N. Th. Bibl. 88. St. T. IX. p. 667-695.*) intellexi, dicta ea omnia iam sunt, quæ in doctrina Christiana, quam, systematibus nostris oppositam, sub finem *praef. ad Ev. Lucae* editurum se proxime esse ait, dici ab eo poterunt. Tandem etiam non diffiteor, esse me ex illis, qui, ut verbis eius in fine praefationis parti primæ operum illius praemissi utar, indici librorum prohibitorum tria ista volumina ut inferantur, ex animo peroptant.

(21) *Leg. Anbang zu dem 1sten Band der Actorum Historico-Ecclesiasticorum Virmariens. p. 1-104. II. Band. p. 145-172. 480-496. 608-663. 835-849. 1000-1015. III. Band. p. 136-156. inprimis autem M. Tob. Nic. SINNHOLDI Historie der Wertheimischen Bibel IV. Theile. 1737-1739. Erf. 4.*

(22) *Abhandlung über die Religions-Duldung &c. Leipzig 1764.*

PARS ALTERA

POLEMICA.

§. XXV.

Eo itaque nunc ego deuoluor, ut, quid de hac, quam pertractavi hucusque Iesu Christi Domini Maiestate Regia doceat sentiatque Versionis nouae librorum N. T. germanicae, tribus nunc voluminibus

hoc ipso anno editis comprehensae, auctor, declarem, opinionesque eius nouas examinem. Nominare auctorem vix audeo, deterritus auctoris ipsius rigidis admodum ob hanc ipsam sui patefactionem querelis, quae in praef. ad Ev. Lucae habentur, his verbis: *der Verfasser der Uebersetzung hat auf dem Titel seiner Arbeit sich selber nicht genennet, und er hat dazu seine gute Ursachen gehabt. Der Wahrheit kommt es nicht auf Namen und Personen und Titel, sondern auf die Sache an: mag doch der Mann, der sie vortraegt, heissen, wie er will; untersuche du nur die Sache, ob sie Wahrheit sey: Wer nun aber dem Verfasser doch einen Namen aufs ungewisse aufdringet, handelt der nicht unbelcheiden?* Et denuo in Praef. ad primum volumen: *Will man gerne wissen, wie der Name des Verfassers dieser Arbeit heisset? Menschen-Furcht hindert mich nicht, diesen Namen öffentlich zu nennen: dafür hat die goettliche gute Regierung schon gesorget, das kein Feind mich, dieser Arbeit wegen, gesaeren kann. Demnoch aber habe ich genugsame Versuche, meinen Namen nicht zu nennen: sonderlich deshalb, weil einer so wichtigen Sache, wie die Religions-Wahrheit ist, an dem Namen eines Menschen nichts gelegen seyn muss. Dauor aber kann ich wol warnen, den unbelcheidenen oder gehaessigen Nachrichten einiger Zeitungs-Schreiber desfalls keinen Glauben heyzumessen. Cum quis dicat, sed quid dicatur, respiciendum esse (qua de re legatur omnino ac relega ur eximia dissertatio b. D. WEISMANNI, cui titulus: *vis reciproca errorum in errantes & errantium in errores.* 1741.); partim autem non incerta sit coniectura, quae nonnisi ephemeridum Scripturis debeatur, sed certo & ex indubiis constet documentis, quis versionis huius nouae germanicae auctor sit: non admodum, puto, immodestus, multo minus falsus, ero, si, post Celeb. Dominum Prof. CLEMMIUM (23) in der Einleitung in die gesammte Theologie III. Band. I. St. p. 59. 117. 120. 121. 127. (heicauctor ipse versiones suas Berolino ad S. R. D. Pr. Clemmium mittendas curasse dicitur) & postea saepissime; Ven. M. Chr. Gottfr. HASIUM, Pastorem in Marchia Brandenburgica, in egregiis, quas edere hoc anno coepit, vindiciis Scripturae Sacrae aduersus incredulitatem &c. Ven. Dom. ZIMMERMANNUM, cuius supra S. H. mentionem feci, aliosque permultos, adseuero, (24) esse illum Christianum Tobiam Dammium, Gymnasii Coloniaensis Rectorem Berolinensem, Gietheni in districtu Lipsiensi ineunte anno superioris saeculi ultimo natum, & per varios iam, quos edidit, libros (25) nominis sui celebritatem nactum.*

(23) Vir

- (23) Vir hic, omni a me obseruantia colendissimus, plurimos N. T. libros Dam-
mianae editionis (reliquos accepi ex bibliotheca publica Vniuersitatis nostrae,
procurante Meritissimo Illius Inspectore, Exc. Dn. Prof. KIESIO, fautore ac
praeceptore olim meo colendissimo) benevolentissime mecum communicauit:
pro qua singulari Veriusque Viri, dudum mihi cognita compertaque, humanita-
te ac munificentia maximas Vtrique & habeo & publice nunc ago gratias.
- (24) Primus, ni fallor, suspicatus hoc auctoris nomen est ex ficto nomine *Theodo-
rus Klema*, primae Ev. Ioh. editionis, quae 1762. in lucem prodiit, praefixo
Ven. Dom. Andr. Gottl. MASCHIVS, Conc. Aul. in *libri citati praefatione*
p. 5. sq. in nota.
- (25) Praeter nouissime editos libros: *Nov. Lexic. Graec. Etymolog. & Reale ex
Hom. & Pindaro; Erklarungen aus der Weltweisheit; Einleit. in die Goetterlere
und Fabelgeschiebte der aeltesten Welt; noui sunt alii huius Viri labores, v. gr. Ve-
berzeugung gesammter Briefe des Cicero. IV. Theile. 1737-1747. Brief des Apostels Ia-
sobus, von neuem übersetz &c. Berlin, 1747. 8. &c.*

§. XXVI.

Accidit *Dammio*, quod in *Praef. ad Ev. Matthaei* multos minari si-
bi dicit: *Man drohet mir mit scharfer Widerlegung: aber welche Wahrheit
in der Welt ist nicht heftig bestritten worden? (neque sane ulla magis,
quam diuinissima illa veritas de Iesu Christi Θεωσωπρωτ persona &
officio) -- Will man mich zu einer gewissen Partei, deren Name sich in aner-
endet rechnen; der soll wissen, dass er mir zu viel thut. Ich habe von den
Schriften derselben Partei nie ein Blatt gelesen. Hoc vero quis Dammio
credat? Audiamus eundem, animosiozem redditum, in praef. ad Ev.
Luciae: Redet man zu mir von Socinianern: so antworte ich, ich begere
weiter nichts in der Religion zu seyn, als ein apostolischer guter Christ.
Naechst dem verwundre ich mich, wie wir Protestantische kleine Patbste, ir-
gend einen Namen einer Partei, die mit gutem Grunde nicht in allem unsrer
Meinung beistimmen kann, für einen Schelt- und Schimpf-Namen achten
koennen; da wir ja wissen, wie unser Name bey dem grossen Pabste, und
bey dessen vwaren Glaubigen, angeschrieben stehet. --- Ich acceptire, dass er
(der Königsberger Herr Recensente XIV. St. 1765.) gestehet, ick halte es
nicht in allem mit den Socinianern: folglich muss er die Arbeit nicht voel-
lig Socinianisch nennen wollen. Ad reliqua, quae ibi scribit, nihil ego
heic regeram. Id vero monere mihi liceat, adduci me nullo iam mo-
do posse, ut fidem *Dammio* habeam, adseueranti, nihil umquam se So-
cinianorum scriptorum legisse, cum tamen optime, quod heic fatetur,
noverit, non in omnibus Socinianos se sequi. Ex aliorum enim de So-
cinianorum doctrina scriptis vix credibile mihi esse videtur, tantam
eum dogmatum illis propriorum notitiam hausisse, ut, quae ex suis
conueniant cum illis, quae minus, distinguere tam facile queat. Et*

profecto in haud paucis a Socinianorum placitis discedere longeque etiam illis peiorem esse *Dammium*; quaelibet fere operis eius pagina quemuis edocet, ita ut non possim non mirari, quam plurimos, qui mentionem eius fecere haecenus, & in his vel ipsum, acutissimum, D. D. ERNESTI (in *N. B. Th. Vol. V. p. 693.*), existimasse & indicasse, systema *Dammii* esse ipsum Systema Socinianum. Licet enim nihil sit quidquam peruersum, absonum, erroneum, immo blasphemum, quod Socinianorum Systemati inest, quin & idem cum illis statuatur eandemque cum illis tibiam inflet *Dammius*; habet tamen *Dammius* complura, a quibus vel Socinus ipse, si hodie viueret, cum uniuersa eius familia, abhorreret, & quae abominanda pronunciarum hi non dubitarent. *Qui enim Iesum non agnoscunt esse Christum seu caelestem illum populi diuini Regem, ac porro Eum diuina ratione colunt, Eiusque nomen inuocare dubitant: Christiani (ita Catech. Racov. p. 92. iudicat) haecenus non sunt, quamuis alioqui Christi nomen profiteantur, & doctrinae Illius se adhaerere dicant.*

§. XXVII.

Sed inquirere me nunc oportet in illa *Dammii* adserta, quae argumentum meum speciale propius spectant, quaeque eo tendunt omnia, ut gloriam Iesu Christi regiamque potestatem penitus obscuraret acque euertat. Monstrabo itaque, quid Christo detrahat ac neget, qua ratione Scripturae dicta opinionibus conformare suis adnitatur, quae sint, quibus impulsus se esse ad tam audax facinus prodit, causae, quis sit, quo ubique utitur, agendi, & cum doctrinas ipsas ac veritatem caelestem, tum vel maxime etiam doctores & theologos, tractandi, modus, quam vel tandem doctrinae Christianae Summam ipse efficiat, & quos denique ex systemate tali, secundum sua principia adornato, fructus ipse speret. Omnia haec ita ego tradam, ut, cum scripta *Dammii* non sint in multorum manibus, verba eius ubique ipsa ad legem & veritatem a mendaciis ei oppositis vindicem. Rogatos vero omnes ac singulos volo, qui insana *Dammii*, qui omnem, non dicam, verbi diuini reuerentiam, sed DEI ipsius timorem, quem tamen hic ibi simulare conatur, penitus abieciisse mihi videtur, placita & effata lecturi in his paginis sunt, ut & se ipsos aduersus satanica eiusmodi tela (1 Tim. IV, 1.) ac corda sua contra similes, quos minitatur ille cum aliis, impetus confirmet ac muniant, verbum DEI & legendum semper & Spiritus Sancti ductu precibus continuis atque ardentibus implorato meditando studiosissime, &, horum veritatis diuinae hostium,

a malo actorum Spiritu, DEIQUE longanimitate in suam ipsorum penitenciam stultissime abutentium, misericordia moti, DEVM ac Salvatorem Optimum implorent, ut eos, qui & adsunt iam & sequentur, ad meliorem reducat frugem (26) Satanaeque, quibus capti sunt, laqueis eripiat: quodsi autem, Pharisaeorum ad instar (Matth. XII, 24-32), omnibus Spiritus Sancti gratiosis operationibus pertinaciter restituri semper sint, abigat eos ab ecclesia & hanc suamque Ipsius gloriam ab iniuriis illorum & insultibus petulantissimis vindicet. Id faxit DEVS!

(26) Placuit mihi votum auctoris, qui Versionem Max. Tyrii a Damasio adornatam recensuit in der allgem. deutschen Bibliothek I. B. I. St. p. 61. Moechie doch, ita optat tibi, dieser Gelehrte die Griechische Sprache, und seine Gelehrsamkeit überhaupt, so anwenden, daß er, wie Young sagt, nicht durch sie umkomme!

§. XXIIIX.

Quis itaque vel tandem est, ex mente Damiani, unigenitus DEI Filius, Saluator noster Optimus ac Perfectissimus, Rex ac Dominus caeli terraeque supremus? Doctior est, isque omnium excellentissimus, quod primus Ipse eum docuit religionem, quae ad *omnis* omnino omnium & temporum & locorum homines, cum Iudaeos, tum gentiles, spectat. Licet enim DEVS per *Socratem, Platonem, Epicurum, Pythagoram*, aliosque id genus complures doctores diuinos, qui, & apud Latinos, & apud Graecos praecipue, morum tradidere doctrinam, suam homines docuerit voluntatem: nullus tamen eorum, nemo etiam ex Iudaeorum magistris ac prophetis, tanta cum *certitudine, euidencia, auctoritate*, quanta Iesus, id perfecit, qui diuina prorsus ratione rem istam proposuit clarissime, certissime, & cum summa autoritate. Neque vero quidquam praeceminens hic Damianus doctor docuit aliud, nisi ipsissimam, quam vocant, *religionem naturalem*, naturae hominis conuenientissimam, in eaque sola fundatam, cui *plenius* nunc certiusque ac clarius proponendae a DEO, qui etiam donis ad id eum extraordinariis instruxit, erat destinatus. *Initium* vero tantum, & prima quasi stamina ac fundamenta huius tantae rei, per Ipsum posita sunt, quibus postea demum a legatis eius superstruendum erat totum religionis naturalis in toto terrarum orbe existendum erigendumque aedificium. Et ut diuina Ipsius auctoritas agnosceretur eo lubentius, fidesque ei, ut DEI legato, ad homines missa, haberetur, *miracula* DEVS per eum edidit longe plurima maximeque. Neque vero fieri demceps aliter poterat, quam ut Iudaei, caerimoniis suis cultuique leuitico, quem destructum Iesum

Iesum ire vjdebant, doctrina sua, nemini ante homini tam distincte ac certo cognita, de misericordia gratiaque DEI libera, tamquam unico remissionis peccatorum aeternaeque hominibus dandae salutis fundamento, addictissimi, e medio Eum tollere supplicioque adficere grauisimo studerent: quod ipsum vero, DEO sapienter ita moderante, eo deinceps inseruiebat, ut doctrina Christi verissima ac diuina plane confirmaretur, nobisque patientiae simul *exemplum* daretur longe perfectissimum. Post resurrectionem Christi in beatissimum Eum DEVS gloriosissimumque statum collocauit, quae Ipsius beatitas & gloria in eo potissimum est posita, ut religionem, cuius auctor Ipse olim fuerat, *ubique* nunc *stabilitam*, immo in futurum etiam latius adhuc *propagandam*, cum summa voluptate *videat*. Haec est, quae *personae* Christi competit, singularis illa praerogatiua. Magis igitur nunc *causam* Christi, seu res, quas docuit, religionis naturalis praecepta, quam personam Illius, cuius rationem amplius nos ut aliquam habeamus, necesse non est, respicere, maximeque habere, nos oportet. En uniuersam *Dammii* de Iesu Christo doctrinam! Nil docet amplius! Fingentum habet, cum Socinianis, aeternam Eius ac supremam deitatem; blasphemam dicit & in DEVM quam maxime iniuriam, quam cum Scriptura nos docemus, factam per Christum hominum cum DEO DEIque cum hominibus reconciliationem, effuso Illius sanguine ac morte cruenta fundatam; negat, nobis certe prorsus ignotam atque incomprehensibilem perhibet omnem, quae hodie Ei competat adhuc, operationem ac gubernationem in terris; cultu Eum omni penitus fere defraudat ac priuat, potentia, regia dignitate ac maiestate, imperioque in omnia absoluto, penitus Ei ademtis & in unum DEVM Patrem reiectis. Sed audiamus *Dammium* ipsum, cuius quidem pestifera dogmata ita nunc exhibebo, ut nec additurus verbis Eius quidquam neque etiam eorum, quae ad rem faciunt, vel tantillum sim omisurus. *Iesus* (ita loquitur & hac scribendi etiam ratione utitur *Dammius*, in *Praef. ad Ev. Matth.*), *der Messias des Jüdischen Volkes, und der goettliche Lehrer für alle Menschen, ist dazu von Gott gesendet und ausgerüstet worden, die allgemeine einfaches und wirklich heilsame Religions-Warheit, one alle Vnbegreiflichkeiten (mysteria sic vocat sanctissima), so wie auch one alle willkührliche Gebotte, zu leren, und durch seine Boten leren zu lassen. Das ganze Amt Iesu ist, (Ev. Ioh. n. 488.) die ware reine gottgefällige Religion, theils selbst, theils durch seine Boten, zu leren. Wer ein mereres dazu setzet, der dichtet was dazu. Iesus (Matth. n. II.) heisset Heil, Errettung. Denn der grosse Gesandte Gottes, der Messias, solte dem Jüdischen Volke, welches sein Volk*

Volk, theils wegen der Verwandtschaft und Abstammung vom Abraham, theils, weil er diesem Volke verheissen war, und dieses Volk einen außerordentlichen grossen Propheten unter dem Namen Messias erwartete, heisset, hiernächst aber auch allen andern Voelkern, das rechte Mittel, welches besser als alle Opfer und Gebraeuche sey, zeigen, wie sie Vergebung ihrer Sünden, d. i. die Gnade Gottes haben koennten: nemlich lediglich aus der Erbarmung Gottes, in der Ordnung eines dem allwissenden Gotte gefaelligen Lebens nach ihrer Moeglichkeit. Messias oder Christus (Matth. n. 1.) d. i. der hochbegabte Lerer von Gott, und der außerordentliche Bote Gottes. Das Amt und der Zweck (ib. n. 64.) des Messiae war, die Herzen der Menschen von irrigen Vorstellungen in Religions-Sachen, und von boesen Gesinnungen, zu heilen; und ihnen den Weg zu ihrer varen Glückseligkeit zu zeigen. Man muess (ib. n. 387.) ja nicht vergessen, dass Iesus gesendet ist, die Religions-Wahrheit recht aufzuklaeren, goettlich zu autorisiren, allgemein zu machen, und mit den, sonst nur gemüthmasseten, guten Hoffnungen zu Gott, ungezweifelt und richtig zu bereichern. Iesus hat (Marc. n. 106.) die Anlage gemacht, die Einzige vare Religion (deren Inhalt ist, liebe Gott, liebe deinen Naechsten, bessere deine Gesinnungen und Handlungen) auf Erden allgemein zu machen. Gott hat verschiedentlich (ita in Ep. ad Hebr. n. 2.) zu den Vorfaren der Iuden, durch die Propheten, durch Lerer, die er besonders begabet gehabt, geredet: Gott hat aber auch eben so verschiedentlich zu andern Voelkern, durch Lerer, die gleichfalls von ihm begabet waren; geredet. Ein Pythagor, ein Socrat, ein Epicur (wenn man diesen textern nur recht verstehet), und wie sie vweiter heissen, waren nach ihrer Art goettliche Lerer, in Ansehung der Moralischen Wahrheiten. Aber durch den Son, hat Gott in unsern Tagen recht vollstaendig von seinem Willen in Sachen der Religion geredet. Es giebt Leute (Luc. n. 544.), die nicht wissen, was denn Iesus gelernt habe; oder, was er denn neues in der Sitten-Lere gelernt habe, das ein Plato nicht gewusst. Aber erstlich, liess die Evangelisten und Apostel nur mit Bedacht, und lerne sie verstehen: Zweytens, sind nicht neue, und goettlich gewiss gemachte, Beweggründe bey der Lere? Z. E. die künfftige Belohnung der Wohlthaten? Drittens, war denn die Lere vorher so goettlich autorisiret? Der Messias (Luc. n. 662.) ist der allgemeine Lerer für das ganze menschliche Geschlechte, zu Anweisung der varen Religion mit allen ihren Pflichten und Hoffnungen. Er ist ein Einziger, denn es gibt nur Eine goettliche Wahrheit in Religions-Sachen: die ist durch ihn entdeckt, und goettlich autorisiret. Moses war ein goettlicher Bote; aber nicht für das ganze menschliche Geschlechte, auch nicht auf ewig. Iesu Lere ist, in sich selbst, so alt

als das menschliche Geschlechte, und wird auch eben so lange dauern als Menschen sind; sie ist ihrer Natur nach allgemein und ewig. Von einem Verso-
 foen-Tode (ib. n. 664.) vveiß das Neue Testament nichts, vvenn man
 die Ausdrücke desselben im Zusammenhange betrachtet; nemlich, als ob Gott,
 und dessen Gerechtigkeit, durch den Tod Jesu habe versoenet vverden müß-
 fen (clarissimis vero verbis hoc ipsum dicitur Rom. III, 24-26. V,
 10. sed in his locis n. 113-117. & 163. adeo se praebet Dammius inhu-
 manum, agreßem, caecum, ut verba eius huc transcribere me profe-
 cto taedeat. conf. S. R. D. ERNESTI N. B. Th. T. V. p. 602-604. &
 680-682.), und als ob der Tod Jesu eine Genugthuung bei Gott für die
 Sünden der Welt habe seyn müssen (hoc existat Ioh. I, 29. I Ioh. II, 2.,
 sed & h. l. meram agnoscit Dammius adulationem ad sacrificia Iudaeo-
 rum expiatoria & alia id genus gratiae media, quorum loco omnibus
 nunc hominibus in doctrina Iesu monstratur, qua ratione peccata apud
 DEVM nostra expiari debeant, not. 15. § in Ev. Ioh. n. 42.). Eine
 Versoening ist freilich gestiftet: die bestehet aber darinn, daß der Religi-
 ons-Hals zwischen Iuden und Heiden, abgeschaffet, und alle Menschen
 zu einer vwaren Religion gesammelt, vverden sollen. Christus und Messias
 (Matth. n. 720.) heißet auf deutsch der Gefalbete: und da das Wort
 Salbung in der Schrift, eine von Gott verliehene besondre Ausrüstung mit
 Erkenntniß des goettlichen Rathes und Willens, und mit Einsicht in goetti-
 che Religions-Dinge, bezeichnet, so ist dieser Gefalbete der große von
 Mose verheißene Prophet und Lerer, der, vwie Moses, unmittelbar von Gott
 selbst, ausgerüstet und unterrichtet seyn sollte, der Welt den goettlichen Rath
 und Willen in Sachen der Religion zu offenbaren. Die Iuden erwarteten
 einen solchen goettlichen Lerer, und die Propheten hatten von ihm vorhergesa-
 get (27). Ein großer Prophet aber heißet ein goettlicher Lerer, der ser
 wichtige und bisher nicht erkannt gevesene Wahrheiten ankündigt. Er
 heißet ein Son Gottes vwegen seines Vorzuges vor allen andern Menschen, da
 Gott ihn besonders begabet, und sich genau mit ihm vereiniget (vellem huic,
 verae, notionalius inhaesisses, eamque ex aliis claris Scripturae dictis
 plenius certiusque cognouisses!); zu vvelchem Grade der Vereinigung
 (non modo de gradu, sed de modo unionis DEI longe diuersissimo Scrip-
 tura loquitur Ioh. I, 14. II Cor. V, 19. I Tim. III, 16. Ioh. X, 30.
 Ioh. XIV, 9. 10.) andre Menschen, die auch Soene oder Kinder Gottes heiß-
 en, nicht gelangen. Wie jemand heißet (ib. n. 404.) ein Son des Argen,
 d. i. ein Werkzeug der Bosheit und der Verföhrung und des Schadensstiftens:
 so heißet hingegen Iesus im hohen Grade ein Son Gottes, d. i. ein recht goettli-
 cher, Heil und Gutes stiftender, Mensch. Iesus, als der Christus, (ib. n. 176.) vvar
 der

der Principal-Gesandte Gottes, zunächst an das Jüdische Volk, und sodann mittelbar an alle Voelker. Die Wunderwerke (ib. n 182.), die Gott durch Iesum und seine Apostel verrichtet hat, sind immer ein Anstoss gewesen bei solchen, die die Lere Iesu, und die Beschaffenheit des Jüdischen Volkes, und der damaligen Welt, nicht bedächtig genug einsehen. Sie sind außere Beweise von der Goettlichkeit seiner Sendung: die innern liegen in der Lere selber, die vor aller Vernunft recht goettlich ist. Bei andern Voelkern hatten die guten Lerer, die gleichsam nur eine halbe Ausrüstung gehabt, sich nur an die moralischen Wahrheiten gehalten, den öffentlichen Gottesdienst aber, und die Lere von Gott, gelassen, wie sie es bey ihrem Volke gefunden. Daher sagete ein Pythagor, ein Socrates, und deren gleichen, man muss die Gottheit öffentlich verehren, so wie es in den alten Landes- oder Stadt- Gesetzen verordnet, und wie es durch den langen Gebrauch eingeführt, ist, *ὡς νόμος ἐστίν*. Iesus kam mit der ganzen Ausrüstung: er sollte alle abergläubische unrichtige Gebräuche und Sazungen umkehren, und Eine reine aufgeklärte Erkaennniß Gottes, Eine einfaltige heilsame Religion, leren: und zu dieser ganzen Ausrüstung gehoerte damals, der wunderwirkende Beistand Gottes, die Menschen aufmerksam auf die eigentliche und Hauptsache zu machen. Kann man etwa Gott diese wirkende Macht absprechen, wenn er sie noethig findet? Wie er es bey solchen ploezlichen Wunderwerken machet, das begreife ich zwar eben so wenig deutlich und hintlaenglich, als ich es begreife, wie er es machet, wenn er seine, nach und nach geschehene, Wunder in der Natur verrichtet. Dafs heutiges Tages, und bey uns, keine solche ploezliche Wunder geschehen, rühret daher, weil sie bey uns nicht noethig sind. Wir dürfen nur die reine Lere Iesu gehoerig überdenken, so empfiehlt sie sich von selbst zur Genüge, bey allen die denken koennen und wollen, *one alle Wunder*. Ia man kann sagen, ferne seye es aber, es so leichte hin zuzugesehen, dafs, wenn auch einige verrichtete Wunder etwas übertrieben erzaelet waeren, oder dafs bey einigen gar etwas natürliches zum Grunde gelegen, wie z. E. bey den Verstorbenen, die wieder aufserwecket worden, und die nur stark unmaechtig gewesen seyn moechten, solches uns keinen Anstoss machen koennte. --- Uns gehen alle damals geschehene Wunder gar nicht so an, als ob sie der Grund unseres Beyfalls seyn müßten: sondern die Lere selber ist der Grund derselben. --- Wir brauchen uns auch mit Niemanden, der wider Wunderwerke dieses oder jenes einwenden zu koennen vermeinet, aufzuhalten, sondern wir verweisen ihn lediglich auf die Lere Iesu. *Similia loca fere innumera per singulos N. T. libros adlegari a me possent: iisdem enim verbis sexcentis repetitis eadem deliria, quavis nunc data nunc arrip-*

ta occasione, effutire amat; id quod vel ex his, quae adduxi haecenus, patet. Sed ulterius progrediendum mihi est.

(27) Longe aliam atque haec est nominis Messiae vel Christi, Iesu tributi, derivationem statuit *Dammius in Praef. Tomo Hdo praemissa*, quam in praef. ad *Ev. Lucae* omiserat. *Post solutam demum captivitatem Babylonicam, Iudaeos, regem iterum ex sua ipsorum gente & optantes &, quod peculiarem se DEL populum esse imaginari sibi sint, sperantes, vaticiniis praesertim prophetarum quorundam post Danielem, immo huius etiam ipsias, nixos, incepisse statuit in antiquiorum prophetarum scriptis quaerere, annon & hi tale quid praedixerint, & sic omnia deinceps loca, ubicumque vox unctus reperta fuerit, de recens-sperato rege Messia interpretatos esse. Dammius autem, ex sua haec natura Iudaeos fingens, quo modo originem hanc commentitiam confirmaret, non inveniebat: ego, res tam levis, futiles, qua ratione infirmum ac diluam, non reperio. Legantur & ea, quae in priore parte ex V. T. adlegavi, & ea, quae mox nunc dicentur: & habebitur sufficiens, puto, & iusta responsio. Conf. autem S. R. D. D. COTTAE *Diss. de ritu inaugurationis* &c. *Goett. 1737. §§. 5. 16.* C. M. PFAFFII *Diss. de unctionibus Christi* &c. *1727. p. 3 fs.* Herm. WITSIII *Ex. S. in Symb. Ap. Ex. X. §. 4 fs.* Praecipue vero huc pertinent, quae dixi supra §. X.*

§. XXIX.

Praemittam, quam sub finem demum subiungere animus antea mihi erat, *Summam doctrinae christianae*, docente nimirum *Dammio*, ut & mens eius & consilium integrum eo plenius ab initio statim cuilibet pateat. Fidei suae confessionem exhibet *Act. n. 367. ich verere mit Demuth den einigen Gott: ich schaeze seinen hochgeliebten Gesandten Iesum hoch, und erkenne mich verbunden, seine heilsame Lere zu befolgen, und seinen Verheissungen zu glauben: ich bescheide mich gerne, das in dem goettlichen Wesen solche Tiefen sind, die wir in dieser Sterblichkeit nicht ergruenden koennen: ich traue aber auch der goettlichen Weisheit und Guete zu, das er nichts mir schlechterdinges unbegreifliches zu offenbaren begeret; und das er weiter nichts von mir zu erkennen und zu glauben fordert, als was mir zu diesem und jenem Leben dienlich ist.* Similis plane fidei professio legitur & proposita & refutata in *Cel. D. II. WATTSII* libello, quem a *L. H. Grifshouio* in germanicam ex anglica lingua translatum adiectis observationibus edidit b. Abbas *I. Ad. STEINMETZ, Versehenopfer Christi* &c. *Halle 1737. Sect. I. p. 5. fs.* ubi quam plurima *Dammii* adserta reperire iam licet. Sed iterum audiamus *Dammium. Die Lere Iesu spricht* (ita ait *Rom. n. 25.): glaube es Gotte zu, und er hat es durch mich und meine Boten goettlich gewis gemacht, das er dir aus Gnaden, one weitere Mittel, alle Sunden vergeben will, wenn sie dir herzlich missfallen, und du mit Gottes Beistande den Vorsatz hast, dem goettlichen Moral-Gesetze guetlich nachzulieben; dessen troestete dich, und ihus was du kannst und bette*

bette fleißig. Plura hac de re adferre non licet. Dicam statim aliquid de *fructu* & in ligni ulu, quem ex hac noua sua doctrina redundaturum esse *Dammius* promittit. Tolli sic putat, sublatis scilicet quibuscumque mysteriis, h. e. doctrinis rationi non per se euentibus & iucundis, causas diffidiorum funestissimorum; Iudaeos, Gentiles, Muhammedanos, Empaectas, ad nostram, ita constitutam, ecclesiam mox sperat esse accessuros; scopum religionis christianae facile hoc modo obtentum, eamque vel tandem ubiuis terrarum propagatum ac receptum iri, tam confidenter adferit, ut & vota frequentissima hanc ob rem ad DEVM faciat, & spem suam de venturo mox novo doctore universaliter certissimam ubique confiteatur. At vero, ubi haec religionis umbra stabilita fuerit, breui tempore & Scripturae auctoritatem & Christum Iesum ipsum penitus reiectum iri, crassissimum oriturum esse vel deismum vel naturalismum, irrisores petulantissimos & sanctissima quaeuis blasphemantes infurrecturos esse, morum doctrinam profus deprauatum iri, & opinionibus funestissimis immo & flagitiis ac sceleribus quibuscumque, portas aperiri, prudentes omnes facile vident, perlecto praesertim integro N. T. *Dammiano*. Providebit DOMINVS, ne pestilentissimum hoc malum latius iusto serpat, & fidem veram saluandorum penitus euertat. Vigilandum autem, si unquam, nostro praesertim hoc tempore, esse, & precandum assidue atque ardentem, hi ipsi euentus tristissimi satis superque & docent & admonent.

§. XXX.

Mirabundus igitur nunc, *Lector beneuole*, quaeres ex me, quoniam ergo modo Singularis hic vir Scripturam Sacram, quam diuinam adhuc, licet minuto admodum sensu, esse agnoscit, profitetur certe, his suis nefandis adfertis conciliare studeat? qua tandem ratione ea praesertim loca, quae regiam Christi Domini Maiestatem, imperium Eius in omnia, actiones Eius regias, cultumque Ei praestitum debitumque, & docent clarissime & grauissime etiam inculcant (reliqua enim, ad deitatem Christi & redemptionem sanguinis effusione peractam pertinentia, a meo hoc praesenti instituto aliena sunt, & in scriptis Anti-Socinianis, *Calouii*, *Scherzeri*, *Speneri*, *Ios. Placcii*, *Io. Langii*, aliorumque, inueniuntur), interpretetur, ut conformia videantur esse thesibus, quas stabilit, aliunde, quam ex verbo DEI, desumptis? *Facilius enim est*, quod verissime docet Exc. Dn. Prof. PLOVQVET in *Diss. Anti-Robinetiana de Acquirelibro Boni & Mali*, ante hos paucos dies publicata, *dirigere & scelerem pro lubitu suas cogitationes, donec species quaedam veritatis cum iisdem con-*

cilietur, quam quaerere geminos veritatis characteres, adeoque etiam, ut ad caelestes atque a DEO immediate hominibus reuelatas, salutem eorum aeternam spectantes, veritates axioma hoc transferam, solidas eiusdem, e Scriptura Sacra legitime deductas, probationes. Primarium, quod ego quidem putem, ac princeps principium, quo utitur Dammius, hermeneuticum (non potuit vero non illud adoptare, nisi plurima dogmatum suorum peruersissimorum dimittere statim & ipse damnare voluerit), hoc est: *In Scripturae Sacrae, eorumque in illa inprimis locorum, quae res docent rationi humanae, etiam sibi relictæ, non plene perueffigabiles, interpretatione quam fieri potest longissime a littera sensuque, quem vocant, litterali recedendum, & puris putis adlusionibus arbitrariis, locutionibus prouerbialibus, stilo asiatico & orientali, ab iis, qui arduum hoc negotium tractant, indulgendum est.* Sic enim demum locus datur ingenii humani, quod ad fingendum, quam ad credendum, magis est procliuè, lusibus; sic demum socordia in scrutinio sacrarum litterarum promouetur, licentiaque stabilitur, e quolibet extundendi quilibet. Alterum, aequè ac illud perniciosum & exitiale, omnemque interpretationem efficiens lubricam, incertam, & fallacissimam, principium illius hermeneuticum hoc est: *in interpretando rebus potius est quam verbis nitendum.* Hoc enim modo ad iudicium humanum reuocatur veritas facillime, quando e rebus, hoc est, e suis cuique decretis, interpretari liberum est. Ortum exinde aliud, quod cum Socinianis commune ei est, principium, quod ita exprinere licebit: *quae non possunt intelligi per rationis principia, ea ita sunt interpretanda, ut conueniant rationis principis planis atque euidentibus.* Sic mysteria, rationi omnino prorsus imperuia atque imperferutabilia, exulare ex verbo DEI debent. En triadem regularum hermeneuticarum, egregiarum scilicet! Has qui sequitur, imperitiaene interpretandi an malitiae velanissimae reus maiori arguatur iure, num incertum esse potest? Non, arbitror, est amplius, quod mireris iudicia Virorum grauissimorum de istiusmodi interpretatione lata. Adferam aliqua. Magnif. Dnus PRAESES in *Inst. Th. M.* p. 47. contortissime & peruersissime interpretatum esse loca quam plurima Dammius rectissime iudicat. S. R. D. D. ERNESTI inter alia Dammius notiones suas opinionesque, undecumque desumptas, in textum intulisse ex vero censet. *Bibl. N. Th.* p. 599. T. V. Cel. DR. Prof. CLEMENS Dammius exegetin ideo potissimum obiurgat, quod tautologis, hoc est, nihil plane significantes in rebus grauissimis eiusdem sententiae repetitiones statuere, adeoque Scriptores Sacros, per consequentiam naturalem, longissime infra leuissimos & nullius prorsus pretii scriptores profanos de-

trude-

trudera non erubescit. *Einkl. in die Theol.* III B. I. St. §. 128. p. 131. Digna etiam sunt, quae legantur, iudicia Ven. Dn. MASCHII l. c. & praesertim Plur. Rev. Dn. HASII in Praef. & Libro ipso supra commendato. At videamus nunc exempla nonnulla preciarum, minutarum, violentarum, ab usu linguae alienarum, adeoque futilium plane atque insanarum eius interpretationum. Vereor autem, ne Horatii illa verba complementum etiam in me nanciscantur & in Damnio:

Clamant, periisse pudorem,

-- ea cum reprehendere conor,

Quae grauis Aesopus, quae doctus Roscius egit:

Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi, ducunt,

Vel quia turpe putant, parere minoribus, & quae

Imberbes didicere, senes perdenda fateri.

§. XXXI.

Initium faciam ab illustri illo & evidentissimo de regia I. C. maiestate oraculo, quod habetur *Pf. CX, 1 fs. coll. Matth. XII, 44. Marc. XII, 36. Luc. XX, 42 sq. Act. II, 34 sq. I Cor. XV, 25. Hebr. I, 13.* Ante omnia notare liceat id, quod apud *Matth. l. c. n. 575.* negare sustineat *Damnius*, proxime, proprie, & ex mente auctoris sacri, hoc loco, quod de omnibus reliquis *Psalmis* dicendum esse adferit, de *Messia* loqui poetam sacrum. *Iudaeos*, inquit, quaesivisse in *Psalmis* *vaticinia*, quamvis auctoribus illorum *nil minus*, quam velle se *vaticinari*, in mentem unquam venerit: interim largitur tamen, *libros V. T.* sub peculiari directione & singulari auxilio *DEI* scriptos fuisse, multaque, quorum in illis ut & in *Psalmis* mentio fiat, *tanto magis* quadrare in *Messiam* Eiusque tempora, quanto sollicitius totam populi *Iudaei* oeconomiam ad venturi huius *Messiae* rationes *DEVS* adcommo-
daverit. Idem repetit apud *Marcum n. 172.* Iesum hunc locum adlegare secundum *Iudaeorum* interpretationem: hos enim, ubicumque fieri id potuerit, omnia explicuisse de *Messia* Eiusque causa, secundum suas *imaginationes* persuasionesque. Itemque apud *Lucam n. 677.* & in *Ep. ad Hebr. n. 15.* ubi haec verba leguntur: *es ist gar nicht noethig, dasß solche Stellen in den Psalmen zunaechst und eigentlich von sonst nichts, als vom damals zukünftigen Messias geredet zu haben geglaubt werden: denn das ist nicht an dem: sondern es ist genug, dasß die Iuden solche Stellen vom Messias auslegen; und vvider die werden ihre eigene Waffen gebrauchen.* Et *Act. n. 61.* der Ort mag nun reden, von wvem er zunaechst will (apud *Matthaeum n. 576.* determinat, quod h. l. indefinite pronunciat: *der Psalm handelt eigentlich vom Hause David, bei wvvelchem Hause die koenigliche*

liche Würde, ungeachtet aller Feinde, dennoch bleiben solle: und der Anfang des Psalms, den ein grosser Mann dem David zu ehren gemachet, lautet so: ein Ausspruch des Iehovah gegen meinen Herrn, nemlich gegen den Koenig David, so verstande ihn doch die Iüdische Kirche vom Messia. Licet vero negare nec possit quisquam neque etiam voluerit, esse in his *Dammii* edictis, sensu generalissimo intellectis, aliquid ex vero: nemo tamen facile, nisi aequae ac *Dammii* in diuina Scripturae Sacrae oracula iniurius, ad hunc Pf. CX. adplicare ista ausus fuerit. (28) Illustri Dom. I. D. MICHAELIS, tres constituens quatuorue psalmoreum de Christo vaticinantium classes, quarum primae eos adceset, quos, fieri non possit, ut quisquam, si vel maxime N. T. numquam legerit, neque de complemento eorum aliquid rescuerit, de Dauide alioque eorum quocumque auctore intelligat, qui, cum primum legantur, quemuis statim ipsi edoceant, contineri in se vaticinium de homine aliquo tum temporis adhuc futuro, de promissa Dauidi extraordinaria sobole, ad hanc primam classem praeter XL. etiam hunc CX. & XVI. referre nullus prorsus dubitat. In *praef. Colleg. Crit. super hos tres Psalmos.* 1759. Nolim iam huc transcribere varias variorum de *personali*, quod vocant, Psalmi huius obiecto opiniones. *Paraphrastes Chaldaeus* quidem, *Aben Esra*, *Sal. Ben-Melech*, aliique Iudaei complures, nunc de *Dauide*, nunc de *Hiskia*, nunc de *Sorababele*, cogitarunt. De CHRISTO autem reuera hunc Psalmum, idque proxime, proprie, litteraliter, agere, & Christus Ipse docuit, & Apostoli Eius adseuerarunt, & aduersus obiectiones aduersariorum argumentis validissimis, ex inscriptione, ex praedicatis in illo occurrentibus, ex dictis illis testimoniis, validissime confirmarunt Viri eruditi permulti (29). Mitto itaque vindicias adplicationis, quas solidissime etiam Auditoribus Suis exhibuit S. R. atque Exc. Dn. Prof. HOFFMANNVS in *Collegio suo Philologico-Critico* in omnia V. T. adlegata, quae in N. T. occurrunt, cuius operis editionem publicam a multis desiderari supra indicaui. Audiamus verborum explicationem a *Dammio* confictam.

(28) Leg. omnino Magnif. Dn. PRAESIDIS *Diff. in Zach. VI. 12. 13.* P. III. §§. 1-5.

(29) Conf. Ill. MICHAELIS *l. c.* p. 456-460. CALOVII *bibl. illustr.* ad h. l. inno GROTIVS ipse in eximio libello de *Ver. Rel. Christ. L. 4. §. 22.* p. 367 sq. edit. Koecher. 1734.

§. XXXII.

Seze dich zu meiner Rechten, d. i. ich will dir mit meiner, alles regierenden und beherrschenden, Macht beystehen, ita Matth. n. 576. & Luc. n. 677.

n. 677. Zur rechten Gottes sich setzen heisset, die goettliche Macht und Regierung zu seinem Gebrauche und Beystande haben; ein grosses Werkzeug der goettlichen Vorsehung und Haushaltung auf Erden seyn. Ita & in *Ep. ad Hebr.* n. 15. interpretatur de singulari praesidio & auxilio DEI. Eodem prolixius modo, post *Aben Esram* & *Sal. Iarchi* aliosque (cf. *Ill. Michaelis* l. c. p. 618-6:5.); *GROTIUS* quoque, penitus heic *Iudaizans*, haec verba interpretatur: *securus esto fiducia auxilii mei: quae quidem loci huius tam illustris explicatione frigidiorum magisque ieiunam auditam inter Christianos unquam esse negat CALOVIVS* in *bibl. ill.* ad h. l. p. 1090. Et, tam in *Scriptura Sacra*, quam in omnibus aliis linguis, proorsus sine exemplo esse hanc expositionem phraeos: *sedere ad dextram altissimi*, *S. R.* atque *Exc. Dn. Prof. Imm. HOFFMANN* adfirmat in *thes. inaugur. ann. 1760. editis. th. XXVIII.* Prope ab his *Iudaeorum*, *Grotii*, & *Dammii*, interpretationibus abesse mihi quidem videtur illa, quam *D. Tellerus* l. c. p. 171. dat, expositio. Nihil putat per *sedere ad dextram DEI* denotari aliud, quam *Iesum Christum esse familiarissimum patris sui, Eique, uniuersum gubernanti, quouis momento commendare posse eam uniuersi illius partem, cuius administratio peculiari modo Eius demandata sit, ita quidem, ut commendatio haec magnum apud DEVM pondus habeat.* Senlius huius explicationis lucidior redditur per *paraphrasin* p. 172. subiunctam, nec non per ea, quae p. 177. sq. de *finibus regni Christi* dicuntur. Displicuit minuta haec interpretatio vel ipsi illi auctori, *Tellero* cetera omnium fauentissimo, qui *compendium hoc Tellerianum recensuit in der Allgem. deutschen Bibliothek, I. B. I. St. Berlin. 1765. p. 88. sq.* Ingeniosa est, neque tamen, meo quidem tenui iudicio, vera ac genuina locutionis huius expositio, quam *Ill. MICHAELIS* primus inuenit ac proposuit in *Colleg. Crit.* p. 482-491. neque immutauit in *Ep. ad Hebraeos* p. 122. (30). Reuicit *Vir hic eruditissimus*, idque rectissime, explicationes eorum, qui de *omnipotentia* vel de *loco honoris* tantum heic cogitarunt. Cur vero *b. GEIERI* cogitata huc pertinere neget, equidem haud perspicio. *Petita est, ait b. D. Geierus in Expos. Ps. P. II. p. 697. haec loquendi ratio a curia velut aut palatii regum mundanorum, ubi sedere in solio est fungi officio regis vel iudicis.* Et sine omni dubio hoc id ipsum est, quod per istam phrasin denotatur. *Solii* vox non quidem exstat in *Psalmo*, quod *Cel. MICHAELIS Geiero* obiicit: at exstat illa in locis parallelis a *Geiero* adlegatis, partim *κατα θρονον*, partim *κατα διαβοιαν*. *Paullus Hebr. VIII, 1. supplet & plene enunciat hanc ipsam Psalmi dictionem, quando confedisse Christum ait in dextra throni maiestatis in caelis, itemque Cap. XII, 2. in*

G

dextra

dextra throni, *DEI*. Explicat vero metaphoricam hanc locutionem verbo proprio βασιλευσιν I Cor. XV, 25., licet hoc etiam Psalmi v. 2. respicere dici queat; quod tamen Ill. MICHAELIS cum B. D. BENGELIO certo adseuerare non audet. Conferantur etiam loca Eph. I, 20. Iqq. Rom. VIII, 34. Marc. XVI, 19. Act. VII, 55. Hebr. I, 3. X, 12. Matth. XXVI, 64. Col. III, 1. I Petr. III, 22. Quae itaque erit vel tandem genuina huius locutionis sententia? Si, Paulo teste, *fidere ad dextram DEI* idem est ac regnare, sedere in dextra throni DEI; si porro Dauides ipse statim v. 2. dominationem coniungit cum ista phrasi: planum esse puto atque euidens, per *dextram* seu thronum, qui signum est imperii, significari imperium in omnia, Ex. XV, 6. PLXVII, 7. XX, 7. XLV, 5. LXXVII, 11. XCVIII, 1. CXIX, 15. 16. per *sessionem* in dextra throni DEI autem, *aequalitatem cum Patre* Ier. XIII, 13. I Reg. I, 30. Prov. XX, 8. Pl. CXIII, 8. Pl. XCIX, 1. Sede ad dextram meam, certissime itaque hoc dicit: capesse imperium in omnia, eadem mecum dignitate, potentia, honore, gloria (31.): id quod factum esse in exaltatione aut adscensione Christi in caelos; ab omnibus rectissime agnoscitur.

*Aethereas euectus abijt sublimis in auras,
Et dextram subijt ipse Patris, mundumque gubernat.*

Non itaque de mero auxilio DEI locutionem hanc explicari posse ac debere, ut ulterius contra *Dammium* disputem, prorsus arbitror supervacaneum esse; & aequae ab usu loquendi, immo multo magis, aliena est illa eius expositio, qua I Cor. XV. n. 302. oportet eum regnare, idem vult esse, ac: erit Christus, ex DEI decreto ac consilio, *unicus* verus doctor religionis: hoc enim est, addit, *regieren in der goettlichen Religions-Haushaltung auf Erden*. Putabam, in *lexico graeco Dammino* vocis βασιλευσιν significatum hoc modo explicatum reperire: at fellit suspicio. Βασιλευσιν ibi est *rex, princeps, & quidem perpetuus, & dignitate propria: caeterum*, hoc post traditam vocis etymologiam additur, *est nomen eminentiae, & non solum proprie sic dicitur rex, sed & alii praepotentes & valde nobiles dicuntur βασιλευσιν, sicut & apud romanos. βασιλευσιν, sum rex, sum praetor legitimus & imperator. Ita & Hesychius βασιλευσιν interpretatur κρατει, ἀρχηι. Suidas explicat βασιλευσιν καὶ ἀρχω. Iam, qui fieri possit, ut quis de doctore solo cogitet, ubi sermo est de hostibus, de subiectione & debellatione hostium, voce βασιλευσιν absolute posita, & incime tamen cum istis locutionibus connexa, immo de regno, abolitis omni principatu & omni potestate & virtute, *DEO & Patri tradendo**

tradendo, nemo, arbitror, augurabitur, nisi eodem, quo Dammius, animo sit adfectus, hoc est, interpret malitiosissimus. Nonne hoc unum exemplum omnes supra a me expressas hypothesas Dammi hermeneuticas satis demonstrat? Longissime recedit a sensu litterali; non verba respicit, sed res, hoc est, sua ipsius placita & decreta, exprimit; ad rationis suae, corruptissimae, decempedam omnia exigatque emittitur. Rectius & sentit & loquitur Slichtingius *Comment. Postb. T. II. p. 82. ad I Cor. XV, 25. oportet Christum regnare: loquitur de regno Christi, quod exerceat in hoc seculo, de regno supremae maiestatis in omnia, donec ponat ---. Apostolus, citans Ps. CX., ubi DEVS Christum adloquens dicit: sede a dextris meis - regnare substituit pro sedere a dextris DEI. Merito. Christus enim ita iussus est a dextris DEI sedere, ut --- simul regnet ---. Nam sedere, idque tam honorato loco, quo nullus esse possit honorarior apud DEVM, non orium aliquod significat, sed summam dignitatem ac thronum vere regalem, quod & scabellum pedum euincit, thronis regum adponi solitum.*

(30) Refellit hanc sententiam Ven. Dom. Dec. BVRCKIVS in *Gnom. Ps. p. 1090 sq. viro tamen, contra quem disputat, non nominato. Plane eam praeterit S. R. D. D. ERNESTI, in recensione huius libri. N. Bibl. Theol. T. I. p. 22-51.*

(31) Prolixe & pulchre hanc locutionem explicat per *ornatum esse aequali maiestate & omnipotentia DEI* b. BRENTIVS, disputans contra Petr. Martyrem & Henricum Bullingerum de diuina maiestate Christi. *Opp. T. VIII. p. 911 sq. vel libelli scriptum 1562. 4. editi p. 50 sqq. Conf. b. DORSCHER Comm. in Ep. ad Hebr. p. 30-38. Marth. FLACII Clav. Script. S. ed. 1580. col. 227. & 1111 sq. & Petri RAVANELLI Bibl. S. P. I. p. 734. & P. II. p. 1028. quem librum tamquam egregium iure optimo commendat C. M. Pfaffius in den Akad. Reden über ein Colleg. Theol. Methodolog. 1756. pag. 46. Patres, quos vocamus, ad unum fere omnes ita intellexerunt. BASILIUS M. Caes. Episc. de Spir. S. Cap. VI. συνέθρονον καὶ ὁμότιμον propter hanc locutionem Christum vocat Opp. T. II. p. 304. Par. 1637. ATHANASIVS Alex. Episc. nunc ex hoc loco probat, quod sit κυριος καὶ βασιλεὺς αἰδιος, nunc quod αὐτὰ τὰ πάντα δαλεύει. Opp. T. I. Or. II. contra Arian. p. 481. 482. Par. 1698. Taceo alios. Ioh. MALDONATVS significari putat, honorariori quodam modo Filium esse loco, ita, ut, cum regis officium exerceat, maiorem prae se ferat dignitatem. Modeste autem sententiam hanc novam, viris doctis repugnantibus, ruiturum se esse negat. *Comm. ad Marc. XVI. col. 97. Mussip. 1596. Leg. etiam C. M. PFAFFII diss. de parre ad dextram filii &c. 1744. §. 4 fs. & Camp. VITRINGAE-Obf. S. L. II. Cap. IV. p. 301-310.**

§. XXXIII.

Videamus alium locum. Matth. XXII, 18. Data mihi est omnis potestas in caelo & super terra. Audi nunc Dammius ad h. l. n. 770. *Hier ist die Rede von einer Macht oder Ansehenlichkeit und Autorität, in Ansehung der Religions-Sache, Himmel und Erde bezeichnen das Unsichtbare und das Sichtbare. Das Unsichtbare ist die goetliche Gnade, und das ewige Leben: Das Sichtbare ist das gottesdienstliche Leben hier in dieser Zeit. So wie nun bis hieber Moses mit seiner Religions-Einrichtung eine macht, Gültigkeit und Ansehen, im Aeußern gehabt, und Gott dabei seine Gnade vertheilt hatte: so gilt nun allein die Lehre und Einrichtung Jesu.* Addam huic loco

illum Matth. IX. 27. omnia mihi tradita sunt a patre meo. *Damnius* n. 318. ita: mir übergeben, d. i. ich bin von Gott voellig unterrichtet, was sein Wille und Rath durch mich sey: denn übergeben heisset lernen, unterrichten. Si umquam, certe heic, & in omnibus fere reliquis *Damianis* interpretamentis, valet illud, ignorantiae apud multos asylum: haec recitasse est refutasse. Sed respondebo tamen. Videbinus primum de vocibus iunctim positis *ουρανος* & *γη*. *Damnius* autem ipse nos doceat. Hic in *Ep. ad Hebr.* n. 14. recte adserit, *Erde und Himmel sind die beiden grossen Classen der Schoepfung.* Cur non etiam hoc loco? Quamnam vero Christus potestatem intellexerit, percipere est partim ex adiecta particula *omnis*, partim ex formula *dara* mihi est, partim ex subiuncto statim *mandato*, ut abirent, ut discipulos facerent, partim ex institutione *beprissni*, partim ex promissione *praesentiae* suae continuae ad consummationem saeculi usque perduraturae, partim ex *missione* apostolorum in omnem mundum, partim ex *Marc.* XVI, 20. *Act.* II, 33. 36. 47. III, 6. sq. IV, 10. reliquis Actorum capitibus omnibus, ex *Epistolis*, & praecipue etiam ex *Apocalypsi*. Conf. *Matth.* IX, 6. VIII, 27. VII, 29. Ad alterum locum quod adtinet, latinam vocem *tradere* in mente videtur mihi *Damnius* habuisse, eiusque significatum deinceps graeco quoque verbo tribuisse, cui numquam illum competere, optime ex *Damnio* ipso cognoscimus, qui, nihil tale in lexico suo col. 495. de hac voce docet: & *linguae* tamen *graecae* aequè peritum, ac perantiquum aliquem *Scholiam*, *Damianum* esse pronunciat auctor *recensionis libri Damiani: des Maximus Tyrius Philosophische Abhandlungen* 1764. 8c. in der *Berl. allg. deutsch. Bibl.* I. B. I. Sr. p. 61. Neque etiam quisquam, quem legi, alias voce *παράδωκεν* hoc sensu usus umquam est. (32.) Sed rem respicit *Damnius*, non verba; recedendum ei est ubique a sensu vero; rationis dictamen audiendum. Audiamus *Wolzenium* ad *Matth.* XXIII, 19. p. 447. (*Bibl. Fr. Polon. Vol. VII.*) *Habuit Christus quidem, etiam ante mortem suam diuinam potestatem & imperium — At per mortem & resurrectionem suam omnem potestatem in caelo & in terra, id est, illimitatum regnum atque imperium super omnes creaturas in caelo & in terra existentes, etiam super mortem & diabolum* (33.) *adeptus est.* Plura ibi tradit *Socinianus* iste, lecta certe, quam quae *Damnius* habet, longe digniora, immo h. l. dignissima. Addatur etiam *Job. Crell. Opp. Exeg. T. II. p. 75.*

(32.) Incidi tamen, quod non distinebor, postquam haec a me scripta iam erant, in locum aliquem, ubi *Grotius* verbum *παράδωκεν* idem ait esse ac *διδασκεν*, provocans ad *Ioa. I Cor.* XI, 2. 23. XV, 3. *Rom.* VI, 17. *Jud.* v. 3. quibus ego addam 2 *Petr.* II, 21. *Act.* VI, 14. (vid. *Calouii bibl. illustr. N. T. Matth.* XV, 2. p. 313. & *Bald. Walaei Comment. in libros N. T. historicos* p. 159.) Sed loca ista omnia probandum non probare, facile mox perpexi. Norat vox illa ubique *tradere, übergeben*, & quidem id, quod acceptum antea erat: qui significatus vocis est proprius & generalis.

(33.) Diabolum esse credit *Wolzenius*? Credunt *Sociniani* omnes? *Damnius* non credit. Cur? Contradictionem inuoluit notio diaboli, h. e. spiritus homine perfectioris, neque tamen sancti. Fieri non potest, ut *Spiritus*, maiori, quam homines, intelligendi facultate instructi euadant mali. Egregie sane! Nullae ergo actiones liberae in illos cadunt, aut infinito pollent intellectu. *Damnius*ne merus est *Socinianus*?

§. XXXIV.

Eadem prorsus ratione etiam Psalmos II. & XLV. petulantissime inficiatur ad Christum respicere, allegationem eorum ad argumenta *ad hominem*, quae vocant, referens, licet ille quidem a Scriptoribus N. T. saepissime in rebus maximi momenti ad demonstrandum adhibeatur, v. gr. Act. IV, 25. 27. XIII, 33. Hebr. I, 5. V, 5. Apoc. XIX, 15., posterior autem similiter ad Christum adplicetur Hebr. I, 8. & ea contineat, quae in ullum alium, nisi caelestem atque aeternum, regem, h. e. Christum, cadere non possunt. Psalmum II. quidem in Actis n. 114. de principibus terrae Judaicae, Saule rege eiusque potentibus, aduersus unctum Dauidem, proxime egisse, statuit, Apostolos autem simile quid heic cernere ab iis, qui suo tempore rerum in hac terra potantur, aduersus Messiam fieri. Conf. ib. n. 367. & in *Ep. ad Hebr.* n. 7. Neminem autem, nisi solum Christum Psalmi huius obiectum personale esse, solidissime demonstravit S. R. D. D. SARTORIUS in *Dis. de aeterna Messiae filii DEI generatione* 1758. edita, §. 2-9. id quod etiam ex Judaeis ipsis aliquos vidisse & agnouisse, b. SPENERVS monet *von der ewigen Gottbeit Christi* p. 62. & 677, & I. H. MICHAELIS in *bibl. hebr. bal. ad Ps. II, 1.* Vid. etiam CALOVIUS in *bibl. illustr. ad b. I.* & b. D. FENDEL. *Gnom. ad Hebr. X, 8.* p. 1051. Ad Psalmum XLV. vero quod adinet, ineptissimam illam & maxime impiam huius epithalamii, tamquam Salomoni, interpretationem, a *Christ. Theophilo Helmst.* 1706. 8. diuulgatam, & a *Polyc. Lysero* in *Ep. exeg. apolog.* Hannov. 1707. 4. nec non a *Iob. Christophilo* in *der Warnung für C. Theophili Erklarung des XLV. Psalmen.* Wittenb. 1708. 8. refutatam, reuocare refutatur *Dammius.* *Der Psalm*, ait in *Ep. ad Hebr.* n. 13. *ist Zweifels one gemacht und gesungen worden am Vermaelungs-Feste des jungen Koeniges Salomo. Dich Gott, dein Gott; heisset so viel als: dich grossen Herrn Salomo, dein grosser Herr, nemlich dein Vater, der Koenig David.* Socios heic in errore hoc grauissimo habet Socinianos, v. gr. *Crellium* in *Opp. Exeg. T. II. f. 81.*, nec non *Caluinium* & *Grosium*, quos cumulo argumentorum, ut solet, refellit CALOVIUS in *bibl. illustr. ad tit. b. Ps.* Conf. etiam b. DORSCHER *Comment. in Ep. ad Hebr.* p. 64-67. cum iis, quae Ill. MICHAELIS habet in *Expos. Germ. Ep. ad Hebr.* n. 20. p. 115. sq. Omnes tamen, Sociniani praecipue, regium Christi officium depingi heic largiuntur. At *Dammius* nil tale videt. Ait: *das Oel der Freuden ist das erfreuende Salb-Oel zur koeniglichen Würde. Bei dem Messia ist es die erfreuende, hochbegnadigende, und ausruetende Huld Gottes, nebst allem ausnehmendem Beistande Gottes.* Potestne quae quid vel cogitari vel effutiri absurdum? Fatetur, descriptionem regis proprie dicti h. l. haberi, sed Christi, ad quem tamen adplicari ista verba agnoscit, vel thronum, vel sceptrum, vel unctioem in regem, diffiteretur. Dignum quis hunc talem interpretem iudicat, qui operosius refutetur?

Obs. Ven. OETINGERVS egregie docet, qua ratione neque in defectu peccari possit, neque ultra modum excedi, in Psalmis rite diiudicandis & interpretandis, *Einleit. in die Psalmen Dav.* p. 5. sq.

§. XXXV.

Vix impetrare a me possum, ut plures *Dammii* interpretationes adferam. Sed addam tamen tria alia, insignia prorsus, malitiae *Dammianae* documenta: unum de *operibus* Christi in caelo regnantis gratiaeque & pacis, quae Ei tribuitur, collatione; alterum de *cultu* adorationis & inuocationis Christo tribuendo; & tertium de *auenturu* Christi

Christi glorioso, & nonissimo, quod habiturus Ipse esse dicitur, iudicio. Quando Apostoli in Epistolis suis, earumque & initiis & clausulis, gratiam & pacem ecclesiis, ad quas scribunt, a DEO Patre & Domino I. C. adprecantur; docent Sociniani, v. gr. *Slichring. in Comm. ad II Cor. I, 3. DEO Patri adiungi Dominum I. C. ob id ipsum, quod sit Dominus omnium, -- in cuius manu & gratiam & pacem & omnia gratiae suae effecta DEVS esse voluerit.* Et *Iob. Crell. in Comm. ad Gal. I, 3. simul, inquit, & dominium Christi in ecclesiam, rerumque ad eam pertinentium curam, quam in caelis deus gerat, intelligi, & inuocationis honorem ei adferri.* At *Dammius* noua prorsus ratione distorquere haec talia loca per multos illos annos, quos quaestionibus suis ac decretis ex suo aliusue ingenio conceptis ex Scriptura erudendis probandisque impendit, didicit. In Ep. ad Rom. n. 14. *wir erwarten (Gnade und Friede) von Gott unserm Vater und Schoepfer und Regierer: wir lernen es mit Gewisheit und Beruhigung erkennen aus der Lere Iesu, und empfangen es in Befolgung derselben.* Similia scribit I Cor. n. 3. II Cor. n. 3. & n. 232. Gal. n. 173. II Tim. n. 91. I Tim. n. 4. Sic etiam Apoc. n. 6. *von diesem Iesu, als dem Christo, d. i. von dessen goettlicher Sache und Lere, kommet Gnade Gottes und Friede und Heil über euch.* Philipp. n. 4. ita scribit: *Gnade Gottes und Friede wünschet er ihnen von Gott, unserm maechtigen und gütigen Vater: und von dem Herrn, dem einzigen Lerer, und dem Oberbapste der christlichen Kirche, Iesu, dem Messia: denn wer diesem folget, der hat Gnade bey Gott.* Haec omnia, quam sint friuola & coacta, nemo non videt. Ante omnia liceat mihi egregias illas duas, quas D. TELLERVS l. c. p. 190 sq. personalitatem Spiritus Sancti defensurus exhibet, regulas hermeneuticas huc adplicare, quibus positus integrum fere systema Dammanum corruit. Vna haec est: *In quouis sermone, adeoque etiam in Institutione Scripturae Sacrae de Iesu Christo, non prius ad Protopopociam est confugiendum, quam manifesta committeretur absurditas, si quis de vera ibi persona cogitauerit.* Alteram sic enunciat: *Non nisi cum maxima improbabilitate status potest, Scriptorem aliquem profaicum, si vel humano tantum more sapiat, de certo aliquo adtribuo, (addo: re vel doctrina) per integrum aliquem librum, figurate locuturum, illudque ubique & constanter tanquam personam representaturum esse.* Dicam vero nunc porro aliquid de nomine Dominus, de vocula $\alpha\tau\tau\omicron$ in precibus votisque adhibita, & de figura illa rhetorica, quam *Dammius* ubique heic regnare statuit. Dominus *Dammio* nihil est aliud, nisi doctor & plurimum venerandus (ita loquitur in Ep. ad Eph. n. 4.) praecitor (sit venia voci huic Dammanae), quem sequimur, & cuius doctrina norma est vitae ac spei nostrae. Nomen hoc DOMINI in N. T. Christo proprium esse, & in Epistolis certe, ubique de eo intelligi debere, & Sociniani omnes, & saepissime etiam *Dammius* ipse agnoscit. At in definiendo vocis huius significata, ab eo nimirum tempore, quo in caelos Christus ascenderat, longissime utrique differunt. Sociniani, uti supra iam vidimus, recte quodam modo h. l. sentiunt. *Ion. Slichringius, Opp. Exeg. T. II. fol. 32. ad I Cor. VII, 22. inquit: Christus absolute vocatur Dominus, quia dominus omnium a DEO factus est, non hominum tantum, sed etiam angelorum.* Et *Iob. Crellius Opp. Exeg. T. I. fol. 290 sq. ad I Cor. VIII, 6. Domini vox significat eum, qui diuinum robur & imperium in nos omnes habet. Hic vero est Iesus Christus, quem DEVS a mortuis resuscitatum Dominum & Christum fecit, iudicemque omnium viuentium & mortuorum constituit, cui omnem & in caelo & in terra potestatem consulit, quemque omnis lingua dominum ad DEI Patris laudem & gloriam confiteri debet.* At *Dammius* nomen Domini nihil aliud vult designare, ubi de Christo usurpatur, nisi magistrum, doctorem, auctorem, caput, in rebus religionis & solo cognitionis nostrae respectu. Est in ipso N. T.

loca

loca, ubi hoc sensu occurrit illa vox, equidem haud inficiabor. Conf. Luc. IX, 57. 59. 61. Matth. XIII, 51. Joh. VI, 34. coll. v. 25. XI, 32. 34. 39. coll. v. 28. XX, 2. 13. 18. coll. v. 16. At in plerisque, aut in omnibus plane locis hunc vocis istius significatum esse, vix quisquam sanus & mentis compos suae adfirmare sustinerit. Argumenta deinceps adferam. Verum nunc vocis DOMINI sensum docebo. Vbi adlegantur dicta ex V. T., ibi loco hebraearum vocum יהוה & יהוה vocem κυριος adhiberi, palam est: & quando nomini κυριος nomen Θεος adponitur, adeoque utrumque nomen simul ponitur, ibi illud semper respondet nomini DEI proprio יהוה. Vocem κυριου non modo non minorem, sed parem, ac, prope dicam, maiorem vim, ac vocem Θεου, habere, conendo: ait Cel. D. ERNESTI in *specim. Castig. in Westen. Edit. N. T. Opusc. Philol. Crit.* p. 336. sqq. Add. etiam, si placet, H. WITSIJ *Comm. in Ep. Iudae v. 4. Melet. Leidens.* p. 464 fs. Κύριος, unde vox κυριος descendit, designat, Damnio ipso interprete *Lex Gr. col. 1135.*, caput & cardinem alicuius rei, auctoritatem superiorem & firmam, originem; adeoque non morale modo auctoritatem, sed, quod b. BENGELIVS docet, naturalem etiam stabilitatem ac firmitudinem. Hinc apta est vox κυριος ad exprimendum nomen יהוה, si demas temporum ternionem. Nunc vero ulterius adfirmo, nomen hoc, de Christo usurpatum, admodum esse emphaticum, hoc est, ut cum Cel. D. ERNESTI (*Interpr. N. T. p. 20.*) loquar, accedere ad illud insignem significationis amplitudinem & gravitatem, eamque constantem: non quidem, quod rectissime ibid. D. Ernesti docet, quia rem valde magnam significat; sed eam ob causam, quia usitata vocis illius vis sensum frigidum atque ineptum efficeret, aptum contra tum demum, si adiunctio aliqua singularis magnitudinis intellegatur. (conf. Ernestium l. c. pag. 65.) Quid igitur? Adpellatio Domini complectitur in se, ubi de Christo usurpatur, notionem Filii DEI, una cum idea redemptoris: hinc etiam Summa & fidei & salutis in illa comprehenditur. B. LUTHERVS in explicatione *Symb. Apost. Art. II. de I. C. (LL. Symb. Ed. Pfaff. p. 460. sq. & 583-585.)* solidissime & pulcherrime haec combinavit. Referenda est haec vox, quoad hunc certe eius usum, ad ea, quae noue dicta Cel. D. ERNESTI adpellat, quaeque intelligi & explicari ex prisco loquendi usu non possunt, sed interpretationem habent propriam: qua de re Ille docet l. c. P. I. Sect. II. Cap. III. §§. 27. 28. Plenam iustae has, Scripturae Sacrae proprias, locutiones interpretandi rationis institutionem haurire mihi licuit ex *Praelectionibus*, quas Magnif. Dnus PRAESES superioris anno habuit, in *Hermeneuticam sacram.* Rerum, spiritualium, diuinarum, & euangelicarum praecipue, & mysteriorum, nouitas & indoles exigebat, ut vel noua de calo DEVS verba daret, quod Eius sapientiae visum non est, vel vocabus antea cognitio aliae notiones ac sensus subicerentur. Sunt tales *πισις, αληθεια, υιος Θεου, μεσιτης, φως, χαρις, σκολος, σαρχ, λογος, δικαιοσυνη, πνευμα, αδελφος, δαιμονιζουμος, τερατα* &c. Electio harum dictionum summam requirebat sapientiam, neque profecto ab ipsis apostolis inuenta est, aut inueniri potuit, sed ab ipso Spiritu S. iis suppeditata est: quod egregie docet, argumentumque permagnum *verborum Scripturae sacrae diuinitus inspiratorum deduci inde licere* perhibet D. Ernesti l. c. p. 48. Ad intelligendas has voces valet illud Lutheri: *verborum lux res sunt.* Requiritur scilicet cognitio rerum ipsarum diuinarum ad doctrinam euangelicam pertinentium. At nonne hoc adferro meo ipse in partes Damianas abeo? nonne hypothese illius, supra a me vituperatam, qua *rebus nitendum esse, non verbis*, statuit, ipse nunc & sequor

sequor & adprobo? Salua res est. De analogia Scripturae sacrae, quam *Dammius* sapientissime aequae ac iniustissime perstringit, sermo mihi h. l. est. Scilicet exquirenda sunt ea loca, in quibus de rebus ipsis clare, plane, perspicue, agitur. Deinde loca parallela (*similia* vocat *ERNESTI* l. c. p. 27. sq.) inspicienda sunt: neque tamen negligere licet regulas, quae ad intelligendas notiones vocum communes, locutionesque etiam tropicas, pertinent: quibus accedat subsidium externum, Patrum lectio prudens & assidua. Taceo heic media spiritalia: non enim hermeneuticam trado, sed exegetam nunc ago. Adplicabo, quae dixi, brevissime ad vocem *ΧΡΙΣΤΟΣ*. Christus sapientissime dicit: omnia esse a Patre sibi tradita, potestatem se habere omnem in caelo & in terra, esse se regem, regnum se habere: confirmabat haec omnia operibus potentissimis, ex sua ipsius auctoritate, nullo intercedente medio aut remedio ex rerum natura petito, perpetratis, daemonibus, morbis, mari, mortuis, ficui &c. imperando: Legati Christi, omnem, qua instructi erant, potestatem suam, miracula edendi, a Christo, iuxta promissum Eius, sibi ante adscensionem in caelos datum, accepisse se restantur, immo ad confirmandam ipsam hanc de adscensione Christi in caelos, de sessione Eius in dextra throni maiestatis, de euectione Eius supra omnes & omnia, doctrinam miracula se sua patrare dicitant, auxilium Christi implorant, bona omnia & pro se & pro ecclesiis aequae a Christo atque a Patre petunt, &c. ubicumque hoc fit, ibi Dominum Eum adpellant, ita tamen, ut haud raro adiungant etiam illud, ob mortem, quam nostri loco subierit, ob sanguinem, quo in peculium sibi nos redemerit, hoc tantum Ei imperium concessum a DEO esse, ideo exaltatum Eum a Patre esse & accepisse nomen illud supremum, nomen scilicet DOMINI. Phil. II, 11. coll. 9. 6. 8. Act. II, 36. coll. v. 32. 33. & 23. III, 21. 15. coll. 13. 14. V, 31. coll. 30. Luc. XXIV, 26. 46. Ies. LIII, 11. 12. I Petri I, 11. 19. 21. Apoc. V, 12. Et sic, puto, demonstrata erit, quam supra dedi, vocis *ΧΡΙΣΤΟΣ*, de Christo usurpatae, significatio genuina. Neque ullam ego nunc video rationem, cur denominatio Domini, officii mediatorii omnino causa Christo tributa, munus sacerdotale, Domini Dominorum autem regium Illius munus, denotare, censenda sit. (conf. *D. Telleri Lehrbuch* p. 119. sq.) Verum quidem est: talem habemus Sacerdotem, qui confedit in dextra throni maiestatis in caelis; sed an ideo Sacerdos & Dominus idem denotat? nonne potius Paullus hoc docet: habemus Sacerdotem, qui (*simul*) est Dominus & Rex, imperium in omnia habens?

§. XXXVI.

Quid vero iam denotat vocula *ἄπο*, ubi usurpatur in votis & precibus? Usurpari hanc praepositionem saepe, & apud profanos Scriptores, & in N. T. praecipue, pro *παρά*, & designare *collationem*, seu causam efficientem, ipsa quemvis lectio graecorum auctorum & N. T. docere debet, parallelismus convincere valet, grammaticae & lexicographi ostendunt. Conf. *Vigerus de praecip. graec. dict. idior.* 1680. p. 410. *S. Glass. Phil. S. p. m.* 1074. Neque etiam *Dammius*, licet in lexico suo sensum hunc non doceat, negare eum audeat. Sed aliud quid tentat. Statuit, quod dixi, figuram rhetoricam, secundum quam una vox duos habet significatus, ita, ut uterque uno eodemque loco voci illi simul debeat tribui, quamvis etiam significatus in se sint diversi, h. e. *Dilogiam*. Ita enim *necessè est a recto sensu Scripturae aberrent, quicumque systema ali- quod, siue philosophicum, siue rheologicum, suo ingenio fabricarunt, eoque tamquam clavi uruntur ad interpretandam Scripturam Sacram.* In *Ep. ad Eph. n. 4.* ita lego: *Gott ist der Geber: Iesus ist der zuverlässige Ankündiger: -- Wenn wir nur mit dem Worte Christus den gehoerigen Begriff verknüpfen, so werden wir auch die zweyfache Bedeutung*
des

des *Woerchens* von richtig einsehen: und wir werden verstehen, daß das Wort Herr bei Iesu ein Wort der innigen Hochachtung gegen diesen unsern grossen und mit reicher Einsicht gefalbeten Lehrer ist. Habentur quidem & in profanis scriptoribus & in Scriptura Sacra istiusmodi locutiones. Notum est illud Ciceronis dictam: laudandus adolescens, ornandus, tollendus. Virgilius: congressus est nec diis nec viribus acquis. Curtius: sic amvem, sic hostes superavit. Legantur loca: Matth. V, 17. Rom. XVI, 13. Luc. XIX, 44. Ioh. XII, 32. Quid vero Damianum mouet ad arripiendam h. l. hanc figuram? Analogia fidei? nullam agnoscit. Veritates ante cognitae? hae euertunt potius, quam ut requirant, hanc figuram. Scopus? contrarium ex hoc perspicitur. Contextus? hic dissuadet quam maxime. Quid igitur? systema, quod probati omnis suae exegeticos posuit; quaestiones ac theses ante stabilitae, quam Scripturam ipsam consulabat. Quis sapiens homo, ex quo scriptum est aliquid vel sermonis usus obtinet, unquam illi locutus est: gratia vobis obtingat a Patre & a Domino I. C. h. e. gratia vobis obtingat a Patre, illa scilicet, quam doctor & magister summus manifestauit? An hoc est, serio rem agere? Quid est, si hoc non est, Scripturam sacram ludibrio exponere & contentum ei creare? Eadem est ratio explicationis Damianianae, ubi genitiuus adhibetur: gratia Domini. Genitiuum, ex hebraismo praecipue, multiplices habere significatus, nemo non nouit. B. Ge. Fr. STEINWEEGIVS, Professor monasterii Denkendorffensis dignissimus haud ita pridem defunctus, cuius & institutione fidelissima & singulari favore etiam mihi, alumno illius monasterii, frui per biennium licuit, nouem recentet significationes in der erleichterten biblisch-hebraeischen Grammatik. 279. Fr. p. 339-347. Sal. Glasius octo adlegat, Phil. S. p. m. 629-640. Notat nimirum omnis generis causas. Varias itaque locutio: gratia Domini, sustinet significationes. Est vel gratia, quae Domino inest, qua erga alios est adfectus, vel quam Dominus nobis comparauit & morte sua peperit, vel quam Dominus & Ipse & per Apostolos adnunciavit hominibus, que ad acceptandam eam inuitauit, vel quam Dominus conferat atque elargitur. Taceo plura. Quisnam ergo ex his sensus eligendus? Damiani tertium eligit, reliquos omittit, immo, vi systematis, profus repudiat. Ego omnes hos significatus simul sumendos esse censeo. Gratia Domini est & vocatur gratia Domini, quod eam nobis parauit, quod illam omnibus fidelibus administrat, quod primus Ipse pleno illam sensu nobis reuelauit, quod gratiosissima Eius est erga omnes ac benignissima voluntas. (Ioh. I, 17. II Cor. XII, 9. Hebr. II, 4. I Petr. II, 3.) Vna est eademque gratia, una eademque pax, a Deo & Christo, egregie inquit b. D. ENGELIUS. Sed nonne in alium ego ita incido errorem exegeticum, qui Cocceianismus audit, Damianianae interpretationi rationi e diametro oppositus. Atar praecleara Viri huius excellentis Ioh. COCCII merita plus in isto obscurari, & minus quam par est utilitatis ideo ex illis a plerisque capi, multi iam cordatiores Theologi iudicauerunt, & nuperrime demum aliquis insigni & pietate & eruditione praeditus Vir apud me conquestus est. Nota est celebris illa regula Cocceianorum: verba Sacrae Scripturae esse in omni eo sensu accipienda, quem significare possunt: quam opinionem e Iudaeorum scholis ortam & ad Christianos inde propagatam esse putat Cel. D. ERNESTI l. c. p. 9. Enimvero ubi mentem auctoris aditque ab eodem limitationes necessarias consideraueris, melior longe & tolerabilior adparebit illa. Legantur verba COCCII in Summa Theologiae ex Scripturis repetita Cap. V. §§. 83-85. Cap. VI. §§. 40. 45. 49. 50. Opp. T. VII. p. 151. 599. Conf. etiam Cel. D. ERNESTI de diff. interpret. gramm. N. T. §. 26. in Opusc. Philol. Crit. p. 283. Coniungere omnino licet, immo coniungi debent sensus, quos principia iusta hermeneutica admittunt. Est tamen manetque sensus litteralis unicus.

§. XXXVII.

Sed proproandum mihi est, Pergo ad ea loca, ubi cultus diuinus Christo vel tribuitur, vel tribui iubetur, Incipiam ab illustri illo loco Apocalypico Cap. V, 8. ubi

H

IV.

IV. Ζωα & XXIV. Seniores procidisse coram agno dicuntur. Praemittenda autem est nota illius τῶν ζῶων expositio; nimirum n. 58. adserit, denotari per ea *attributa* DEI, quatenus religioni illa inferniunt, quorum sex recenset, quae quando dies noctesque trifagium illud angelicum DEO adclamare dicuntur, sic illud, *Dammio* interprete, per metonymiam effecti pro causa efficientis, scilicet efficiunt illa, quando in causa religionis promovenda occupata sunt seque manifestant, ut omnes, qui DEVM agnoscunt, eundem celebrent ac laudent. Iam vero quomodo attributa haec DEI coram agno procidunt in societate Seniorum? Ait n. 66. *das bücken geboeret eigentlich zu den Aeltesten, die von dem goetlichen Lerer gerne lernun* (en egregiam explicationem huius adorationis!), *und ihn für einen goetlichen Boten erkennen. Zu den Thieren geboeret, nach Gewonheit der alten Schreiber.* (ita omnes suas pseudomenias probat), ein äenliches verbum, *circa: iraten bey, haren grossen Wolgefallen, oder dergleichen.* Et hic habes exemplum *Metalepsos durissimae*, vix umquam a Sociniano aliquo Grotione adhibitae! Eo usque quemquam veterum, vel poetarum ipsorum, imaginando ac ludendo processisse,

credat Iudaeus apella,

Non ego.

Hac omnino ratione e quolibet efficere licebit quodlibet. Alcoranus certe, tam grandi stylo superbiens, in cuius aliquot capita Exc. Dom. Prof. BAVR, in signe Academiae nostrae ornamentum, praelegentem audire mihi contigit, longissime adhuc ab eiusmodi loquendi modo abest. Videamus alia. Actor. n. 40. *den Namen des Herrn anrufen heisset den Messias annehmen, und von ihm ein Messianer, ein Christe, genennet werden.* In toto N. T. non nisi unam, Stephani nimirum illam, invocationem Christi reperiri statuit Act. n. 205. Nam vocem *προσκυνησιν* Luc. XXIV, 52. Matth. XX, 20. nil vult aliud denotare, nisi *procumbere in genua reverentiae causa*, cum tamen Matth. IV, 9. (sine dubio ob vocem *προσκύω* adiectam) *anbetten* & v. 10. *Gottesdienst erweisen*, immo Philipp n. 54. *γου κλητσειν* explicet per *Gott anbetten, Gott verehren, Gott dienen.* In lexico suo vertit *saluto reverenter*, & derivat a *κυνεω* & *κνω*, *osculor reverenter*: ubi tamen *de more adorandi in sacris verba facit.* Sed, quo sensu haec vox in N. T. fumatur, quodque ad *noxe dicta* quodammodo sit referenda, id heic prolixè docere supervacaneum est. Reliqua invocationis Christi exempla, ab ipsis Socinianis concessa, *Dammio* de DEO Patre falsissime explicat, v. gr. Act. I, 24. immo & II Cor. XII, 8. licet h. l. *ἡ δύναμις κυρίου* & *ἡ δύναμις τοῦ κυρίου* sibi inuicem substituantur, neque certius quidquam sit hoc interpretandi praeecepto, ut, quae vocabula de eadem re, in eodem orationis contextu, permittentur, eorum alterum ex altero explicari atque intelligi debeat. Sed quid ad *Dammium* iusta interpretationis principia? Monere heic id unum liceat, oportuisse hunc mendacem etiam memorem esse. Scribere nimirum Act. n. 24. *audet: es ist bedenkens-würdig, daß im ganzen N. T. kein Exempel vorkommet, da Iesus wahr im gebette angerufen worden.* Hoc non obstante non concedit modo ad I Theff. III, 11. *Videre Christum, & posse nos nostra vota in causa DEI*, in qua Iesus praecipuus fuerit legatus, etiam ad Eum dirigere, sed, quod miratus sum, ipse etiam Matth. n. 749. haec scripsit verba: *Sende doch, o lebender Iesu, neue Boten! und verreib die falsche Redner. Andacht!* Act. II, 33. n. 59. largitur, Patrem Christo dedisse *potestatem*, apostolis suis eximiam donorum gratiae, & quae ad officii eorum rationes pertinerent, *mensuram promittendi, & potentiam quoque largium* Ei esse, ut *Ipsè* hanc donorum collationem *procuraret.* *Deum wir haben*, haec prioribus adiecit, *von dem erbahenen Zust, de uners Iesu, in diesem L. den keinen zenusamen Begriff: so viel aber seben wir wol, daß der lebende, und bei Gott in beson-*

besonderer Gnade stehende, Iesus, nichts unmaechtiges seyn kann: & n. seq. Er, nemlich Iesus: so, das der lebende Iesus auf eine, uns unbekante Art dabei gewürket: fürnemlich über (sic ad sua se recipit placita, systemati magis conformia) das Gott, zu dem Ende, damit das angefangene Amt Iesu in der Welt moege fortgesetzt und ausgeführt werden, diese Ausrüstung der Apostel gewürket hat: denn was um jemandes willen geschieht, das ist so gut, als seye es von demselben selbst gethan worden. Tam futili ac violenta interpretatione eludere ac depravare conatur mentem Spiritus Sancti perspicuam planissimeque propositam. Similis, quae abesse non poterat, inconstantia per totum eius opus reperitur: cuius vero exempla haec plura adlegare, operae non arbitrator pretium esse. Curiositati enim peruersae nolim ego interire, multoque minus petulantiae & caullationibus.

§. XXXVIII.

Restat, ut de aduentu ad iudicium & de iudicio ipso aliquid ex Damnio adferam. Matth. XVI, 27. der Son des Menschen, ita n. 446. hunc locum interpretatur, ist der Messias mit seiner heilsamen Lere. Das geben ist ein vorgeben, ein weiter geben, ein ausbreiten, ein gesoederz werden. Die Herrlichkeit seines Vaters ist die Erkenntniß des wahren Gottes, und des goettlichen Rathes in Religions-Sachen auf Erden: in dieser Erkenntniß ist herrliche Anweisung zu einem gortgefälligen glückseligen Lebenswandl, herrlicher Trost und herrliche Hoffnung. I Theß. IV, 16. n. 68. er wird aus seiner uns ietz unsichtbaren Herrlichkeit sich sichtbar darstellen, und zwar mit großer Macht und Wirkung. Et tertia statim ab hac pagina n. 77. scribit: wir müssen noch anmerken, daß die Zukunft Christi nicht eben von einem persönlichen kommen zu verstehen sey: sondern, da Gott das, was er durch Christum vorher sagen oder vorbeissen lassen, in die wirkliche Erfüllung geben lassen wird. Ep. Iac. n. 83. die Christen hoffen eine Wiederkunft Christi. Er ist zu vermeyen, daß diese Wiederkunft nicht koerperlich seyn werde, auch überhaupt nicht so, wie sich es mancher einbildet. Tandem iudicium Christi ipsum quomodo interpretetur Damnius, ultimo nunc loco audiamus. Act. n. 290. Iesus ist der Richter der Lebenden und der Todten, in so ferne seine Lere die Einzige ist, nach welcher Gott urtheilet, ob ein Mensch ihm in seinem Leben und nach seinem Tode gefalle. Ib. n. 498. Wer nach der Lere Iesu den wahren Herzens-Gottesdienst nach allem Vermoegen übet; den erkennt Gott in so weit für gerecht, und will ihm sein übriges menschliches Elend nicht zur Last legen. Indessen hatten die Heiden in ihren Fabeln einen Minos und Aeacus und Rhadamantus (hos describit Damnius in der Einleitung in die Goetterlere 1765. p. 117. 268.) welche die Menschen nach ihrem Tode richteten, und der Seele ihren gehoerigen Ort nach diesem Leben anwiesen. Darauf zielt der gelehrte Apostel mit. Die Lere Iesu ist der Richter des Menschen nach diesem Leben. ita n. 499. Iesus ist der beglaubigte Bote Gottes an das menschliche Geschlecht, nach dessen Lere wird der Mensch von Gott, in und nach diesem Leben, gerichtet. Exspectasne iam, B. L, ut ad haec omnia ego respondeam. Putaverim, ea, quae sese mutuo ipsa defraunt, refutationem non mereri. Si ea, quae in parte superiori dogmatica de his omnibus ex Scriptura tradidi ac dilucidare studui, huc conferantur, facile dilui singula poterunt, praefertim ubi vel communissimas interpretandi regulas, immo plerumque non nisi grammaticam & lexicon, quae omnia petulantissime neglexit Damnius, in subsidium quis adhibuerit. Iusti dissertationis academicae cancelli, quos dudum inuitus transgressus sum, ut singula ista refellam, non permittunt, neque, quod dixi, res etiam ipsa admodum poscit.

§. XXXIX.

Duo supersunt momenta, quorum tractationem promittere me memini. Ar paucissimis iam expedire illa immo vel verbulo tantum tangere me oportet. Vnum est, ut de causis quaeramus, quibus ad oracula Scripturae clarissima tam nefarie peruenienda, ad hoc tam atrox scelus, inductus sit Damnius. Subsisto ego iam in iis, quas in ipso

eius libro expressas inuenimus, nullus tamen dubitans, quin aliae, magis periculosae & exitiales, lateant. Duae vero sunt, quae statim oculis se nostris tamquam primariae offerunt, quarum una ad hermeneuticam spectat, altera dogmaticas illius hypotheses respicit. De priori genere ut multa dicamus, necesse non est, quippe quod iamiam occupauimus §.XXX. Dammium tamen ipsum, ut adhuc solitum eram, in medium proferamus. In Praef. ad Matth. *Der Vortrag in den Schriften des N. T. ist nach der alten Ebraeischen und orientalischen Art sich auszudrücken eingerichtet, und zwecket von unsrer Europaeischen Art weit ab. Der Vortrag der Schrift ist bildlich, oder praecbrig erhalten, daher man nicht alles buchstaeblich zu nemen hat.* In Praef. ad Lucam. *Die Philosophie ist das beste Vorbereitungs-Mittel für einen Lerer, zu einer rechten Deulichkeit und Gründlichkeit in seinem Vortrage zu gelangen.* Ib. *das ganze erste Buch Moise, und ein grosser Theil der übrigen Bücher, enthalten bildliche Erzehlungen für die Iuden, nach Art der alten Welt, so wie andre Völker von ihrem Perseu, oder Iason, u. d. gl. erzelet haben.* Joh. n. 14. *Es ist boechst unsicher, aus der Grammatik oder dem Vokal-Buche urtheilen.* Rom. n. 174. *Man muß den Zusammenhang der Lere Jesu einsehen, und Woerter und Sachen wol zu unterscheiden wissen.* Ib. n. 134. *es waere der christlichen Religion vorteilhafter geuoesen, wenn die Apostel bisweilen nicht so ser an den lüdtischen Arten zu reden, und an dem Bild-Style, geklebet haerten! Aber was thut die Geuonheit nicht!* II Cor. n. 184. *Besser waere es freilich, wenn Paulus nicht so vveischichtig, so bildlich, so rabbinisch-griechisch, geredet oder geschrieben haette, dadurch er so viele ungerime Deurungen bey düstern Koepfen veranlaeset hat! Aber seine Art war nun nicht anders: denkende Menschen verstehen ihn doch.* Conf. etiam Gal. n. 1. & Eph. n. 1. Quae ac qualis haec est Hermeneutica, in primis Sacra! De stylo, quo scriptores N. T. uti sint, tot tamque diuersae iam existant eruditorum opinionones, ut fatis mirari non possim hanc nouam opinionis notae adiectionem. *Perissimis dudum, Dorismis, Chaldaismis, Syriasmis, Chaldaeo-Syriasmis, Latinismis, Rabbinismis, forma dicendi bebraizante, hellenistica, pure graeca, dudum multi perperam N. T. deprauare penitusque immutare conari sunt.* Conf. ERNESTI *Inst. Lit.* p. 38. sqq. nec non p. 190 sq. de *Philosophia*; & de Paulli *stilo Diss. Inaugur.* S. R. atque Exc. D. Prof. Imm. HOFFMANNI 1757. ed. *Dogmaticas Dammii hypotheses quod adinet, tam sunt illae absurdae & inanes, ut unam alteramue earum adlegasse suffecerit. Die Sache der christlichen Religion ist nicht auf Begebenheiten, sondern auf die practische und mit herrlichen Hoffnungen bereicherte Lere Jesu und seiner Apostel gebauet: die Religion muß durchaus für ieder mann faßlich und für ieder mann nutzbar seyn; sonst ist sie falsch; die christliche Religion ist durchaus practisch; in den Schriften dieser Religion koemen keine Dunkelheiten seyn; die christliche Religion ist keine andere, als die aufgeklärte ächte natürliche Religion, die mit kräftigen Beweegründen und mit herrlichen Hoffnungen bereichert und für das ganze menschl. Geschlecht goettlich autorisiret sind; die Religion muß noch viel weniger Widersprüche ausgesetzt seyn, als die Regeln der Rechen- und Messkunst; die Beobachtung des Gezezes der Natur nebst der Hoffnung zu Gott ist die einzige Religion; Christus solte ein allgemeiner und reiner goettlicher Lerer seyn, als Moyses war, folglich mußte auch seine Lere faßlich und annehmlich für alle Völker, für gelehrte und ungelehrte, und der menschlichen Sele recht gemaeß seyn; im Christenbium sind keine Geheimnisse; die Lere Jesu ist in sich goettlich und bedarf keiner menschlichen Autoritaet, er sey so schwach als er wolle, sie begreifen, und ihre Nutzbarkeit sogleich einsehen, koeme: was sollen die meisten Menschen mit unbegreiflichen, oder auch nur kranken, Leren machen? mit sogenannten allerheiligsten Religions-Geheimnissen? die Religion ist zur Nutzung und zur Ausübung und zum Troste da: daher muß sie eben so wenig Geheimnisse*

heimnisse haben, als das Einmal-Eines; *Leren*, die *supra rationem* sind, finden wir in den Schriften der Apostel keine; uns sind nun alle Geheimnisse voellig deutlich und boechst-vernunftzig; die Welt muß jezo nichts als vernunftmaefsiges glauben dürfen. Talia omnino dogmata qui in Scriptura Sacra quaerit, nae is, quidquid sanum est in interpretandi praeceptis, abiciat atque aiuret, necesse est.

§. XL.

Succedat alterum momentum, nimirum *agendi ratio*, quam nullibi non adhibet *Dammius*, quaeque & mentem eius prodir, & opere eius nefando non est indigna. Doctrinas, quarum praecipuus auctor est Iesus Christus ipse Eiusque legati diuinitus instructi, sanctissimas importunissimis & maxime iniuriosis contumeliis addicit: *Aberglauben, Sazungs-Kram, unfruchtbare Geheimnisse, Gotteslaesterungen, grimmige Orthodoxie, schwermüthige Grillensaengerey, finstere Worte, wider alle Vernunft anstossende Sache, ungedenkbare, ja gotteslaesterliche Glaubens-Artikel, Unbegreiflichkeit-oder Geheimniß-Grübeleien*, &c. sunt ea nomina, quibus saluberrimas doctrinas de redemptione per sanguinem Iesu Christi pro hominibus effusum facta, de fide in I. C. ut verum atque aeternum Deum, de Sacramentis baptismi & Sacrae Coenae, de conuersione, regeneratione, illuminatione, de personalitate ac deitate Spiritus sancti, & id genus alia, blasphemare audet. Non itaque est, quod miremur, doctores harum veritatum caelestium, tum antiquissimos, quos Patres vocamus, tum recentiores ac modernos, turpissime ab eo perstringi. *Schwachdenkende, Mißsüchtige, Geheimnißmacher, neue Aberglaubens-Stifter, die mehr aus Christi machen als er seyn will und soll, theologische Pedanten von grimmiger Art, Professions-Schriftgelehrte, rhetorisirende und gedanken-los-senszende und schwazende, falsche Sazungs-Meister, finstere und stolze Geheimniß-Prediger, recht verderbliche und verrückete Glaubensdichter und Deuter, unvernünftige heilige Kirchenvaeter, Verwirrungs-Stifter* &c. Tales audiunt apud *Dammium* non hi istius haeretici, sed ii Viri prudentes, pii atque eruditi, qui Spiritu Sancto duce doctrinam Scripturae venerantur eiusque veritatem agnoscunt ac profitentur.

§. XLI.

Iudicium nunc vel tandem de *Dammio* ipso ferre, licet adeo illud difficile haud foret, ego non audeo. Ex dictis patet, cum cum *Arianis* & *Socinianis*, quique hos & olim & nuper secuti sunt, Christi & Spiritus Sancti veram atque aeternam Deitatem negare, cum *Pelagianis* naturae humanae corruptionem gratiamque Spiritus Sancti adplicatricem cum omnibus eius actionibus pro figmento venditare, cum *Collino* vaticinia, cum *Woolstono* miracula, cum *Umdalio* reuelationem atque inspirationem Apostolis Scriptorisque Sacris V. T. factam enervare, omneque supernaturale euertere ac deridere, cum *Beckero* & sequacibus spirituum malorum non influxum modo, sed existentiam prorsus, impossibile plane pronuntiare: adeoque *Naturalistam*, non quidem Philosophicum, verum, quod nomen ex Magnifico Domini **PRÆSIDIS** (quem ut immensa Domini benignitas multos adhuc annos saluum, incolumentem, quouis & bonorum & felicitatis genere ornatum, conseruet, Ecclesiaeque, & Patriae, & Universitati nostrae, clementissime indulgeat, quotidie ego, & quod sine mendacio adfirmari a me posse certus confido, quam plurimi Academiae ciues, ardentissime precamur) praelectionibus Antitheticis didicisse me fateor, *Theologicum* esse. Sed satis multa de *Dammio*. Magis multo salutare & longe est iucundius, cogitare & loqui de Iesu Christo, Eiusque Regno exoptatissimo, & cum diuinitus inspirato Vate exclamare: *Ardollite porrae capra vestra: & efferte vos ostia mundi: rex ut gloriosus intret. Quis est iste rex gloriosus? Iehouab potens & fortis, Iehouab fortis bellator: Iehouab DEVS exercituum, iste est rex gloriosus.* Huius regnum crescat quotidie, augeatur, amplifietur, & in toto terrarum orbe propagetur! Domino Huic Gloriosissimo Vni sit Laus & Honor & Gloria in aeternum!

CLA.

CLARISSIMO ET VENERABILI
DISSERTATIONIS HVIVS AVCTORI

S. P. D.

PRAESES.

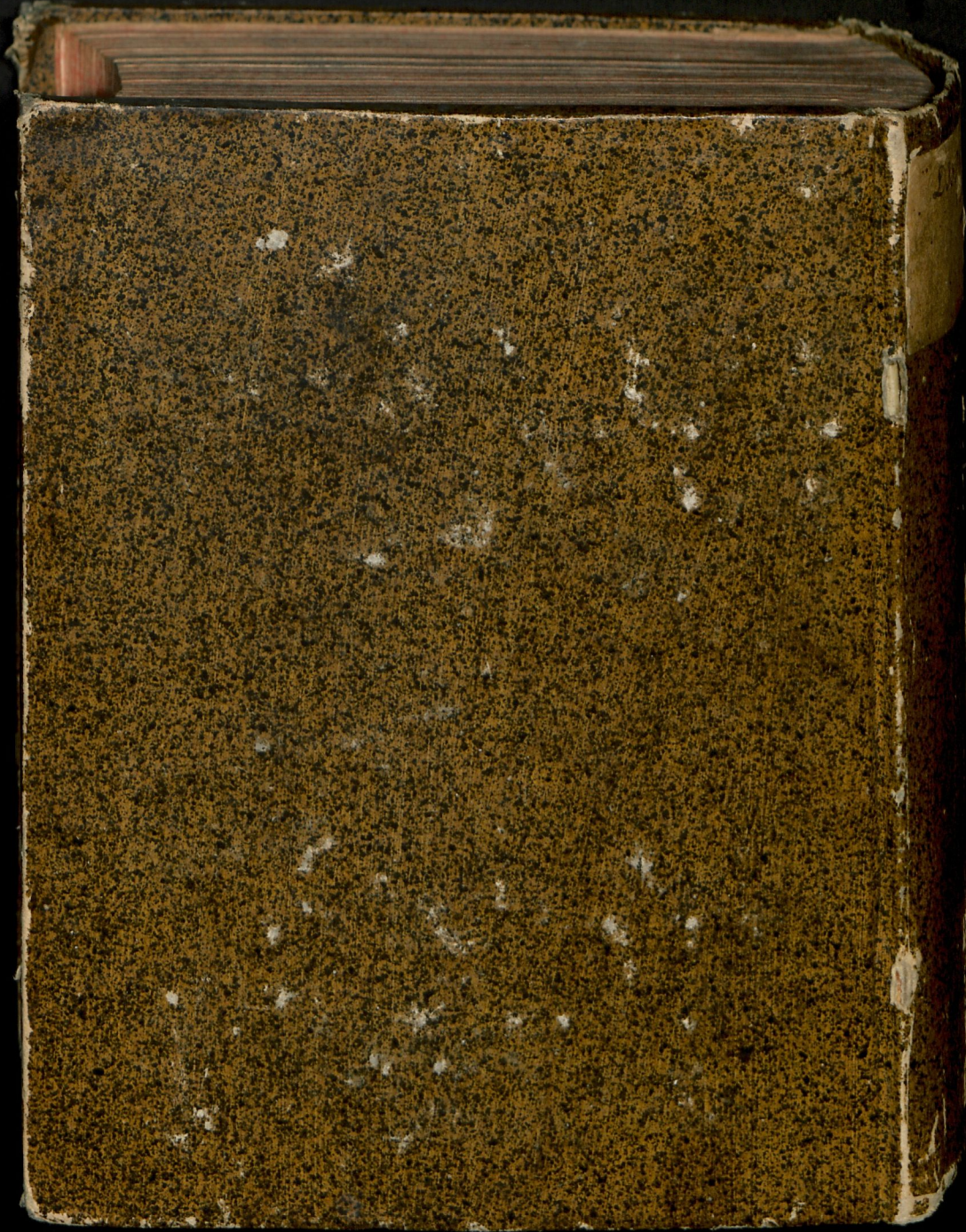
Ex pluribus, quae insignis illa, qua instructus es, eximia eruditionis copia tibi subministrabat, illud potissimum, quum Ducalis Stipendii leges publicum studiorum tuorum theologorum specimen poscerant, ad conscribendam Dissertationem argumentum selegisti, quod temporum nostrorum rationibus imprimis accommodatum esse facile omnes vident, qui nouissima profanorum hominum, dum sanctissimae religioni indies petulantius insultare haud verentur, molimina non ignorant. Damiano systemati illud, puto, maxime proprium est, quod Saluatorem optimum non ea tantum omni, quam Sociniani dudum ei intulerunt, iniuria afficit, sed eo usque proterviae progreditur, ut Regiam quoque Maestatem ei, quam ipsa Socini familia acerrime propugnat, nefando ausu detrahat; a crassissimorum impaedarum castris ea una in re secedens, quod doctoris munus ei & singularem quandam in instauranda religione naturali, prae veteribus philosophis, praerogatiuam relinquit. Cumque ipsa illa regia Christi Maestas planissimis omnino atque euidentissimis S. literarum testimoniis nitatur, & tela, quibus Damnius eam oppugnat, paucae quaedam sint & mere precariae hypotheses & dogmaticae & hermeneuticae, ne in temeritatis quidem suspicionem ullam apud aequos rerum arbitros incidere potes, quod hac maxime in re contra tolem aduersurum ad tuendam Domini nostri gloriam operam tuam (tota enim Dissertatio plane tua est) conferre voluisti. Censuras, quae videri queant seueriores, ardentiori grauissimae veritatis tuendae studio lubentius condonarem, si amor in me tuus iusto liberalior laudes in me profusus, quas litura mea sustulerat, non repetiisset. Ceterum, talis certe est, ut uno verbo multa complectar, tota haec Dissertatio tua, ut ne veterano quidem theologo indigna censeri queat. Ex animo igitur Tibi publicas has laborum tuorum primitias, potentissimo salutis nostrae vindici pie consecratas, gratulor; Deumque precor, ut Te & complures alios, qui in eodem iunc tecum stadio decurrunt, amplioribus indies Gratiae & Spiritus sui muneribus ita instruat atque exornet, ut officis publicis iusto tempore admoti contra ἑρεσῶν πλῆθος, passim mirabiliter iam inualescentem, gloriam Saluatoris Optimi & illustrare & veri possitis quam felicissime!
Dedi Tubingae d. 12. Sept. A. MDCCLXV.

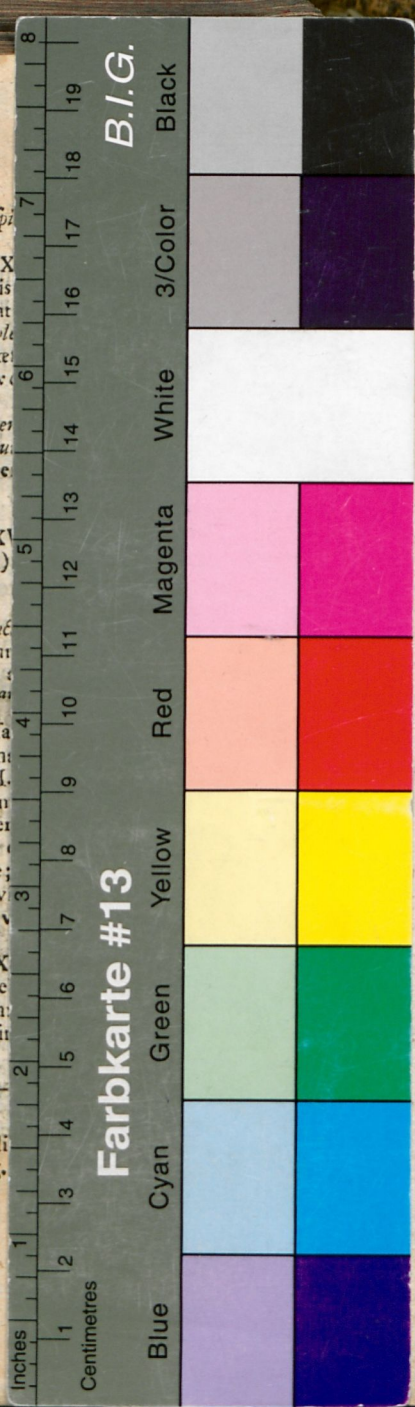
Pag. 14. lin. 12. leg. Luc. II. 11. Pag. 21. lin. 7. leg. I Cor. XV. 55. §. XVII. lin. 6.
leg. I Tim. VI. 14. Pag. 25. lin. 17 sq. leg. Mal. III. IV. Not. (24) lin. 2. leg. editioni.
Pag. 52. lin. 18. leg. qui nihil &c. §. XXXVI. lin. 9. leg. in se &c.

153516

X 2310927

R

DISSERTATIO THEOLOGICA DOGMATICO-POLEMICA.

REGIA
IESV CHRISTI DOMINI
MAIESTAS

13

HANC
CONTRA
INTERPRETEM N. T. BEROLINENSEM

ADIVVANTE DOMINI SPIRITU
PERMITTENTE S. VENERANDO THEOLOGORUM ORDINE
PRAESIDE
VIRO MAGNIFICO ET REVERENDISSIMO
DOMINO

IEREMIA FRIDERICO REVSS

SS. THEOL. DOCT. ET PROF. PVBL. PRIMARIO, SERENISSIMI WIRTEMBERGIAE DVCS CONSILIARIO, UNIVERSITATIS TVBINGENSIS CANCELLARIO, ECCLESIAE PRAEPOSITO, ET ABBATE LAVREACENSI,

PATRONO AC PRAECEPTORE SVO OMNI ET PIETATIS ET OBSEQVII CVLTV AETATEM DEVENERANDO

SPECIMINIS LOCO CONSCRIPTAM

IN AVLA NOVA d. XIII. SEPT. 1765.

PVBLCO ERVDITORVM EXAMINI SVBICIT
AVCTOR

IOHANNES SAMVEL HERBORT, Bietigheimensis,

PHILOSOPHIAE ET ARTIVM LIBERALIVM MAGISTER,
SS. THEOLOGIAE CVLTVR, ILLVSTRIS STIPENDII THEOLOGICI
BIBLIOTHECARIVS.

TVBINGAE
EX OFFICINA SCHRAMMIANA.

